

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/107122>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

NATIONALITEIT EN STAAT

ALB. VAN DE POEL

NATIONALITEIT EN STAAT.

NATIONALITEIT EN STAAT

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT TER
VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN
DOCTOR IN DE RECHTSGELEERDHEID,
AAN DE KATHOLIEKE UNIVERSITEIT
TE NIJMEGEN, OP GEZAG VAN DEN
RECTOR MAGNIFICUS, MGR. DR.
J. HOOGVELD, HOOGLEERAAR IN DE
FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJS-
BEGEERTE, IN HET OPENBAAR TE
VERDEDIGEN OP DINSDAG 30 OCTO-
BER 1928, DES NAMIDDAGS TE 4 UUR

DOOR

J. E. ALB. VAN DE POEL

GEBOREN TE DIEST

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ „VELDEKE”,
MAASTRICHT

*Aan de collega's
in de Katholieke Journalistiek
van Zuid- en Noord-Nederland*

Van de gelegenheid, welke de overlevering mij biedt, om bij het drukken van dit Academisch proefschrift, een woord van dank te schrijven aan het adres van de Hoogleeraren wier onderwijs genoten of wier hulp ondervonden werd, maak ik gaarne gebruik om dankbaar te getuigen, dat ik van de Professoren der Philosophisch-Litteraire Faculteit van de Vlaamsche Hoogeschool te Gent uit de jaren 1916—'18, liefde voor de wetenschap mocht leeren, van de Professoren der Juridische Faculteit van de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam, een heilzame scholing ontvangen heb, veel verschuldigd ben aan de voortreffelijke leiding der Nijmeegsche Professoren: mr. dr. Ch. Raaijmakers S.J., mr. P. Bellefroid, mr. dr. J. van der Grinten, en zeer levendig waardeer de hulpvaardigheid en aanmoediging waarmede U, hooggeachte Promotor, Monseigneur Hoogveld, voor mij de samenstelling van dit boekje tot wat het geworden is, hebt willen verlichten.

TER INLEIDING.

Het vraagstuk van de — vaak gespannen — verhouding tusschen nationaliteit en staat blijft aan de orde van den dag.

Zoowel de eene als de andere partij wordt gesteund door theoretici die het uitgeoefende of beoogde geweld op rechtsgronden zoeken te verdedigen.

En vaak zien wij katholieken van aanzien de zijde kiezen van den staat, wiens zelfzuchtig bewind het heimwee naar de verloren vrijheid of het verlangen naar zelfstandigheid in de nationaliteit doet branden.

Is dit, in het algemeen, van rechtsphilosophisch standpunt, zooals het behoort?

Die vraag verdient een zorgvuldige overweging.

Want, aldus P. Hyac. Woroniecki O.P. — rector magnificus der Katholieke Universiteit te Lublin en hoogleeraar in de moraaltheologie — in zijn antwoord op Vaussard's *Enquête sur le Nationalisme*: Dans le domaine des sciences morales, l'enseignement chrétien des derniers siècles a subi un arrêt, sinon un recul, incontestable, et dans ce splendide renouveau des sciences sacrées, dont nous sommes les témoins depuis un demi-siècle, les sciences morales, surtout la théologie morale, ont pris encore trop peu de part. Nous enseignons une morale diminuée, et nous vivons d'une morale diminuée, et comme nous sommes enfants de notre siècle, il nous a été impossible de nous prémunir complètement contre l'infiltration dans nos idées morales de certaines tendances modernes qui forment le fond de l'humanitarisme libéral.

Vandaar de hier aangeboden studie over het goed recht van de nationaliteiten, aan de hand der wijsgeerige staatsleer van den H. Thomas van Aquino.

Moge zij iets bijdragen tot het bevorderen van een juist inzicht terzake van een vraagstuk dat voor ons werelddeel, en ook voor ons eigen volk, van groote beteekenis mag worden genoemd.

HOOFDSTUK I.

Het Staatsbegrip.

Het vereenigd koninkrijk van Groot-Brittanje en Ierland vóór het ontstaan van den Ierschen Vrijstaat was één staat, het Russische keizerrijk tot aan den val van den laatsten tsaar was dat eveneens, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika zijn het insgelijks; staten zijn ook de Zwitsersche Bondsrepubliek, het hertogdom Luxemburg en de vrijstad Dantzig.

Al deze groepeerings beschikken, of beschikten, over een grondgebied, een bevolking en een centraal gezag: staatsgebied, staatsvolk, staatsoverheid. ¹⁾ Het groote verschil tusschen uitgestrektheid van staatsgebied, getalsterkte van staatsvolk en feitelijk gezag van staatsoverheid verandert niets aan het zijn of niet-zijn van staatsgebied, staatsvolk en staatsoverheid, aan het wezen van een staat. Dit wezen kan dan ook worden omschreven als: het verband van een groep menschen die binnen een bepaald gebied duurzaam gevestigd is en geregeerd wordt door een of andere gezagsorganisatie.

Volledig is deze begripsomschrijving van den staat, in het algemeen, echter nog niet. Want zij kan ook gelden voor staatsdeelen, b.v. autonome of zich zelf besturende gewesten en provincies, welke niet als staten worden erkend. ²⁾ Gewoonlijk wordt als de toets voor het staats-karakter het aanwezig zijn van het attribuut der souvereiniteit gebruikt. ³⁾ Maar „over geen term der staats- en volkenrechtswetenschap

---

¹⁾ Cfr. J. van Kan, Inleiding tot de Rechtswetenschap bldz. 122.

²⁾ Cfr. K. Strupp, Grundzüge des positiven Völkerrechts, bldz. 37.

³⁾ Cfr. van Kan, *ibid.* bldz. 123.

is misschien zóóveel misverstand ontstaan," zegt niet zonder eenigen grond Professor Kranenburg ¹⁾, en daarom zij het kenmerk der souvereiniteit vervangen door dat der onafhankelijkheid, der algeheele bevoegdheid tot „Selbstorganisation", zooals Hatchek het uitdrukt. ²⁾ Bij de begripsomschrijving van den staat behoort derhalve de toevoeging, dat de regeerende gezagsorganisatie van ieder ander gelijksoortig gezag onafhankelijk zij.

Eenzelfden gedachtengang als die hier geschetst is, treft men aan bij Kranenburg waar hij schrijft ³⁾: „Wij vinden groeps-organisaties van zeer onderscheiden soort en structuur, vanaf de kleine weinig geordende groepen, de primitieve stammen ⁴⁾, tot de hoog ontwikkelde staatsformaties van de geweldige wereldrijken, die de geschiedenis ons aanwijst, en verder de moderne, werelddeelen omspannende, samengestelde, zelfregeerende gemeenschappen, als de Britsche „Commonwealth of Nations" ⁵⁾ en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Al deze groeps-organisaties hebben echter gemeen, dat zij zijn complexen van voorzieningen in gemeenschappelijke behoeften,"

Met de formule welke Kranenburg in de laatste zinsnede geeft, benaderen wij de omschrijving van Duguit: *l'Etat est l'ensemble des services publics, fonctionnant sous l'impulsion et le contrôle des gouvernants dans l'intérêt collectif.* ⁶⁾

Hier zien we de staats-t a k aangeduid, echter in bewoordingen die ook kunnen gelden voor staatsdeelen, b.v. voor

¹⁾ Nederlandsch Staatsrecht I, bldz. 66; Cfr. J. de Louter, het Stellig Volkenrecht I, bldz. 171.

²⁾ Allgemeines Staatsrecht III, bldz. 5—7.

³⁾ Nederl. St. I, bldz. 15.

⁴⁾ Ook van Kan, bldz. 123, Strupp, bldz. 38, en de Louter, I, bldz. 162, evenals Mag. Doodkorte, „De Beiaard" Juni 1922 bldz. 405, en Prof. dr. Beijssens, Wijsgeerige Staatsleer bldz. 11, ontzeggen het staats-karakter aan nomaden-groepen, hoe goed ook verder georganiseerd en hoezeer ook binnen nawijsbare geografische gebieden blijvend.

⁵⁾ Hierbij zij opgemerkt dat over de staatsrechtelijke figuur van het Britsche Gemeenebest van Naties nog geen eenstemmigheid van oordeel heerscht. Sinds de groote Rijksconferentie te Londen van 1926 vertoont zij veel overeenkomst met een Reële Unie.

⁶⁾ Les Transformations du Droit public, bldz. 255; Traité de Droit Constitutionnel II, bldz. 54.

een gemeente, zoodat het staats-b e g r i p niet voldoende tot zijn recht komt. Dit laatste geschiedt beter in deze woorden van Professor Struijcken: „De menschheid toont zich in hare ontwikkeling staatsrechtelijk niet als ééne allen omvatende gemeenschap, maar als samengesteld uit talrijke, meer of minder afgesloten, in ééNZelfde gezagsordening levende menschengroepen, waarvan karakter, omvang en onderlinge verhouding aan voortdurende verandering onderhevig zijn.” ¹⁾

Maar deze omschrijving van het staten- v e r s c h i j n s e l is niet streng genoeg voor een duidelijk staats-b e g r i p.

Dit begrip heeft Max Seydel ²⁾ voor oogen wanneer hij den staat noemt: die unter einem Herrscherwillen vereinigte Gesamtheit der Menschen eines Landes.

Hierop heeft von Hertling critiek willen oefenen. Der Herrscherwille, zegt deze, ³⁾ musz — mehr oder weniger — auch der Wille der Beherrschten sein. Mag der Herrscher noch so hoch über die einzelnen Glieder erhoben sein, er gehört doch selbst mit zum Ganzen. Wenn es ein geordnetes Gemeinschaftsleben nur durch ihn gibt, so nehmen doch eben die Sämtlichen an diesem Gemeinschaftsleben teil. Auch durch Krieg und Gewalttat kommt ein Staat nur dann zustande, wenn der Sieger mit den Unterworfenen zusammen wächst, so dasz sie ihn als das Haupt des Ganzen anerkennen, von dem sie die Glieder sind, und auch er sich als Haupt eben dieses Ganzen weisz, nicht aber dann, wenn er, ohne mit den Besiegten in ein Gemeinschaftsleben zusammenzutreten, sich dieselben nur in der einen oder andern Form tributpflichtig macht.

In deze critiek begaat von Hertling de fout het staatsbegrip niet uit het geheel der werkelijkheid van het statenverschijnsel af te leiden; hij leidt dit begrip af uit het verschijnsel van een zekere soort goed geordende staten en niet uit dat van staten zonder meer; van zijn standpunt beschouwd zoude dan ook het rijk van Napoleon geen staat zijn geweest, omdat b.v. de Nederlanden na dezer inlijving slechts „tributpflichtig” waren, zoude het Vereenigd Koninkrijk

¹⁾ Het Staatsrecht van het Koninkrijk der Nederlanden, bldz. 182.

²⁾ (Vorträge aus dem allg. Staatsrecht, in Annalen des Deutschen Rechts van 1898).

³⁾ Staatslexikon v.h. Görres-Gesellschaft deel IV, bldz. 1361-1362.

Groot-Brittanje en Ierland geen staat zijn geweest omdat Ierland feitelijk tegen zijn wil geïncorporeerd werd en bleef, zouden het Russische Tsaren-rijk en het Ottomaansche Turkije geen staten zijn geweest omdat tal van onderworpen en beheerschte volken de betrokken heerschers niet als de hoofden vermochten te erkennen van een geheel waarvan zij slechts ledematen waren; zoude ten slotte ook de Russische Sovjets-Unie geen staat zijn omdat er geen sprake van is dat daar „der Herrscherwille mehr oder weniger auch der Wille der Beherrschten ist”, althans van het grootste deel der Beherrschten.

Deze opvatting is niet houdbaar, is in ieder geval niet de geldende opvatting van het door alle staten erkende Stellig Volkenrecht, is regelrecht in strijd met dit Volkenrecht dat in hoofdzaak is het geheel van rechtsregelen tusschen de bestaande staten ¹⁾, van welke staten de grootste en de voornaamste vaak niet voldoen aan de eischen welke von Hertling stelt.

Buiten de fout dat hij in zijn betoog tegen Seydel's omschrijving van het staatsbegrip niet voldoende rekening houdt met de feiten, begaat von Hertling nog de vergissing staatsverband en volksgemeenschap als het ware te vereenzelvigen. Iets verder op ²⁾ noemt hij den staat dan ook een „Organismus”, terwijl deze, concreet genomen, dikwijls een door menschenlijke willekeur tot stand gebrachte ordening is, dus enkel een organisatie mag worden genoemd. „In het verloop van de geschiedenis, zegt magister Doodkorte terecht, zien wij Staat na Staat afvallen gelijk bladeren van de boomen, terwijl naties of stammen ³⁾ onvergankelijk schijnen te zijn. Dit komt daar van daan, omdat de naties groeien gelijk de takken van de boomen, van nature en als vanzelf, gelijk ook de families, maar de meeste Staten zijn met geweld en van buiten af en met kunst en diplomatie samengesteld.” ⁴⁾ Om begripsverwarring te voorkomen is het dan ook noodzakelijk, de beeldspraak welke achter het woord „organisme” schuil gaat, zorgvuldig te vermijden wanneer het den

¹⁾ Cfr. Strupp bldz. 1 en 60—61; J. de Louter, I, bldz. 12.

²⁾ Staatslexikon, ibid.

³⁾ Dus: volksgemeenschappen.

⁴⁾ „De Beiaard”, Juni 1922, bldz. 406.

van de volksgemeenschap te onderscheiden staat betreft.

Zelf geeft von Hertling ¹⁾ intusschen de volgende begripsomschrijving van den staat: Staat ist seinem allgemeinsten Begriff nach die dauernde und geordnete Verbindung einer Vielheit von Menschen unter einer gemeinsamen Obrigkeit.

Hierin ontbreken echter de elementen grondgebied en onafhankelijkheid; de definitie kan ook gelden voor een gemeente of provincie en voor een stam van Zigeuners of Bedoeïnen; zoodat zij niet veel beter is dan die van Jhering ²⁾: der Staat ist die Gesellschaft als Inhaberin der geregelten und disziplinierten Zwangsgewalt, waarvan V. Cathrein ³⁾ zegt dat zij insgelijks op een goed georganiseerde roovers- of zeeschuimersbende toepasselijk is.

G. Jellinek komt tot de bekende begripsomschrijving: der Staat ist die mit ursprünglicher Herrschermacht ausgerüstete Verbandseinheit seszhafter Menschen. ⁴⁾

Hierbij valt op te merken dat het woord „ursprünglich“, hetwelk in niet geringe mate verband houdt met Jellinek's wijsgeerige staatsleer, vervangen dient te worden door het woord onafhankelijk. Maar dan is nog niets gezegd over de taak of het doel van den staat, hetgeen toch gebeuren moet aangezien ieder gemeenschapsverband te specificceeren valt naargelang van het doel dat wordt nagestreefd ⁵⁾; het doel van een gemeenschapsverband geeft de bestaansreden en daardoor het eigen, formeel karakter aan van dit verband.

Nemen wij alsnog uit de omschrijvingen van Duguit en Kranenburg het element „voorzieningen in gemeenschappelijke behoeften“, „l'intérêt collectif“, dan komen wij derhalve tot deze definitie: De Staat is het verband van een groep menschen die binnen een bepaald gebied duurzaam gevestigd is, en, in aller belang, geregeerd wordt door een gezags-

¹⁾ Staatslexikon IV bldz. 1357.

²⁾ Der Zweck im Recht I bldz. 304.

³⁾ Moralphilosophie II bldz. 453.

⁴⁾ Allgemeine Staatslehre (3e uitgave, bezorgd door dr. Walter Jellinek) bldz. 180—181.

⁵⁾ Zoo is b.v. een kerkelijke gemeenschap specifiek onderscheiden van een staatsgemeenschap omdat zij een specifiek eigen doel heeft.

organisatie welke van ieder ander gelijksoortig gezag onafhankelijk is.

Wordt echter op die wijze niet teruggegrepen naar het bij von Hertling becristiseerde „zusammenwachsen von den Sieger mit den Unterworfenen"? In zoover wel, dat een eenheid van doel, het aller gemeenschappelijke welzijn, den regeerder en de geregeerden behoort te verbinden, wil een staat goed geordend kunnen heeten; daarom noemt de H. Thomas van Aquino den staat dan ook een *perfecta communitas*¹⁾; maar niet in dezen zin dat „ein Staat nur dann zustande kommt, wenn der Sieger mit den Unterworfenen zusammenwächst", want er zijn ook niet goed geordende staten, er zijn ook tyranniek geregeerde staten, en een regimen *tyrannicum* (*quod*) *non est justum, quia non ordinatur ad bonum commune, sed ad bonum privatum regentis*, zooals de H. Thomas zegt²⁾, of een regimen dat, volgens de woorden van Paus Leo XIII³⁾, de *procuracionem reipublicae* niet voert *ad utilitatem communitatis eiusque partium* sed *ad utilitatem eorum quibus commissa est*, komt wel in strijd met het doel en de taak van den staat, maar ontnemt den staat nog niet zijn constitueerende elementen, doet het staatskarakter van het geheel nog niet verdwijnen, zoomin als een slechte bestuursordering van een kerkelijke gemeenschap het kerkelijk verband opheft. Het doel eener gemeenschap wordt immers niet bepaald door de wijze waarop het doel wordt nagestreefd doch door den inhoud van dat doel die objectief te onderscheiden is van de gedragingen dergenen die geroepen zijn naar het doel te leiden.

---

¹⁾ Comment. in Polit. I, I; De Regimine Principum I, I, waar o.a. te lezen valt: *in civitate vero, quae est perfecta communitas, quantum ad omnia necessaria vitae...*

²⁾ Comment. in lib. II Sent. art. 3, c.; Summa Theologica II, II, qu. 42, a. 2 ad 3. In De Regimine Principum, I, I, zegt hij: *si igitur regimen injustum per unum tantum fiat. qui sua commoda ex regime quaerat, non autem bonum multitudinis sibi subjectae, talis rector tyrannus vocatur.*

³⁾ Allocutiones, etc. IV, bldz. 195 en I, 215 (Si Di Ni Leonis Papae XIII Alloc. Epist. Constit., aliaque Acta praeciqua Brugis et Insulis, 1887—1901); Herder's uitgave van Paus Leo's werken III, blz. 205 en II, 217.

HOOFDSTUK II.

Ontstaan en bestaansreden van den Staat.

Zooals reeds terloops is aangestipt, hebben niet steeds en overal Staten bestaan.

Terecht betoogt von Hertling zulks als volgt ¹⁾: Eine Vielheit von Familien ist die Voraussetzung des Staates. Dagegen ist das Wort Dahlmanns: „die Urfamilie ist der Urstaat; jede Familie, unabhängig dargestellt, ist Staat“ — nur halb richtig. Wenn in der patriarchalischen Familie der Vater das Haupt ist, dem Frau und Kinder unterworfen sind, und wenn man sich vorstellen mag, dasz die Familien der Söhne und Enkel in gleicher Weise dem Stammvater unterworfen bleiben, so wurzelt dieses Verhältnis und mit ihm das einigende Band in dem natürlichen Schutzbedürfnis und den natürlichen wechselseitigen Neigungen. Die Staatliche Einheit dagegen geht über die Familienbande hinaus und ist von ihnen unabhängig.... Auch wo man sich den Staat allmählich aus der zum Stamm erweiterten Familie hervorgewachsen denkt, ist der Patriarch Staatsoberhaupt, weil und insofern er dieses Organ, nicht weil er Stammvater des Geschlechts ist.. So läßt sich jetzt genauer sagen, dasz da ein Staat besteht, wo eine zu dauernder Interessengemeinschaft verbundene Vielheit menschlicher Familien ein solches oberstes Organ ihres Gemeinlebens besitzt. Die Ursachen, welche einen Staat entstehen lassen, sind somit die gleichen, welche das Aufkommen oder die Bestellung eines solchen obersten Organs bewirken“.

Wanneer von Hertling echter verder gaat en zegt ¹⁾: „er

---

¹⁾ Staatslexikon IV, bldz. 1359—1361.

²⁾ Ibid. 1362.

(der Staat) ist keine Schöpfung menschlicher Willkür, sondern ein Naturprodukt", dan begaat hij dezelfde fout welke hij aan Dahlman verwijt, namelijk volksgemeenschap en staat niet voldoende te onderscheiden, het eigen karakter van de staatsvorming over het hoofd te zien.

De staat is in werkelijkheid wél dikwijls een „Schöpfung menschlicher Willkür", zooals trouwens von Hertling zelf aantoonst wanneer hij ¹⁾ de vestiging der Pilgrimfathers in New-Plymouth behandelt.

Ign. Seipel heeft het willekeurige in de staatsvorming op overzichtelijke wijze aangegeven, waar hij in zijn boek *Nation und Staat* het volgend schrijft ²⁾:

Der tatsächliche Ursprung der meisten Staaten liegt im Dunkel. Es ist möglich, dass ein bestimmter Staat auf dem Vertragsweg zustande kam: dass sich einmal eine Schar von Menschen, eine Anzahl von Familien, ein oder mehrere Stämme, Völker, Nationen oder Teile von solchen zusammenstuden mit der Absicht, einen Staat zu gründen. Ob ein solcher künstlich geschaffener Staat, dessen Regierung einzurichten natürlich Sache seiner Gründer war, die nötige Lebenskraft in sich hatte, ob er sich gegen Angriffe von auszen zu behaupten vermöchte; ob die Interessengemeinschaft unter seinen Angehörigen wirklich so grosz war, dass sie auf die Dauer beisammen blieben; ob die bestellte Autorität Recht und Ordnung aufrecht halten und auch sonst die auf sie gesetzten Hoffnungen erfüllen konnte, das musste die Geschichte zeigen. Ein anderer Staat bildete sich vielleicht um eine Patriarchenfamilie, die in einem geeigneten Land Fusz faszte und durch lange Zeit allen ihren Gliedern in ausreichendem Masz die Grundlage für eine zufriedene Existenz bot. Sie wehrte die Versuche anderer, sie zu unterjochen, erfolgreich ab, ja sie zog Fremde an die sich freiwillig ihr einordneten; vielleicht trat sie auch selbst erobernd auf. Mit der Zeit stellte sie eine wirkliche Macht

---

¹⁾ Staatslexikon bldz. 1358—1359.

²⁾ Bldz. 53—54. Cfr. Fr. von Holtzendorff, *Handbuch des Völkerrechts* II, bldz. 18—23; F. Laurent, *Histoire du droit des gens et des relations internationales*, XVIII, blz. 472.

Zie ook Struijcken's critiek op de leer der Rechtssouvereiniteit en op de Moderne Staatsidee van Prof. Krabbe.

vor. In der Umgebung bildeten sich Staaten; sie blieb unabhängig und wurde so selbst zu einem den anderen gleichberechtigten Staat. Oder es zerfiel ein älterer Staat. Einige seiner Teile, die seinerzeit zu schwach waren, als das jeder für sich allein hätte sich einen Staat bilden können, sind inzwischen genügend erstarkt und bleiben nun selbständig. Wie durch Auflösung eines alten Staates, so kann auch umgekehrt durch Verschmelzung mehrerer älterer ein neuer entstehen. Die Verschmelzung kann wieder eine freiwillige, durch eine Art Vertrag herbeigeführte, oder eine gewaltsame, auf Eroberung begründete sein. Die Eroberung wird nur Bestand haben, wenn der unterworfenen Staat auf lange hinaus unfähig ist, selbständig zu existieren, und wenn sich unterdessen erweist, dass die Interessen seiner bisherigen Glieder durch den neuen Staat besser gefördert werden als durch den alten. Auch hierüber entscheidet die Geschichte.

Bij zóó veel verscheidenheid van oorzaken voor de concrete vorming der staten is het dan ook alleszins begrijpelijk dat, zooals Professor Steinmetz opmerkt ¹⁾: de staat door de verschillende volken zoo verschillend gewaardeerd en gebruikt wordt, voor het eene volk louter middel is, een bijzondere soort van naamlooze vennootschap, waarvan men liefst niets anders bespeurt dan het hooge dividend.

Intusschen, de stelling van von Hertling is wél juist, in zoover als zij ingaat tegen de vele individualistische en collectivistische theoriën welke „den staat uit een contract affeiden“ ²⁾; het vormen van staten beantwoordt ongetwijfeld aan de behoeften van de menschelijke natuur, is voor de volksgemeenschappen onontbeerlijk om hun vreedzaam bestaan en de ontwikkeling hunner beschaving te verzekeren. Maar, al is staatsvorming een vereischte van de menschelijke natuur, toch is het niet juist den staat een „natuur-product“ te noemen; want het woord „natuur-product“ doet denken aan een organisch gegroeid geheel, zooals vaak een volksgemeenschap kan worden genoemd, en dient derhalve

¹⁾ De Nationaliteiten in Europa I bldz. 10.

²⁾ Prof. Valckenier Kips: Gemeenschapsorde in „De Naamlooze Vennootschap“ van 15 April 1928, bldz. 6.

vermeden voor een verband dat doorgaans, concreet genomen, enkel organisatorisch tot stand wordt gebracht.

Omdat velen maar al te dikwijls een onvoldoende onderscheid maken tusschen een volksgemeenschap en het staatsverband waarin een of meer volksgemeenschappen leven, hoort men niet zelden de meening verkondigen dat de menschen ook zonder den zondenvall in het Aardsch Paradijs, zonder de gevolgen der erfzonde, in „staten” zouden leven. Von Hertling behoort tot de aanhangers van die meening en hij doet een beroep in deze op de Summa Theologica van den H. Thomas van Aquino, I. qu. 96 art. 4. ¹⁾

Ten onrechte. St. Thomas spreekt niet van een staatsgemeenschap in den toestand der onschuld, maar van een gemeenschap zonder meer, waarin, natuurlijk, leiding noodig is om de vele deelen tot een enkel doel te leiden. Hij stelt de vraag ²⁾ „Utrum homo in statu innocentiae homini dominabatur”, en antwoordt daarop bevestigend om de volgende redenen: Primo quia homo naturaliter est animal sociale. Unde homines in statu innocentiae socialiter vixissent. Socialis autem vita multorum esse non posset, nisi aliquis praesideret, qui ad bonum commune intenderet. Multi enim per se intendunt ad multa, unus vero ad unum. Secundo, quia si unus homo habuisset super alios supereminentiam scientiae et iustitiae, inconueniens fuisset, nisi hoc exequeretur in utilitatem aliorum, secundum quod dicitur I Pet. 4, 10; unusquisque gratiam quam accepit (Vulgata) in alterutrum illam administrantes. Unde Augustinus dicit, 19 de Civ. Dei, cap. 14, in fin., quod iusti non dominandi cupiditate imperant, sed officio consulendi.

De leiding welke de H. Thomas van Aquino in deze zinsneden op het oog heeft, is niet die van een staatsgezag, met het dwingend karakter dat aan zulk een gezag eigen is, — er bestaat meer dan één soort van leiding

---

¹⁾ Staatslexikon IV bldz. 1364: „dasz es im Stande der Unschuld einen Staat überhaupt nicht gegeben haben würde, (ist) eine Meinung, welche schon Thomas von Aquin ausdrücklich ablehnt.”

²⁾ Summa Theologica I qu. 96 art. 4; cfr. II, II qu. 164, art. 2, corp., et ad 1; Sententiarum I art. 3; Opusculum XX, lib. II, cap. IX et lib. III cap. IX fin.

gevend gezag, b.v. het gezag van een man over diens echtgenoot, dat van een leeraar over diens leerling, dat van den voorman eener beweging over diens volgelingen, — en de gevolgtrekking van von Hertling is derhalve niet juist; zij gaat te ver.

Joh. Haessle geeft dan ook den zin der woorden van St. Thomas aldus weer: *Dasz es eine A u t o r i t ä t in der menschlichen Gesellschaft gibt, ist im Zwecke des geselligen Zusammenseins begründet. Es werde mithin auch ohne Sündenfall eine H e r r s c h a f t unter Menschen bestanden haben, weil es stets eine mit der Natur geborene Ungleichheit der Menschen gegeben hätte und zwar dem Leibe nach und der Seele nach, sowohl was wissen anbelangt und ethische Vollkommenheit betrifft.* ¹⁾

Over den aard van het gezag dat in den toestand der onschuld onder de menschen zoude heerschen, zegt de H. Thomas nog ter zelfder plaatse ²⁾: *Dicendum quod dominium accipitur dupliciter, — uno modo secundum quod opponitur servituti; et sic dominus dicitur cui aliquis subditur ut servus. Alio modo accipitur dominium, secundum quod communiter refertur ad subjectum qualitercumque; et sic etiam ille qui habet officium gubernandi et dirigendi liberos, dominus dici potest: Primo ergo modo accepto dominio, in statu innocentiae homo homini n o n dominaretur, sed secundo modo accepto dominio, in statu innocentiae homo homini dominari potuisset. Cujus ratio est, quia servus in hoc differt a libero, quod liber est causa sui, servus autem ordinatur ad alium.*

De mogelijkheid van een „staat” in den toestand der onschuld wordt niet uitgesloten, doch het spreekt van zelf dat een dergelijke „staat” een geheel ander karakter zoude dragen dan dien welken wij sinds de erfzonde kennen.

In den toestand der oorspronkelijke gerechtigheid zoude de mensch niet tot het kwade neigen, zoude hij derhalve niet, zooals thans, tot het goede moeten worden gedwongen, en zoude voldoende zijn een „staat” of juister: een *Hierarchische* ordening, te vergelijken, zij het ook

---

¹⁾ *Das Arbeits-ethos der Kirche nach Thomas von Aquin*, blz. 118.

²⁾ *S. Th. I, qu. 96 art. 4.*

geenszins gelijk te stellen, met die welke onder de Engelen ¹⁾ heerscht.

Het verschil in aard, in de wijze van werken, tusschen den staat die in den toestand van oorspronkelijke gerechtigheid denkbaar is en dien welke sinds de erfzonde metterdaad leeft, is een op zich zelf staand verschil, een verschil dat géén evenbeeld vindt in het verschil dat te construeeren valt tusschen den aard van een menschen- of volkengemeenschap zonder en na de erfzonde; zoowel zonder als thans na de erfzonde zou de mensch volkomen een maatschappelijk wezen zijn, in dezelfde betrekking staan tot familie en volksgemeenschap waartoe hij behoort als zulks nu het geval is. ²⁾ Daarom is het verkeerd te zeggen dat de mensch, ook zonder erfzonde, in dezelfde mate als nu tot een volksgemeenschap én tot een staatsverband zoude behooren; weshalve het woord „staat” voor de gezagsorganisatie in den toestand der oorspronkelijke gerechtigheid als verwarring stichtend kan worden becritiseerd. Men zoude desnoods het woord kunnen behouden wanneer men, zooals Valckenier Kips ³⁾, onder het begrip „staat” iedere „sovereine publiekrechtelijke corporatie” rangschikt, maar dan verruimt men het begrip „staat” tot een verschijnsel dat ook organisaties omvat welke, althans door de moderne staats- en volkenrechtswetenschap, juist niet als „staten” worden erkend, en ontkomt zelfs dan niet aan een figuur met d w i n g e n d gezag. ⁴⁾

¹⁾ Dit in verband met de opmerking van St. Thomas, (ibid., „sed contra”): *conditio hominum in statu innocentiae non erat dignior quam conditio Angelorum. Sed inter Angelos quidam aliis dominantur; unde est unus ordo Dominationum vocatur.*

²⁾ Op het wezen van een volksgemeenschap wordt in een volg. hoofdst. nader ingegaan; hier zij alleen opgemerkt dat tusschen man en vrouw, ouders en kinderen, in den toestand van onschuld dezelfde betrekking zou hebben bestaan die wij thans kennen.

³⁾ „De Naamlooze Vennootschap” 15 April 1928, bldz. 6.

⁴⁾ Cfr. St. Thomas, *Comment. in lib. II Sententiarum art. 3 ad 3, no. 4*: *Philosophus dicit in fine Ethic., quod haec fuit necessitas constituendi reges et alios principes, ad leges condendas habentes vim coactivam ad virtutis actus, quam sermo persuasorius (persuasivus) sapientum non habet. Ergo si omnes iustitiam in qua conditi sunt servassent, praelatio non fuisset.*

Intusschen, hoofdzaak is bij dit alles enkel dat het scherp af te grenzen onderscheid tusschen een menschen-gemeenschap en een menschengemeenschap-in-staatsverband, goed in het oog worde gehouden. Niet alleen kan dit onderscheid ons helpen bij het onderzoek naar de natuurrechtelijke verhouding tusschen een tot nationaliteit uitgegroeide gemeenschap en den staat, waarin een dergelijke gemeenschap geregeerd wordt, maar ook kan het voor ernstige vergissingen behoeden niet alleen in de practijk van het staatsleven, doch ook in de theorie over het wezen der menschelijke samenleving, hetgeen bij Aristoteles nawijsbaar is. Aristoteles toch ¹⁾ betoogt dat de staatsvorming niet plaats vindt „solum vivendi gratia, sed potius bene vivendi; esset enim alioquin servorum etiam et aliorum animantium civitas: nunc autem non est, quia non sunt beatitudinis, nec vitae ex consilio degendae participes”, waaruit af te leiden valt, dat, wanneer societas en civitas, volkslidmaatschap en staatsburgerschap identiek zijn, de slaven niet enkel geen burgers doch ook geen leden der volksgemeenschap, dus eigenlijk geen menschen zijn, zoomin als de andere „dieren”. Dit terloops.

In het authentieke deel van *De Regimine Principum* ²⁾ leert de H. Thomas van Aquino het volgende over het ontstaan en de bestaansreden — in abstracto — van een in staatsverband georganiseerde gemeenschap:

Indiget igitur homo aliquo dirigente ad finem. Est autem unicuique hominum naturaliter insitum rationis lumen, quo in suis actibus dirigatur ad finem. Et si quidem homini conveniret singulariter vivere, sicut multis animalium, nullo alio dirigente indigeret ad finem, sed ipse sibi unusquisque esset rex sub Deo summo rege, inquantum per lumen rationis divinitus datum sibi, in suis actibus se ipsum dirigeret. Naturale autem est homini ut sit animal sociale et politicum, in multitudine vivens, magis etiam quam omnia alia animalia; quod quidem naturalis necessitas declarat.

¹⁾ Politikoon, g., latijnsche vertaling, lectio recens, uitgave Vivès van Parijs.

²⁾ Opuscula varia, Opuscul. XVI, liber I, caput I. — In de vertaling van Dr. F. Schreyvogel, uitgave van „Die Herdflamme”, bldz. 10 en volg.

De H. Thomas die over de menschen spreekt als zijnde schepselen die in gemeenschappen én in staatsverbanden leven, onderscheidt derhalve in de natuur van den mensch een tweevoudig vereischte: een van socialen of maatschappelijken aard en een van politieken of staatkundigen. Hieruit volgt een tweevoudige betrekking van den mensch: tot de volksgemeenschap waartoe hij behoort en tot het staatsverband waaronder hij leeft.

Tot de volksgemeenschap waartoe de mensch behoort: er is reden om deze uitdrukking te verkiezen boven het vager en neutraler woord „menschengemeenschap”; hetgeen nader blijken zal.

Aliis enim animalibus — zoo lezen wij verder — natura praeparavit cibum, tegumenta pilorum, defensionem, ut dentes, cornua, ungues, vel saltem velocitatem ad fugam. Homo autem institutus est nullo horum sibi a natura praeparato, sed loco omnium data est ei ratio, per quam sibi haec omnia officio manuum posset praeparare. Ad quae praeparanda unus homo non sufficit: nam unus homo per se sufficienter vitam transigere non posset. Est igitur homini naturale quod in societate multorum vivat. Amplius: aliis animalibus insita est naturalis industria ad omnia ea quae sunt eis utilia vel nociva, sicut ovis naturaliter aestimat lupum inimicum: Quaedam etiam animalia ex naturali industria cognoscunt aliquas herbas medicinales et aliqua (alia) eorum vitae necessaria. Homo autem horum quae sunt suae vitae necessaria, naturalem cognitionem habet solum in communi, quasi eo per rationem valente ex universalibus principiis ad cognitionem singulorum quae necessaria sunt humanae vitae pervenire. Non est autem possibile quod unus homo ad omnia hujusmodi per suam rationem pertingat. Est igitur necessarium homini quod in multitudine vivat, ut unus ab alio adjuvetur, et diversi diversis inveniendis per rationem occupentur, puta unus in medicina, alius in hoc, alius in alio¹⁾. Hoc etiam evidentissime declaratur per hoc quod est proprium hominis locutione uti, per quam unus homo aliis suum conceptum totaliter potest exprimere.

---

¹⁾ Cfr. — Summa Theologica I, II qu. 95 a. 1 c.: »Videmus quod per aliquam industriam subvenitur homini in suis necessitatibus,

Zonder twijfel geeft de H. Thomas hier den mensch weer als een kind van de volksgemeenschap waaruit deze voortkomt. Hij neemt den mensch zooals deze in werkelijkheid geboren, opgevoed en tot rijpheid gebracht wordt, en zulks gebeurt nooit in een abstracte menschen-gemeenschap, ook niet in een verzameling van elkaar vreemde menschen, b.v. Eskimo's, Spanjaarden en Javanen, waarbij trouwens het vermelde nut der menschelijke taal zou komen te vervallen ¹⁾, maar immer in de concrete gemeenschappen der bestaande volken, vroeger stammen. Elders ²⁾ gebruikt hij trouwens het woord „gens” voor de boven bedoelde gemeenschap. En nu is het treffend dat zoowel de Fransche schrijvers Th. Ruijssen ³⁾ en René Johannet ⁴⁾ als de Duitsch-Zwitser V. Cathrein ⁵⁾ en de Pool H. Woroniecki ⁶⁾ dit woord „gens” thans vertalen met „natie” of „nationaliteit”, in ieder geval een op zich zelf staande en van andere groepen wel onderscheiden volksgemeenschap.

Een niet onverdienstelijk voorbeeld voor wat de H. Thomas met zijn schets van het maatschappelijk vereischte in de natuur van den mensch o.m. bedoelt, heeft Johan de Witt

puta in cibo et vestitu, quorum initia quaedam habet a natura, scilicet rationem et manus, non autem ipsum complementum, sicut caetera animalia, quibus natura dedet sufficienter tegumentum et cibum.”

Summa contra gentiles III, 117: »Indiget ab aliis hominibus adjuvari ad consequendum proprium finem.”

Summa c. g. III, 128: »Inter omnia autem quae in usum hominis veniunt, praecipua sunt etiam alii homines. Homo autem naturaliter animal sociale est; indiget enim multis quae per usum solum parari non possunt.”

¹⁾ Paus Leo XIII acht de beteekenis van een taal voor een menschen-gemeenschap zoo groot dat hij spreekt van de: *maxima societatis conciliatrix loquendi facultas* Cfr. *Allocutiones, etc.* I, 213; Herder's uitgave II, 211.

²⁾ *Comment. in Polit. lib. III, cap. II.*

³⁾ *Les minorités nationales d'Europe et la guerre mondiale.* bldz. 249.

⁴⁾ *Le Principe des Nationalités,* bldz. 371.

⁵⁾ *Staatslexikon III* bldz. 1280.

⁶⁾ *In Vaussard's Enquête sur le nationalisme,* bldz. 294.

gegeven toen hij deze merkwaardige woorden schreef¹⁾: „Hebben niet de tegenwoordige Vereenigde Provinciën één en hetzelfde belang in haar eigen behoud? één en dezelfde vrees voor alle uitheemsche machten? zijn zij niet door onderlinge verbintenissen en huwelijken, zoo van regenten als van ingezetenen, door gemeenschappen, compagnieën, broederschappen, zoo van commercie als van andere belangen, conversatiën, wederzijdsche bezittingen van goederen, gewoonten en anderszins zoodanig aan elkaar gehecht, ja door elkaar geknoopt en vervlochten, dat het bijna onmogelijk is dezelve, buiten ongewoon geweld van elkaar te scheuren?“... Zeker heeft de Witt niet de bedoeling gehad den betrokken tekst uit *De Regimine Principum* met een voorbeeld van de Nederlandsche Gemeenschap in zijn tijd te verrijken; integendeel, hij meende zelfs een schets van den Nederland-schen Staat te verstrekken; maar terecht besluit Kranenburg²⁾ de aanhaling uit de *Deductie* met deze opmerking: „Wat de Witt hier zoo duidelijk en geargumenteed beschreef, was de vorming van een Nederlandsch Volk, de ontwikkeling van een Nationaliteit, wat niet hetzelfde is als een Staat“.

Overigens is het jammer dat de Witt tusschen de aangehaalde zinsneden geen plaats heeft ingeruimd voor de gemeenschappelijke taal der Nederlandsche provinciën. Want, wanneer Paus Leo XIII de taal een factor noemt welke in zeer aanzienlijke mate bijdraagt tot de vorming van menschen- of volksgemeenschappen, dan volgt hij slechts een reeds door Aristoteles en St. Thomas van Aquino gebaanden weg. *Et ideo locutio*, — zegt de laatste³⁾ — *est propria hominibus; quia hoc est proprium eis in comparatione ad alia animalia, quod habeant cognitionem boni et mali, ita et injusti, et aliorum hujusmodi, quae sermone significari possunt. Cum ergo homini datus sit sermo a natura, et sermo ordinetur ad hoc, quod homines sibi invicem communicent, in utili et nocivo, justo et injusto, et aliis hujusmodi; sequitur ex quo*

¹⁾ (In de *Deductie*, oft *Declaratie* uyt de *Fondamenten* der *Regieringe* tot *Justificatie* van de *Acte* van *Seclusie*, raekende 't *employ* van den *Prince* van *Oraigne*).

²⁾ *Nederlandsch Staatsrecht* I, bldz. 45,

³⁾ *Comment. in Polit. I, I „quod autem“.*

natura nihil facit rustra, quod naturaliter homines in his sibi communicent. Zoodat Tischleder ¹⁾ terecht opmerkt; Nicht die Sprache bewirkt also erst nachträglich das Austauschbedürfnis, sondern in der Sprache offenbart und äuszert sich die innere Gemeinschaftsanlage des Menschwesens und schafft sich in ihr das bedeutsamste Mittel des geistigen Austauschs und des gesellschaftlichen Verkehrs. ²⁾

Om tot de vergissing van Johan de Witt terug te keeren: hoe dan wel een staat, van uit het gezichtspunt der natuurlijke behoeften van den mensch, kan worden geteekend, zegt de H. Thomas volgenderwijs: ³⁾

Si ergo naturale est homini quod in societate multorum vivat, necesse est in hominibus esse per quod multitudo regatur. Multis enim existentibus hominibus, et unoquoque id quod est sibi congruum, providente, multitudo in diversa dispergeretur, nisi etiam esset aliquis de eo quod ad bonum multitudinis pertinet, curam habens.

Hier is meteen de bestaansreden van den staat aangegeven, den rechtsgrond van dwingend gezag over de bevolking van een bepaald gebied: Staatsorganisatie is niet alleen nuttig, maar ook noodzakelijk voor de welvaart van een gevestigde volksgemeenschap.

Ook Paus Leo XIII ontwikkelt deze gedachte.

Neque existere neque intelligi societas potest — zegt hij ⁴⁾ — *in qua non aliquis temperet singulorum voluntates ut velut unum fiat ex pluribus, easque ad commune bonum recte atque ordine impellat.*

Elders ⁵⁾ lezen wij: *Praeesse aliquos in omni consociatione hominum et communitate cogit ipsa necessitas, ne principio vel capite, a quo regatur, destituta societas dilabatur et finem consequi prohibeatur, cuius gratia nata et constituta est.*

¹⁾ P. Tischleder, Die Staatslehre Leos XIII, bldz. 45.

²⁾ Ten overvloede zij er aan herinnerd, dat er geen algemeene, abstracte taal bestaat, doch dat er enkel talen, van elkaar min of meer verschillende talen in de werkelijkheid leven; evenals er slechts volksgemeenschappen en staten in concreto te vinden zijn.

³⁾ De Regimine Principum I, I; uitg. van Schreyvogel, bldz. 12-13.

⁴⁾ Allocutiones, etc. I, 213.

⁵⁾ Alloc. I, 211.

Intusschen, deze woorden houden niet enkel een rechtvaardiging in van de staatsorganisatie, van het staatsgezag; door tegelijk het doel aan te geven van de organisatie en van het gezag, brengen zij beide terug tot hulpmiddelen in dienst van het algemeen welzijn der geregeerde volksgemeenschap, wijzen zij den weg naar de rechtsverhouding die tusschen staatsgezag en volksgemeenschap in acht dient genomen. ¹⁾

---

¹⁾ Cfr. Alloc. IV, 195 en 193; Herder's uitgave III, 205; „Notre Consolation”, Acta Leonis, XII, bldz. 111; „Au milieu”, Acta Leonis, XII, bldz. 32.

HOOFDSTUK III.

Doel en taak van den Staat.

Bredt beweert ¹⁾: der Staat verdanke nach Thomas seine Entstehung menschlicher Unvollkommenheit, die eine Rechtsordnung verlange.

Tischleder merkt hierbij op ²⁾, dat zulks „niet ganz richtig“ de meening van den H. Thomas weergeeft; want deze, zegt hij, legt mit Aristoteles den Nachdruck auf die Unvollkommenheit des Einzel menschen und erweist aus ihr die Gemeinschaftsbestimmung des Menschen. Maar om St. Thomas' opvatting over den bestaansgrond van den staat weer te geven is het gezegde van Tischleder ook „niet ganz richtig“; het verzwijgt namelijk dat pas uit de onvolkomenheid der menschen- of volks-gemeenschap om zonder leidend gezag en zonder staatsverband te streven naar het natuurlijke doel van den mensch in gemeenschap met andere menschen, de bestaansreden en tegelijk het doel volgt, de taak van staatsorganisatie en staatsgezag. Zeer juist zegt dan ook Beijens ³⁾: „De ontwikkeling der kultuurverhoudingen, en de daardoor geschapen behoeften aan een regelende en ordenende macht, deze zijn het, welke de natuurlijke noodzakelijkheid van staatsverband medebrengen. Zeker, de behoeften van het gezinsleven behooren óók tot die staat-vereischende gegevens. Maar dan om en in de

---

¹⁾ Der Geist der Deutschen Reichsverfassung, bldz. 62.

²⁾ Die Staatslehre Leos XIII, bldz. 437.

Cfr. bldz. 201, waar hij nochtans St. Thomas als volgt vertaalt: das gemeinschaftliche Zusammenleben vieler wäre nicht möglich, wenn nicht einer an der Spitze stände, der auf das Gemeinwohl hinarbeitet.

³⁾ Wijsgeerige Staatsleer, bldz. 7.

meer ingewikkelde kultuurverhoudingen, waarin de gezinnen moeten leven, en volstrekt niet om en door het innerlijk wezen van het familie- of gezinsleven, bepaald als zoodanig”.

Staat, *civitas*, is voor den H. Thomas — zooals bereids werd aangeteekend — een *perfecta communitas* of *societas*. ¹⁾ Quia cum omnis communicatio omnium hominum ordinetur ad aliquid necessarium vitae, illa erit perfecta communitas, — zegt hij ²⁾ — quae ordinatur ad hoc quod homo habeat sufficienter quidquid est necessarium ad vitam.

Met andere woorden zegt Leo XIII hetzelfde: (homo) enim necessarium vitae cultum et paratum, cum in solitudine adipisci non possit, provisum divinitus est, ut ad conjunctionem, congregationemque hominum nasceretur tum domesticam tum etiam civilem, quae suppeditare vitae sufficientiam perfectam sola potest ³⁾; elders: ut omnia... insint, quae ad naturam ac jura pertineant legitimae, summae et omnibus partibus perfectae societatis. ⁴⁾ Hetgeen reeds door Aristoteles ⁵⁾ volgenderwijs werd geformuleerd: ea demum civitas est, quae bene vivendi, et tum domibus seu familiis, tum generibus seu gentibus, vitae perfectae et contentae gratia, comparata est.

In diesem Sinne — schrijft Tischleder ⁶⁾ ditmaal terecht — wird der Staat von Leo in Uebereinstimmung mit Aristoteles-Thomas eine vollkommene Gemeinschaft genannt; vollkommen ist er ihnen nicht etwa deshalb, weil er grözere physische Macht in sich verkörpert, weil er zahlenmäszig die andern Gemeinschaften übertrifft, sondern sie nennen ihn vollkommen, weil er die Krönung und Vollendung aller menschlichen Gemeinschaftstätigkeit ist, insofern diese in ihm allein ihre naturgemäzse Erfüllung und Befriedigung finden kann im Unterschied zu den andern Gemeinschaften, über

¹⁾ Verder op wordt nader beschouwd wat uit den eisch eener *perfecta communitas* zooal kan voortvloeien, o.a. samenvoeging van staten, de vorming van een rijk, ook de ontbinding van een rijk en zelfs van één staat in verschillende staten.

²⁾ Comment. in Polit. I, I; De Regimine Principum I, I.

³⁾ Alloc. II, 147 en Herder's uitg. II, 343.

⁴⁾ Alloc. III, 118.

⁵⁾ Politikoon, g.

⁶⁾ Die Staatslehre Leos XIII, bldz. 61.

die sie, so notwendig und naturgemäsz diese gleichfalls sein mögen, doch von der Natur gezwungen hinausstrebt.

Elders vult de H. Thomas zijn omschrijving van de staatstaak nog aan door op te merken dat: *bonum commune totius multitudinis est „bene vivere secundum virtutem.”*¹⁾

Zoodat Woroniecki²⁾ St. Thomas' opvatting volkomen zuiver weergeeft wanneer hij het doel van den staat als volgt omschrijft: *scopus status nihil aliud est nisi praebere civibus sufficiens complementum virium tam materialium quam praesertim moralium ad vitam perfecte instituendam.*

Haessle³⁾ vat St. Thomas' gedachtengang aldus samen: „Da es also dem Wesen des Menschen entspricht“, sagt der Scholastiker, „in der Gemeinschaft zu leben, eben weil er in Einsamkeit“ („*solitarius*“) sich nicht selbstgenügend ist in all dem, was zum Leben doch notwendig ist („*ad necessaria vitae*“), so ergibt sich, dasz eine Gemeinde um so vollkommener („*tanto perfectior*“) ist, je mehr sie der Autarkie sich nähert („*quanto magis per se sufficiens erit*“). In der Familie kann man von einer gewissen Selbstgenüguung reden, wenn sie das hat, was ihr zur Ernährung und Fortpflanzung und ähnlichem notwendig ist; in einer Dorfgemeinschaft („*in vico*“), wenn sie das hat, was zum Betrieb eines Gewerbes („*artificium*“) dient; in einem Staat aber, welcher eine vollkommene Gesellschaft („*perfecta communitas*“) ist, wenn er alles besitzt, was zum Leben dienlich ist.“ Später gibt er in derselben Schrift drei Hauptzwecke des Staates an:

Der Staat soll sorgen:

1. für die Herstellung der öffentlichen Wohlfahrt („*ut in subiecta multitudine bonam vitam instituat*“); dazu gehört, a) „dasz in der Volksgemeinschaft Friede herrsche“ („*ut in*

¹⁾ De Regim. Princ. I, XIV en XV; Comment. in Polit. III, XIV.

²⁾ „Divus Thomas“, Januari 1926, bldz. 29.

³⁾ Das Arbeitsethos der Kirche nach Thomas von Aquin, bldz. 215.

Dr. Haessle verwijst hierbij naar De Regim. Princip. I, I en I, XV; maar men kan St. Thomas' opvatting ook beknopt en duidelijk vinden in Politicorum lib. I, lectio I en liber III, lectio V.

unitate pacis constituatur"), b) „dasz die so durch das Band des Friedens innerlich verbundene Gemeinschaft hingeletet werde („dirigatur") zum guten, selbsttätigen Handeln," und c) „dasz durch die Bemühung der Gemeinschaft ein genügender Vorrat von Lebensmöglichkeiten da ist zu einem tugendhaften Leben";

2. für die Erhaltung der öffentlichen Wohlfahrt („ut institutam conservet"); a) „dazu gehört die Sorge dafür, dasz gute Beamte da sind und ein Ersatz derjenigen, welche durch Alter u. s. w. unfähig geworden sind", b) „dasz die Bürger abgehalten werden vom Unrecht („ab iniquitate coerceat") durch Strafen und Belohnungen", c) „dasz die Gemeinschaft gesichert ist („tuta reddatur") gegen Angriffe der Feinde";

3. für Vervollkommnung und Fortschritt der Gemeinschaft („ut conservatam ad meliorem promoveat"). Dazu gehört a) „dasz überall dort, wo etwas unterlassen wurde („quae praemissa sunt") oder sich eine Unordnung eingeschlichen hat („si quid inordinatum est"), eine Besserung („corrigere") eintrete", b) „dasz, wo Mangel herrscht, Ergänzung eintrete" („si quid deest supplere") „und endlich c) „dasz, wo etwas befördert werden kann, es zur Vollendung geführt werde" („si quid melius fieri potest perficere"). ¹⁾

Ten overvloede zij hieraan toegevoegd, dat, zooals Tischleder ²⁾ opmerkt: wie der Staat, so empfängt auch die ihn leitende Staatsgewalt schliesslich vom Staatszweck her ihre Begründung und Normierung.

Kernachtig zegt de H. Thomas ³⁾: *subditi ad bonum praepositi non ordinantur sed e converso regimen praepositi ad bonum subditorum, unde non incongrue se eorum servos appellent.*

Zeer nadrukkelijk wijst ook Leo XIII er op dat het staatsgezag alléén in het natuurlijke doel van den staat, zijn rechtvaardiging en rechtsgrond vindt. De *cette nécessité*

¹⁾ Cfr. Thomas van Aquino, inleiding tot leven en leer naar Dr. M. Grabmann, door Dr. J. H. E. J. Hoogveld, bldz. 183—191.

²⁾ Die Staatslehre Leos XIII bldz. 137.

³⁾ Comment. in librum II Sent. dist. 44, qu. 1, a. 3 ad 1. In Comment. in Matth. c. 20 n° 2 zegt hij: *Principes enim instituti sunt ad hoc ut bonum procurent subditis.*

d'assurer le bien commun — zegt hij ¹⁾ — dérive comme de sa source propre et immédiate, la nécessité d'un pouvoir civil qui, s'orientant vers le but suprême, y dirige sagement et constamment les volontés multiples des sujets.

Elders ²⁾ zegt de Paus: nihilominus eis, qui imperant, videndum, ut communitatem eiusque partes tueantur: communitatem quidem quippe, quam summae potestati conservandam natura commisit usque eo, ut publicae custodia salutis non modo suprema lex, sed tota causa sit ratioque principatus. Op een andere plaats luidt het ³⁾: magnopere interest, eos qui civitates administrant intelligere, non privati cujusquam commodo politicam potestatem esse natam; procurationemque reipublicae ad utilitatem eorum qui committunt, non ad eorum quibus commissa est, geri oportere. Ten slotte ⁴⁾: gerendum est (imperium) ad utilitatem civium, quia qui praesunt ceteris hac una de causa praesunt, ut civitatis utilitatem tueantur. Neque ullo pacto committendum, unius ut, vel paucorum commodo serviat civilis auctoritas, cum ad commune omnium bonum constituta sit.

Zonder aarzelen verklaart hij dan ook: non est lex, nisi jussio (ordinatio) rectae rationis a potestate legitima in bonum commune perlata ⁵⁾; si quid ab aliqua potestate sanciat, quod a principiis rectae rationis dissideat, sitque reipublicae perniciosum, vim legis nullam haberet, quia nec regula justitiae esset, et homines a bono, cui nata societas est, abduceret ⁶⁾. Hetgeen trouwens volkomen overeenstemt met deze uitspraken van den H. Thomas: quodcumque aliud praeceptum de particulari opere non habet rationem legis, nisi secundum ordinem ad bonum commune ⁷⁾; tales leges (non secundum

¹⁾ Acta Leonis, XII, bldz. 111, „Notre consolation.”

²⁾ Alloc. IV, 195 en Herder's uitgave 205.

³⁾ Alloc. I, 215 en Herder's uitgave II, 217.

⁴⁾ Alloc. II, 148 en Herder's uitgave II, 347.

⁵⁾ Alloc. IV, 9 en Herder's uitgave III, 113.

⁶⁾ Alloc. III, 102 en Herder's uitg. III, 21 etc.

⁷⁾ S. Theol. I, II, qu. 90, a. 2 c. Iets verder (I, II, 90. 4) definieert St. Thomas de lex als volgt: quaedam rationis ordinatio ad bonum commune, et ab eo qui curam communitatis habet, promulgata. In I, II, qu. 95, a. 2 zegt hij: In rebus humanis dicitur aliquid justum ex eo quod est rectum secundum regulam rationis; rationis prima regula est lex naturae... Unde omnis lex huma-

ordinem ad bonum commune) non obligant in foro conscientiae, nisi forte propter vitandum scandalum et perturbationem ¹⁾; want: ea quae sunt juris humani non possunt derogare juri naturali vel divino. ²⁾

Wanneer Leo XIII zegt dat de mensch van nature geroepen is in een staatsverband te leven, — insitum homini natura est ut in civili societate vivat ³⁾ — en de rechtmatigheid van staatsgezag uit den wil Gods afleidt — voluit igitur Deus ut in civili societate essent qui multitudini imperarent ⁴⁾ — dan wil dit dan ook geenszins zeggen dat de staat de bron is der maatschappelijke rechtsorde. Die rechtsorde — de H. Thomas zegt daarover ⁵⁾: unicuique debetur quod suum est; dicitur autem esse suum alicujus quod ad eum ordinatur sicut servus est domini et non e converso, nam liberum est quod sui causa est; .... aliquid creatum ordinatur ad aliud creatum, sicut partes ordinantur ad totum et accidentia ad substantiam, et unaquaeque res ad suum finem — kan niet worden uitgevonden of willekeurig gefabriceerd, althans niet wanneer het om den diepsten rechtsgrond gaat waarop het positieve recht, de in den staat gehuldigde wet, moet kunnen steunen, maar dient te worden afgelezen van, afgeleid uit de a priori bestaande normen

---

nitus posita intantum habet de ratione legis inquantum a lege naturae derivatur. Si vero in aliquo a lege naturali discordet, jam non erit lex, sed legis corruptio.

¹⁾ S. Th. I, II, qu. 96 a. 4.

²⁾ Ibid. II, II, qu. 66 a. 7. In dit verband passen ook het gezegde van den H. Augustinus: lex aeterna est ratio divina vel voluntas Dei ordinem naturalem conservari jubens, perturbari vetans, (Contra Faustinum XXII n° 27), en de opmerking dat het doel der staatsordening enkel het welzijn der gemeenschapsleden op aarde betreft, want: legis enim humanae finis est temporalis tranquillitas civitatis, en: finis autem legis divinae est perducere hominem ad finem felicitatis aeternae. (S. Th. I, II, qu. 98. a. 1 c.). Over de lex aeterna zegt St. Thomas zelf: (lex aeterna) est ipsa ratio gubernationis rerum in Deo sicut in principe universitatis existens (I, II, 91, 1); en: lex aeterna nihil aliud est quam ratio divinae sapientiae, secundum quod est directiva omnium actuum et motionum (I, II, 93. 1).

³⁾ Alloc. II, 147 en Herder's uitg. II, 343.

⁴⁾ Alloc. I, 213 en Herder's uitg. II, 211.

⁵⁾ S. Theol. I, qu. 21 a. 1 ad. 3.

welke de natuurwet, de *lex naturalis* — *participatio legis aeternae in rationali creatura* ¹⁾ — inhoudt, en die het *jus naturale*, het natuurrecht vormen, het recht of gerechte: *quod ex sui natura alteri adaequatum et commensuratum est.* ²⁾

Dat is wel een stelling die door de *corryphaeën* der moderne rechtswetenschap met een schouder-ophalen bejegend wordt, maar niemand hunner is in staat gebleken om zelf een bevredigende verklaring te geven van 's menschen zedelijke gebondenheid aan een maatschappelijke rechtsordering. ³⁾ G. Jellinek komt in zijn monumentale *Allgemeine Staatslehre* ⁴⁾ niet verder dan tot het aanvaarden eener normatieve kracht van het feitelijk bestaande. En Duguit doet in zijn *Traité de droit Constitutionnel* ⁵⁾ per slot van rekening hetzelfde, zij het dan ook dat hij het feitelijk bestaande door het feitelijk wordende vervangt.

¹⁾ S. Theol. I, II, qu. 91, 2. De zin der hier geciteerde woorden is: zooals in het Goddelijk verstand het bestuursplan is van alle dingen. De mensch heeft in zoover deel aan dit bestuursplan als hij van God het licht der rede ontvangen heeft waardoor hij weet wat hij overeenkomstig zijn natuur of doen of laten moet, n.l. naar gelang het goed of kwaad is: het eerste en fundamenteele beginsel der natuurwet waarop al de andere gebouwd zijn. De natuurwet omvat dan ook volgens den H. Thomas (I, II, 100, 1): *quae statim per se ratio naturalis cujuslibet hominis dijudicat esse facienda vel non facienda, sicut: honora patrem tuum et matrem tuam, non occides non furtum facies et hujusmodi sunt absolute de lege naturae.*

Cfr. Dr. J. Th. Beijnsens, *Ethiek of Natuurlijke Zedenleer*, bldz. 622—623.

²⁾ S. Theol. I, qu. 21, a. 1; II, II, qu. 57, 3. In II, II, qu. 57, 1, ad 2, zegt de H. Thomas: *lex non est ipsum jus, sed aliqualis ratio juris.* Dit alles in tegenstelling met het standpunt der z.g. voluntaristen (Duns Scott e.a.) die het bestaan van den staat rechtstreeks afleiden uit den positieven wil Gods en niet uit de menschelijke natuur, deze genomen zooals zij door God geschapen is. — Dr. Haessle — *Das Arbeitsethos der Kirche*, bldz. 152 — zegt: *Das Materialrecht ist in seinen letzten Grundnormen ewig, und gilt als solches auch ohne staatliche Form, ja entgegen und über dem staatlichen Willen.*

³⁾ Cfr. Struijcken, *Staatsrecht v. h. Kon. der Ned.* bldz. 5 en 8.

⁴⁾ Bldz. 338 en volg.

⁵⁾ II, bldz. 56—64.

Zoowel Leo XIII als de H. Thomas beschouwt den staat als niet onmiddellijk door God ingesteld doch enkel door den Schepper middellijk voorgeschreven omdat staatsvorming bij een harmonische ontwikkeling der menschen-gemeenschappen behoort en derhalve af te leiden valt uit de natuurwet. ¹⁾

Tischlerer zegt het volgende over beider standpunt: Deze Lehre hält daran fest, dass der letzte und tiefste Grund der staatlichen Gewalt Gott selbst ist, bestreitet aber, dass die Gewalt dem Einzelträger unmittelbar und von Natur aus von Gott zufließe, und behauptet, dass sie vielmehr der staatlichen Gemeinschaft als Ganzem ebenso notwendig und unmittelbar von Gott eingegossen werde, wie etwa dem menschlichen Körper unmittelbar mit seiner Entstehung von Gott die Seele eiserschaffen werde ²⁾. Demzufolge kann nach dieser Auffassung die staatliche Gewalt in die Hand eines einzelnen oder einer Einzelkörperschaft rechtmässig übergehen nur auf Grund der ausdrücklichen oder stillschweigenden Zustimmung des Volksganzen ³⁾. Von dieser „Gewalt an sich“ unterscheidet er (Thomas) den Uebergang der Gewalt an ihre bestimmten Träger. Diese ist nur dann auf Gott zurückführbar, wenn sie in rechtmässiger Weise vor sich ging, nicht aber oder höchstens permissive (durch Zulassung), wenn sie unter Unrecht und Gewalt erfolgt ⁴⁾ .... Wer die Gewalt besitzt, wie sie erworben und ausgeübt wird, das sind lauter Besonderheiten, die nicht

¹⁾ Schilling — Naturrecht und Staat nach der Lehre der alten Kirche, bldz. 147, 166 en 203 — betoogt dat de Kerkvaders uitdrukkelijk de zedelijke verplichting van gehoorzaamheid aan het staatsgezag afleiden uit het doel en de bestemming van dit gezag, de gemeenschap te dienen.

²⁾ Deze vergelijking mag niet zóó worden verstaan — hetgeen wel eens gebeurt — dat het staatsgezag de ziel is en de volksgemeenschap het lichaam. Want terwijl het lichaam er voor de ziel is, is het staatsgezag er voor de volksgemeenschap. Ook St. Thomas bezigt de beeldspraak van de vergelijking met den rol welke de ziel in het lichaam vervult, maar hij laat zeer duidelijk uitkomen dat het slechts gaat om de leiding in de gemeenschap. Zie De Regim. Princ. I, XII.

³⁾ Die Staatslehre Leos XIII, bldz. 216; cfr. ibid. 261.

⁴⁾ Id. bldz. 202.

mehr auch Gott betreffen, sondern die Geschöpfe allein angehen, und, wo sie sittliche Unordnung und sündigen Miszbrauch bedeuten, in keiner Weise Gott zur Last gelegt und von Gott ausgesagt werden dürfen. ¹⁾

Hiermede is het vraagstuk te berde gebracht van de bevoegheid eener volksgemeenschap om zelf den drager van het staatsgezag en ook de vormen der staatsorganisatie aan te wijzen.

De H. Thomas ²⁾ geeft zijn standpunt dienaangaande voldoende te kennen met deze woorden: *ordinare aliquid in bonum commune est vel totius multitudinis, vel alicujus gerentis vicem totius multitudinis; et ideo condere legem vel pertinet ad totam multitudinem, vel pertinet ad personam publicam, quae totius multitudinis curam habet.* En met enkele zinnen schetst Leo XIII dit vraagstuk in zijn vollen omvang ³⁾: *Interest autem attendere hoc loco, eos, qui rei publicae praefuturi sint, posse in quibusdam causis voluntate iudicioque deligi multitudinis, non adversante neque repugnante doctrina catholica. Quo sane delectu designatur princeps, non conferuntur iura principatus: neque mandatur imperium, sed statuitur a quo sit gerendum. — Neque hic quaeritur de rerum publicarum modis: nihil enim est, cur non Ecclesiae probetur aut unius aut plurium principatus, si modo iustus sit, et in communem utilitatem intentus. Quamobrem salva iustitia, non prohibentur populi illud sibi genus comparare reipublicae, quod aut ipsorum ingenio, aut maiorum institutis moribusque magis apte conveniat.*

Vooraleer hierop nader in te gaan, zij eerst nog eens de nadruk gelegd op het dienend karakter van de staatsordening ⁴⁾ tegenover de volksgemeenschap. ⁵⁾

¹⁾ Die Staatslehre Leos XIII, blz. 202—203.

²⁾ S. Th. I, II, qu. 90 a. 3.

³⁾ Alloc. I, 211 etc.; Herder's uitgave II, 207.

⁴⁾ Onder „staatsordening” wordt zoowel het staatsgezag als de staatsorganisatie begrepen.

⁵⁾ In dit verband deze beschouwing van H. Woroniecki in „Divus Thomas”, Januari 1926, bldz. 34—35: *Necessitas status oritur ex potentialitate objectiva i.e. ex potentialitate subjecti relate ad objectum vel ad objecta, quae sunt bona particularia... Necesse*

Uit hetgeen tot dusver is gezegd, blijkt niet enkel dat de taak der staatsordening zich rechtens uitstrekt tot alles wat de vitae sufficientiam perfectam vermag te bevorderen, maar ook rechtens beperkt wordt door de zorg voor wat tot die perfectam sufficientiam behoort. De staatsordening toch is geen doel, doch slechts een middel in dienst van het welzijn der volksgemeenschap. En het behoort tot den aard van een middel in dienst van een doel, in niet grooteren omvang te worden aangewend dan in zoover het werkelijk voor het doel dienstig is. Daaruit volgt dat wat de volksgemeenschap uit eigen krachten verwezenlijken, en goed verwezenlijken kan, niet behoort te worden verricht door de organisatie en het leidend gezag in die organisatie, welke uitsluitend geroepen zijn te dienen, de krachten der volksgemeenschap aan te vullen en te ordenen voor zoover deze aanvulling en ordening behoeven. Daaruit volgt ook nog dat het niets meer dan overeenkomstig het natuurrecht is dat de staatsordening uitgebreid worde, ingekrompen of in ieder geval aanpassingssoepelheid verkrijge naar gelang daarbij al of niet volksgemeenschappen betrokken zijn die met elkaar een diepgaande overeenkomst hebben van stof-felijke, geestelijke en zedelijke belangen, diepgaande ver-

sitas vero nationis provenit potius ex subjectiva potentialitate naturae humanae, scilicet ex eius potentialitate non relate ad objecta, circa quae versatur operatio, sed relate ad ipsum subjectum operans, quod diversimode se habere potest in propria sua operatione, nempe vel bene agendo i.e. conformiter ad leges morales, vel male i.e. difformiter cum ipsis. Proinde natio fundatur in subjectiva indeterminatione naturae individualis hominis, non per respectum ad objecta, circa quae sunt actus, sed per respectum ad modum, quo isti actus sunt perficiendi i.e. ad habitus, quibus potentiae animae sunt informandae, ut homo possit in vita morali prompte faciliter et delectabiliter operare. Homines enim, cum sint destinati ad vitam communem in societate, indigent etiam in habitibus uniformiter determinari, et haec determinatio, quae vocatur educatio, debet profundius eos afficere ac stabiliorem modum agendi ipsis tribuere. Manifestum est leges civiles ad hoc non sufficere, cum non valent statim intime intrare in potentias animae et eas habitibus informare: educatio moralis perfici potest solummodo per mores, qui ex omni parte hominem circumdant et sine intermissione in ipsum agunt, ac proinde soli valent potentias animae eius intimius afficere et transformare.

schillen, of althans in die opzichten van elkaar min of meer onderscheiden zijn.

Het is den mensch van nature wel eigen tot een staats-ordering te behooren, maar dat hij burger is van dezen staat is niet van nature, terwijl het wél van nature is dat hij kind is van deze volksgemeenschap, want van nature is hij gemeenschapswezen, immer en altijd, zonder uitzondering. Een kind in Polen uit Poolsche ouders geboren behoort van nature tot de Poolsche volksgemeenschap, terwijl het tot voor enkele jaren even goed tot een Russischen als tot een Oostenrijkschen of een Duitschen staat kon behooren, omwille van een louter willekeurige grensregeling, en zonder in mindere mate Poolsch te worden. Hetzelfde geldt, mutatis mutandis, voor een Vlaming. Deze behoort van nature tot de Vlaamsche volksgemeenschap die reeds meer dan duizend jaren in de zuidelijke gewesten der Nederlanden gevestigd is, maar in den loop der geschiedenis hebben de Vlamingen hoewel steeds Vlamingen en als zoodanig van andere menschengroepen zeer goed te onderscheiden, tot tal van staatsformaties behoord, na de eigen stedelijke en gewestelijke organisaties der Middeneeuwen o.m. tot een Boergondische staatsformatie, een Spaansche, een Oostenrijksche, een Fransche, een Nederlandsche en sinds 1830 een Belgische.

Bij de omstandigheid dat een mensch van nature kind is van deze volksgemeenschap, maar niet burger van dezen staat, dat hij eerst *ordine naturae* kind is van zijn volk en dan burger in een staatsverband, dus *ordine supperaddito* burger van dezen staat, dient het groote beginsel van den H. Thomas in acht te worden genomen: *semper prius salvatur in posteriori*¹⁾; *semper id quod pertinet ad prius habet rationem principii*; *cum natura sit primum quod est in unoquoque oportet quod id quod ad naturam pertinet sit principium in quolibet.*²⁾

Aangezien nu hetgeen van nature gegeven is altijd het eerste is en de grondslag voor verdere ontwikkeling of organisatie moet blijven, en het kind zijn van dit volk van nature is, terwijl het burger zijn van dezen staat zulks niet

---

¹⁾ S. Th. I, qu. 60, a. 1.

²⁾ S. Th. I, qu. 60, a. 2.

is, moet de volksgemeenschap de grondslag zijn waarop een staatsordening te bouwen of aanvullend te werken heeft, een grondslag die niet maar mag afgebroken en geschonden, en die in ieder geval zorgvuldig moet worden ontzien en geëerd bij den uitbouw of de instandhouding van iedere staatsorganisatie.

Hierbij past nog de opmerking, dat het ook, in het algemeen gesproken, in den groei van een volksgemeenschap ligt tot een eigen staatsvorming te komen, want alleen in staatsverband is een volksgemeenschap een perfecta communitas, en van nature is er niets dat een volksgemeenschap voorbestemt om onder de staatsordening van een anderen menschengroep te worden gebracht. Bovendien is een eigen staatsordening voor een volksgemeenschap uit den aard der zaak verkieslijker dan een vreemde, want: tanto autem regimen est sublimius quanto ad finem ulteriorem ordinatur, zegt de H. Thomas in *De Regimine Principum* ¹⁾, en verder wijst hij ²⁾ in treffende bewoordingen er op dat een goede staatsordening de volksgemeenschap zooveel mogelijk van te drukken omgang met andere mensen, met vreemdelingen, moet weerhouden: *extraneorum autem conversatio corrumpit plurimum civium mores, secundum Aristoteles doctrinam in sua Politica; quia necesse est evenire ut homines extranei aliis legibus et consuetudinibus enutriti, in multis aliter agant quam sint civium mores; et sic dum cives exemplo ad agenda similia provocantur, civilis conversatio perturbatur.* ³⁾

---

¹⁾ I, XIV.

²⁾ II, III.

³⁾ Een treffende bevestiging van wat de H. Thomas over het gevaar van vermenging met elkaar van vreemde volken zegt kan men vinden bij W. Schmidt S. V. D., *Rasse und Volk*, bldz. 37—38; de herderstammen uit de groote steppen van Azië, die aan den éénen God waren blijven gelooven, vervielen na hun veroveringen soms in de afgoderijen der onderworpen volken.

HOOFDSTUK IV.

Gezags- en organisatievormen van den Staat.

In het vorige hoofdstuk is reeds melding ervan gemaakt hoe Paus Leo XIII in enkele zinsneden het geheele vraagstuk samenvat van de bevoegdheid eener volksgemeenschap om zelf den drager van het staatsgezag en ook de vormen der staatsorganisatie aan te wijzen.

Zijn standpunt: dat de gezags-dragers in den staat soms door vrije verkiezing van de volksgemeenschap mogen worden aangewezen, en zulks dan geschiedt zonder dat tegelijk over het beginsel van het staatsgezag zelf met de daaraan verbonden rechten wordt beschikt, omdat de bevoegdheid der volksgemeenschap alleen reikt tot het aanwijzen van diegenen die gezag zullen hebben uit te oefenen; dat verder de volksgemeenschap, mits zij op rechtvaardige wijze tewerk gaat, soms ook in volle vrijheid die vormen voor hare staatsorganisatie mag vaststellen welke het best het algemeen welzijn dier volksgemeenschap dienen en het meest aan den geest, de zeden en de gebruiken daarvan beantwoorden, — dit standpunt heeft de Paus herhaaldelijk en met kracht van argumenten ontvouwd.

Jus autem imperii — zegt hij ¹⁾ — per se non est cum ulla reipublicae forma necessario copulatum: aliam sibi vel aliam assumere recte potest, modo utilitatis bonique communis reapse efficientem. Elders ²⁾ luidt het: *quibus tamen dictis decretisque si recte dijudicare velit, nulla per se reprehenditur ex variis reipublicae formis, ut quae nihil habent, quod*

---

¹⁾ Alloc. II, 147; Herder's uitg. II, 345.

²⁾ Alloc. II, 161; id. II, 377.

doctrinae catholicae repugnet, eademque possunt, si sapienter adhibeantur et juste, in optimo statu tueri civitatem.

Immo neque illud per se reprehenditur — zegt hij dan ook ¹⁾ — participem plus minus esse populum rei publicae : quod ipsum certis in temporibus certisque legibus potest non solum ad utilitatem sed etiam ad officium pertinere civium ; en ²⁾ atque etiam malle reipublicae statum populari temperatum genere, non est per se contra officium, salva tamen doctrina catholica de ortu atque administratione publicae potestatis ; ex variis reipublicae generibus, modo sint ad consulendum utilitati civium per se idonea, nullum quidem Ecclesia respuit : singula tamen vult, quod plane idem natura jubet, sine injuria cujusquam, maximeque integris Ecclesiae juribus esse constituta.

Qu'on veuille bien y réfléchir, — schrijft hij aan de Fransche katholieken ³⁾ — si le pouvoir politique est toujours de Dieu, il ne s'en suit pas que la désignation divine affecte toujours et immédiatement les modes de transmission de ce pouvoir, ni les formes contingentes qu'il revêt, ni les personnes qui en sont le sujet. La variété même de ces modes dans les diverses nations montre à l'évidence le caractère humain de leur origine. Il y a plus, les institutions humaines les mieux fondées en droit et établies dans les vues aussi salutaires qu'on le voudra pour donner à la vie sociale une assiette plus stable et lui imprimer un plus puissant essort, ne conservent pas toujours leur vigueur conformément aux courtes prévisions de la sagesse de l'homme.

In een tweeden brief aan de Fransche katholieken zegt hij ⁴⁾ : Nous avons formulé la distinction entre le pouvoir politique et la législation ; et nous avons montré que l'acceptation de l'un n'impliquait nullement l'acceptation de l'autre, dans les points où le législateur, oublieux de sa

---

¹⁾ Alloc. II, 162 ; Herder's uitg. II, 377.

²⁾ Alloc. III, 319 ; id. III, 59.

³⁾ Alloc. V, 70 ; Acta XII, 111—113.

⁴⁾ Alloc. V, 70 ; Acta XII, 113 etc.

mission, se mettrait en opposition avec la loi de Dieu et de l'Eglise. Et que tous le remarquent bien: déployer son activité et user de son influence pour amener les gouvernements à changer en bien des lois iniques ou dépourvues de sagesse, c'est faire preuve d'un dévouement à la patrie aussi intelligent que courageux, sans accuser l'ombre d'une hostilité aux pouvoirs chargés de régir la chose publique.

Bij hetgeen het laatst onderstreept is sluit deze uitspraak nog aan ¹⁾: *ubi dominatus premat aut impendeat eiusmodi, qui oppressam injusta viteneat civitatem, vel carere Ecclesiam cogat libertate debita, fas est aliam quaerere temperationem reipublicae, in qua agere cum libertate concessum sit: tunc enim non illa expetitur immodica et vitiosa libertas, sed sublevatio aliqua salutis omnium causa quaeritur, et hoc unice agitur ut, ubi rerum malarum licentia tribuitur, ibi potestas honeste faciendi ne impediatur.* ²⁾

Uit het recht eener volksgemeenschap de voorkeur te geven aan diengenen onder de verschillende staatsvormen welke het voordeeligst wordt geacht, volgt dan ook dat het niets minder is dan een vergrijp tegen den godsdienst zich op de leer der Kerk te beroepen om een nieuwen vorm van staatsordening te veroordeelen ³⁾: *Simili-que ratione custos juris sui, observantissima alieni, non ad se putat Ecclesia pertinere, quae maxime forma civitatis placeat, quibus institutis res christianarum gentium civilis geratur: ex variisque reipublicae generibus nullum non probat, dum religio morumque disciplina salva sit. Ad hoc exemplum cogitationes actionesque dirigi singulorum christianorum oportet. Non dubium est, quin quaedam sit in genere politico honesta contentio, cum scilicet incolumi veritate justitiaque certatur, ut opiniones re usuque valeant, quae ad commune bonum prae ceteris*

¹⁾ Alloc. III, 119; Herder's uitg. III, 59.

²⁾ Iets verder: Alloc. III, 120; Herder's uitg. III, 59, zegt de Paus: *Neque illud Ecclesia damnat, velle gentem suam nemini servire nec externo, nec domino, si modo fieri, incolumi justitia, quaeat.*

³⁾ Alloc. IV, 18; Herder's uitg. III, 133.

conducibiles videantur. Sed Ecclesiam trahere ad partes, aut omnino adjutricem velle ad eos, quibuscum contenditur, superandos, hominum est religione intenperanter abutentium.¹⁾

Wat dient nu onder gezags- en organisatie-vorm van den staat, onder den vorm der staatsordening dus, te worden verstaan?

Aristoteles²⁾ zegt ervan: est autem politia ordo civitatis aliorum principatuum et maxime dominantis omnium.

De H. Thomas zegt hetzelfde in uitvoeriger bewoording³⁾: *respublica nihil aliud est quam ordinatio civitatis quantum*

---

¹⁾ Ook de H. Thomas zegt dat de vorm der staatsorganisatie op zich zelf zedelijk indifferent is en naar gelang volken en tijden anders kan en mag zijn; hetgeen trouwens van zelf volgt uit de roeping der staatsordening de volksgemeenschap te dienen. De gedachtengang welke de H. Thomas hierbij volgt kan in de volgende aanhalingen uit zijn werken worden geschetst: *Jus, sive justum est aliquod opus adaequatum alteri secundum aliquem aequalitatis modum. Dupliciter autem potest alicui homini aliquid esse adaequatum. Uno quidem modo, ex ipsa natura rei.... alio modo aliquid est adaequatum vel commensuratum alteri ex condito sive ex communi placito... quod quidem potest fieri dupliciter; uno modo, per aliquod privatum conditum.... alio modo ex condito publico: puta cum totus populus consentit quod aliquid habeatur quasi adaequatum et commensuratum alteri; vel cum hoc ordinat princeps qui curam populi habet et ejus personam gerit; et hoc dicitur jus positivum. (S. Th. II, II° qu. 57 a. 2). Aangezien nu: principia communia legis naturae non eodem modo applicari possunt omnibus, propter multam varietatem rerum humanarum, et ex hoc provenit diversitas legis positivae apud diversos. (S. Th. I, II, qu. 95 a 2 ad 3). Quod vero derivantur a lege naturae — gaat hij dan verder (ibid. a. 4) — per modum particularis determinationis, pertinent ad jus civile, secundum quod quaelibet civitas aliquid sibi accomode determinat. — Cfr. Beijnsens: *Ethiek of Natuurlijke Zedenleer*, blz. 647: „Het natuurrecht (of het recht in rechtsphilosophischen zin) is recht als rechts-beginsel, hetwelk positief en negatief den wetgever leidt en beperkt in de volvoering van zijn eigen natuurlijke taak: d.i. de concrete organisatie van deze of die bepaalde samenleving.” Zie ook bldz. 649.*

²⁾ Polit. liber III, lectio V.

³⁾ Comment. in Polit. liber III, lectio V.

ad omnes principatus qui sunt in civitate, sed praecipue quantum ad maximum principatum, qui dominatur omnibus aliis principatibus. Et hoc ideo, quia impositio ordinis in civitate, tota consistit in eo qui dominatur civitati; et talis impositio ordinis est ipsa respublica. Unde praecipue respublica consistit in ordine summi principatus secundum cuius diversitatem respublicae diversificantur.

Vroeger werd de vorm van staats-gezag en -organisatie voornamelijk omschreven volgens het aantal personen dat, in een bestaande ordening, van het gezag de drager is. Met name krijgen wij aldus: de monarchie, met één persoon als gezagsdrager, de aristocratie, met een beperkte groep als gezagsdragers, en de democratie met het geheele volk in dezelfde hoedanigheid. ¹⁾

Een dergelijk schema is echter te beperkt om een juist beeld te geven van de vele mogelijke en ook bestaande vormen van staats-gezag en -organisatie; het is wel voldoende om de bestuursordening van stad-staten en kleine gemeenebesten weer te geven, maar glijdt over belangrijke verschillen in groote staats-formaties heen. ²⁾

Ook Kranenburg wijst hierop. Na aan Aristoteles' „criterium van indeeling naar het aantal personen dat met de behartiging van gemeenschappelijke belangen in de onderscheiden staatsorganisaties is belast" ³⁾ te hebben herinnerd, stelt hij de vraag hoe de „bij het zich uitbreiden der groepen en bij toeneming der cultuur zeer gedifferentieerde, meer of minder samenhangende stelsels van voorzieningen in groepsbelangen" in te deelen. En hij antwoordt daarop dat er naast andere verschillen in ieder geval ook verschil voorkomt „in de soorten van functies, die door de organen der deelen worden uitgeoefend: wetgevende, uitvoerende en rechterlijke, zooals bij de deelstaten ⁴⁾ der Vereenigde Staten,

¹⁾ Cfr. Eth. VIII, X. Pol. IV, II.

S. Th. I, II, qu. 95 a. 4 c; id. qu. 105 a. 1; II, II, qu. 26 a. 2.

²⁾ Cfr. G. Jellinek, Allgem. Staatslehre, bldz. 316—327; 633—656; 661—669; 738.

³⁾ Nederl. Staatsrecht I, bldz. 19.

⁴⁾ In het verband van deze beschouwingen zoude het woord staats-deelen beter zijn dan deel-staten. Want de „staten" die tesamen de Vereenigde Staten van Noord-Amerika vormen zijn

of enkel wetgevende en uitvoerende, zooals bij onze provincies." ¹⁾

Naast de gezags- en organisatie-vormen: monarchie, aristocratie en democratie, die tal van schakeeringen kennen maar op het oogenblik, wegens het in onbruik geraken der monarchie van den ouden stempel en der aristocratie, in zekeren zin vervangen kunnen worden door de twee categorieën: niet- en wel-parlementaire regeeringsstelsels, dienen dan ook vermeld: Unitarisme en Federalisme ²⁾, beide op groote schaal in meer dan één schakeering toegepast, en beide van groote beteekenis in de ontwikkeling van het staatsleven; zij wijzen niet meer naar een verdeeling der gezagsfunctie over een of meer personen, doch naar een verdeeling van die functie over een of meer regionaal omgrensde groepeerings binnen het zelfde staatsverband, en kruisen de eerste categorieën. ³⁾

Frankrijk en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika zijn beide democratisch geregeerde republieken, maar de

geen staten in den vollen zin des woords, aangezien zij niet meer, zooals vroeger in den Staten-bond van 1778-1787, onafhankelijk zijn.

¹⁾ Nederl. St. I, bldz. 19.

²⁾ Cfr. A. Esmein, *Eléments de droit constitutionnel français et comparé*, bldz. 4—8.

Het hier vermelde federalisme dient te worden onderscheiden van het volkenrechtelijk federalisme dat óók verschillende schakeeringen kent, maar steeds de afzonderlijke deelen onafhankelijk laat.

³⁾ Kranenburg zegt over het hier bedoelde unitarisme — *Nederl. Staatsrecht I*, bldz. 31 — : „In de staten, die als éénheidsstaten worden aangeduid, is evenzeer een belangrijk verschil in de verhouding tusschen de werkingssferen der organen van het geheel en van de onderdeelen te constateeren. Men pleegt te onderscheiden een gecentraliseerde en een gedecentraliseerde staatsorganisatie, al naarmate aan de organen der deelen zelfstandigheid in regeling en bestuur wordt onthouden of gelaten. Een ontwikkelde vergelijkende staatsrechtswetenschap zou hier tot fijnere onderscheidingen moeten komen.” Zeer juist formuleert Struycken — *Het Staatsr. v.h. Koninkr. der Nederl.*, bldz. 3 — het begrip staatsrecht door: de ordening van de samenstelling en de bevoegdheden van de overheidsorganen.

eerst genoemde staat huldigt het unitarisme ¹⁾, de tweede het federalisme. Hetzelfde onderscheid kan gemaakt worden voor het koninkrijk Italië en het keizerrijk Duitschland; het eerste is unitaristisch, het tweede was federalistisch. In zekere mate is de Republiek Duitschland nu nog federalistisch maar niet meer in die mate als vóór 1919. En in den Belgischen staat die unitaristisch is, hebben provincies en gemeenten toch iets meer bewegingsvrijheid dan in Frankrijk.

Staatsrechtelijk ligt het onderscheid tusschen unitaristisch en federalistisch georganiseerde staten hoofdzakelijk hierin, dat het centrale regeeringsgezag, dat voor beide soorten van staten bestaat, volgens de unitaristische stelsels in beginsel het monopolie heeft van wetgevende, uitvoerende en rechterlijke functies, terwijl het volgens de federalistische stelsels in beginsel een aanzienlijk deel van die functies aan de samenstellende deelen van den staat moet overlaten.

Praktisch kan het onderscheid tusschen de verdeeling van wetgevende, uitvoerende en rechterlijke bevoegdheden over de tweederangs-overheidsorganen — b.v. Cantons in Zwitserland en provincies in Nederland — zeer gering zijn. Een scherpe grens tusschen de staatsordening volgens het unitaristisch en die volgens het federalistisch stelsel is dan ook niet te trekken, althans niet in het algemeen en voor alle figuren van een der twee systemen.

Maar zulks geldt eveneens voor het onderscheid b.v. tusschen monarchiën en republieken, welke beide staatsvormen het parlementair regeeringsstelsel kennen met volkomen gelijke bevoegdheden en bevoegdheidsgrenzen voor koning en president. ²⁾ Praktisch komt daarbij wel het verschil, dat een koning doorgaans krachtens geboorte en voor den duur van het leven den troon bestijgt, terwijl een president zijn gezagsfunctie gewoonlijk door verkiezing en slechts voor den duur van enkele jaren verkrijgt. Maar ook presidentieele benoemingen voor het leven en vrije koningsverkiezingen

---

¹⁾ Vandaar, in zeker opzicht, het acute conflict in den Elzas en de stemmen in Frankrijk zelf voor een zekere decentralisatie, het z.g. regionalisme.

²⁾ Reeds in de 18e eeuw sprak Montesquieu over Engeland als over een natie „où la République se cache sous la forme de la monarchie”. *Esprit des lois*, V, XIX.

zonder recht van opvolging voor een der koningskinderen, zijn denkbaar en hebben inderdaad plaats gehad; zooals o.m. blijkt uit de koningsverkiezingen vroeger in het koninkrijk Polen en uit de benoeming van president Masarijk in de Tscheco-Slovaaksche republiek.

Wanneer dan ook volgens den H. Thomas een staatsvorm op zich zelf een zedelijk indifferente aangelegenheid is ¹⁾ en volgens Paus Leo XIII al de in diens tijd bestaande staatsvormen, dus zoowel de federalistische organisaties van Zwitserland en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika als de unitaristische van Frankrijk en Italië, qua staatsvormen goed waren, dan volgt daaruit o.m. dat de Vlamingen het recht hebben om er voor te ijveren dat de unitaristische staatsorganisatie van België vervangen worde door een federalistische, mits zulks voor het welzijn van de Vlaamsche volksgemeenschap bevorderlijk zoude zijn. Voor de Vlaamsche volksgemeenschap: het is geenszins per se noodig den eisch te stellen dat een andere staatsvorm óók voor het welzijn van de twee volksgemeenschappen die in het Belgisch staatsverband leven, bevorderlijk zoude zijn; voldoende is dat hij voor de tweede volksgemeenschap, de Waalsche, niet direct schadelijk zij en geen rechten van die tweede volksgemeenschap schendt ²⁾; want door den eisch te stellen dat het streven naar een verandering van staatsvorm, welke

---

¹⁾ Cfr. S. Th. II, II, qu. 57 a. 2; I, II, qu. 95 a. 3 en a. 4.

²⁾ Een zelfde standpunt verdedigt Th. Platenburg. In het „Katholiek Sociaal Weekblad”, van 26 Mei 1928 waarin de inleiding van zijn boek „Een moderne staatsidee volgens de beginselen van St. Thomas van Aquino” is opgenomen, schrijft hij: „Wanneer door historische verwickelingen staten ontstaan zijn, welke meerdere naties (volgens de hier tot dusver gevolgde terminologie: volksgemeenschappen) omvatten, dan . . . mag men bij zulke staten nooit spreken, dat het doel van die staten is het algemeen welzijn van de bevolking = alle onderdanen als eenheid: want meerdere naties vormen geen natuurlijke eenheid met één gemeenschappelijk doel. Maar het doel van zoo'n staat is het algemeene welzijn van de naties afzonderlijk. B.v. Het doel van den Belgischen staat is niet het algemeene welzijn van de Belgische bevolking, maar het algemeene welzijn van Vlaanderen en van Wallonië, om de heterogeniteit der naties, m. a. w. beide naties hebben eenzelfde middel om ieder op haar wijze haar eigen doel te bereiken”.

géén schade en géén onrecht voor een andere volksgemeenschap meebrengt, tóch de instemming van die tweede volksgemeenschap noodig heeft ¹⁾, zoude men het recht van een volksgemeenschap om er naar te streven den staat waaronder zij leeft werkelijk een *perfecta communitas* te doen zijn, ondergeschikt maken aan de willekeur van vreemden, en zoude men rechtstreeks in strijd komen met het doel van de staatsorganisatie, zoude men rechtmatig verklaren wat de H. Thomas dwingelandij noemt. Trouwens, met zooveel woorden schrijft de H. Thomas dat het raadzaam is in één staat slechts één volksgemeenschap te organiseren, — „constare etiam debet civitas ex una gente potius, quia gens una unius moris et unius consuetudinis est, quae amicitiam propter similitudinem inter cives conciliat” ²⁾ — en Leo XIII verklaart uitdrukkelijk dat de volksgemeenschappen dien staatsvorm mogen verkiezen welken het meest geschikt is voor het behoud van de zeden en gebruiken der eigen voorvaderen. Dergelijke stellingen hebben geen zin wanneer het streven van de eene volksgemeenschap naar verandering van staatsvorm afhankelijk zoude zijn van de medewerking van een andere volksgemeenschap die bovendien in afkomst, zeden en gebruiken van de eerste zeer verschilt.

Uit de zedelijke onverschilligheid van den een of anderen der gebruikelijke staatsvormen en den eisch dat de staat een *perfecta communitas* zij, vloeien overigens nog andere, verreikende gevolgtrekkingen voort.

Naast het staatsrechtelijk federalisme kennen we ook, zooals bereids werd aangestipt, het volkenrechtelijk federalisme. Dit laatste soort van federalisme komt op het oogenblik niet meer voor ³⁾; voorbeelden ervan zijn o.m. de Vereenigde Staten van Noord-Amerika van 1778 tot 1787, het Zwitsersche Eedgenootschap van 1291 tot 1798 en van 1815 tot 1848, en de Duitsche Bond. Die staten-bonden

---

¹⁾ Cfr. Cathrein, *Moralphilosophie* II, bldz. 700: Der Grundsatz: Niemand muss von seinem Rechte Gebrauch machen (*nemo jure suo uti cogitur*), gilt nicht vom öffentlichen, sondern bloss vom Privatrecht, und auch hier nicht immer.

²⁾ Comment. in Polit. III, II.

³⁾ Tenzij men als zoodanig de Volkenbonds-organisatie wil beschouwen.

zijn overgegaan in bonds-staten, dus van een volkenrechtelijk naar een staatsrechtelijk federalisme. Het verschil tusschen deze twee soorten van federalisme wordt gewoonlijk aangeduid door het kenmerk der „sovereiniteit”, 1) welke sovereigniteit voor de deelen van een Staten-bond behouden blijft en voor die van een Bonds-staat verloren gaat, zoodat de Bonds-staat zelf een soevereine staat is en de Staten-bond alleen een vereeniging van soevereine staten.

Maar, Kranenburg 2) kent zoowel aan den Staten-bond als aan den Bonds-staat „staatsrechtelijke beteekenis” toe, omdat beide de strekking hebben „een duurzame organisatie te vormen ter voorziening in speciale gemeenschappelijke behoeften door bepaalde organen”, onder welke „speciale gemeenschappelijke behoeften de landsverdediging naar voren pleegt te treden”, maar ook een tolunie met economische doeleinden kan worden gerangschikt. En wat het kenmerk der „sovereiniteit” betreft: „wanneer men het woord neemt in de veelal aangenomen beteekenis van onbeperkt, absoluut gezag, is het in geen van beide gevallen op de deelstaten toepasselijk, — gaat Kranenburg verder —; vat men het daarentegen op in den zin van volledig gezag enkel ten aanzien van bepaalde onderwerpen, dus als „sovereiniteit in eigen kring”, dan is het van toepassing op de deelstaten in bonds-staat en staten-bond beide.”

Kranenburg vindt voor zijn standpunt steun in de uitspraak van het Hoogste Gerechtshof der Vereenigde Staten van Noord-Amerika i.z. *Mc. Culloch vs. Maryland* uitgemaakt 3): in America, the powers of sovereignty are divided between the government of the Union and those of the states; they are each sovereign, with respect to the objects committed to the other. 4)

Toch is dit standpunt niet in alle opzichten juist. Een

1) Cfr. Jellinek, *Allgem. Staatslehre*, bldz. 762--763.

2) *Nederl. Staatsrecht I*, bldz. 30--31.

3) (Cfr. James Parker Hall, *Cases on Constitutionnal Law*, selected from decisions of State and Federal Courts, bldz. 921 en volg.)

4) — *Idem Esmein*, bldz. 6. Deze zegt o.m.: *l'Etat fédératif, bien que répondant à une véritable unité nationale, fractionne la souveraineté. C'est un composé de plusieurs Etats particuliers dont chacun conserve en principe sa souveraineté intérieure, ses lois propres et son gouvernement.*

deel-staat van een Staten-bond is niet staatsrechtelijk doch enkel verdragrechtelijk aan de organisatie gebonden ¹⁾; hij mag steeds uit den bond treden wanneer de termijn van het verdrag verstreken is of wanneer de voorwaarden van het verdrag door andere deel-staten geschonden worden. Bij Bonds-staten is zulks anders; daar is de deel-staat maar een staats-deel, is hij voor immer bij de organisatie ingelijfd, kan in beginsel geen grootere aanspraken tegenover het geheel laten gelden dan een provincie in een unitaristische staatsorganisatie zulks vermag.

Wel brengt Kranenburg ons waar wij wezen moeten. Rekent hij zoowel den Statenbond als den Bondsstaat tot het „staatsrecht“, buiten dit staatsrecht plaatst hij de Reëele Unie, een groepeerings van twee of meer staten met een en denzelfden monarch als opperste overheidsorgaan, niet tengevolge van een toeval, want dan is er slechts sprake van een Personeele Unie, die ongetwijfeld buiten het staatsrecht valt, maar krachtens de staatsordening der bij de Reëele Unie betrokken groepeerings. Andermaal is dit niet in alle opzichten juist, want de band der Reëele Unie is niet van volkenrechtelijken maar van staatsrechtelijken aard; de leden der groepeerings kunnen niet van elkaar los zonder wijziging in de staatsorganisatie waaronder zij leven, en zonder een of meer nieuwe opperste overheidsorganen in te stellen. ²⁾

Het goede in de vergissingen van Kranenburg schuilt nu hierin dat zij aantoonen hoe vaag en onzeker de grens is die staatsrechtelijke en volkenrechtelijke figuren scheidt. ³⁾ En hieruit kan veilig worden geconcludeerd, dat de beteekenis der staatsvormen verder reikt dan tot een doelmatigheidsvraagstuk voor een in zijn omvang onveranderlijk blijvend staatsgeheel, dat verandering van staatsvorm ook als een brug kan worden beschouwd naar verandering van den staat

¹⁾ Cfr. Hatschek, Allgemeines Staatsrecht, III, bldz. 41—42.

²⁾ Cfr. Hatschek, *ibid.*, bldz. 20—28.

³⁾ Kranenburg is niet de eenige die zich vergist; Cathrein — Moralphilosophie II, bldz. 541 — zegt van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, nu nog in de 20e eeuw: „Hier haben wir mithin noch einen Staatenbund“!!

zelf, naar het splitsen van den staat én naar het samenvoegen van dezen met andere staten.

Wat trouwens te zeggen van een figuur als het Britsche Gemeenebest van naties sinds 1926? Is dat nog één enkele staat, een Bonds-staat in den vorm eener Reële Unie, of is het een Staten-bond? Voor de eerste opvatting pleit het instandhouden van den staatsrechtelijken band met het Engelsch vorstenhuis, maar voor de tweede de herhaalde verklaringen van Hertzog, den eersten minister, dat Zuid-Afrika in beginsel „soverein”, „onafhankelijk” is.¹⁾

Per slot van rekening doet het er niet toe. Want de afstand van onafhankelijken staat tot staats-deel kan op geleidelijke wijze tot stand komen, zooals Duitschland met zijn vele vroeger onafhankelijke staten en staatjes te aanschouwen gegeven heeft, en ook de afstand van staats-deel tot onafhankelijken staat kan als het ware pijnloos en onopgemerkt geschieden, zooals de ontwikkelingsgang der dominions van Groot-Brittanje en Ierland aantoonst.

Hoofdzak is trouwens alleen dat het welzijn der bij de afscheiding of de inlijving betrokken volksgemeenschap gediend blijve.²⁾

Reeds de H. Thomas heeft het vraagstuk, dat hier gesteld wordt, behandeld.

In De Regimine Principum³⁾ schetst hij uitvoerig, dat een middeleeuwsche stad met omgeving een staat in den vollen

¹⁾ Cfr. Dr. E. v. Raalte: De huidige praktijk van den Dominion-Status, „N. R. Crt.” 25 Mei 1928. Voor de laatste verklaring van generaal Hertzog over de „sovereine onafhankelijkheid” der Unie van Zuid-Afrika, Cfr. „N. R. Crt.” 17 Sept. 1928.

²⁾ Niet zonder grond zegt Hatschek — Allgem. Staatsrecht, III, bldz. 7 — over de „Typen der modernen Staatenverbindungen”: Die juristischen Begriffe, mögen sie noch so scharf und kantig sein, vermögen nicht die Vielgestaltigkeit dieses Soziallebens zu erfassen und bleiben eben nur Idealtypen, die in allerdings scharfen Umrissen, Entwicklungstendenzen markieren und in dieser ihrer Funktion dazu dienen, besondere Bildungen des Staatlichen Soziallebens in ihrer Eigenart zu erkennen. Mehr aber darf von ihnen nicht erwartet werden. Dasz musz vor Irrtümer bewahren.

³⁾ I, I; uitgave van Schreyvogel bldz. 17 en 18.

zin des woords kan heeten. In een dergelijke stad, zegt hij,¹⁾ „*quae est perfecta communitas*”, heeft men „*omnia necessaria vitae, sed adhuc magis in provincia*”²⁾: een gewestelijke³⁾ organisatie die verschillende stad-staten omvat, een federalistische groepeerings van staten derhalve, kan soms beter dan een enkele stadstaat aan de behoeften eener volksgemeenschap voldoen, benadert daarom beter het ideaal der *perfecta communitas*, en kan uit dien hoofde wenschelijk en prijzenswaardig zijn.

Elders⁴⁾ drukt de H. Thomas dezelfde gedachte volgenderwijs uit: *Triplex est communitas: domus sive familiae, civitatis et regni. Domus est communitas consistens ex his per quos fiunt communes actus: ideo consistit ex triplici conjugatione: ex patre et filio, ex marito et uxore, ex domino et servo. Communitas civitatis continet quae ad vitam hominis sunt necessaria, unde est perfecta communitas quantum ad mere necessaria. Tertia communitas est regni, quae est communitas consummationis. Ubi enim est timor hostium non posset per se una civitas subsistere; ideo propter timorem hostium necessaria est communitas civitatum plurium quae faciunt unum regnum.*

De provincia en het regnum zijn volgens den H. Thomas géén grootheden die met de *civitas* of den stadstaat essentiëel verschillen. Daaruit volgt dat er voor hem, van uit het standpunt der *perfecta communitas*, géén essentiëel verschil bestaat tusschen hetgeen thans met de termen staats-

¹⁾ *ibid.*

²⁾ Cfr. II, III: Tanto enim aliquid dignius est, quanto per se sufficientius invenitur; quia quod alio indiget, deficiens esse monstratur. Sufficientiam autem plenius possidet civitas cui circumjacens regio sufficiens est ad necessaria vitae, quam illa quae indiget ab aliis per mercationem accipere. Dignior enim est civitas si abundantiam rerum habeat ex territorio proprio, quam si per mercatores abundet.

³⁾ Schreyvogel vertaalt het woord „provincia” met *Landschaft*, welk woord meer beteekent dan een gewone provincie, eerder het begrip land, b.v. het Vlaamsche land, weergeeft.

⁴⁾ Comment. in Matth. c. 12 n° 2. Cfr. Polit. I, I. S. Theol. I, II, qu. 104, a. 3 ad 2 waar de H. Thomas spreekt van *civitas vel gens*, zonder evenwel deze beide begrippen met elkaar te vereenzelvigen.

rechtelijk en volkenrechtelijk federalisme kan worden onderscheiden, zoodat zoowel volgens den H. Thomas als volgens Kranenburg de Staten-bond in laatste instantie even goed als de Bonds-staat een staatsrechtelijke figuur kan worden genoemd, en dus zoowel de Staten-bond van het volkenrechtelijk federalisme als de Bonds-staat van het staatsrechtelijk federalisme, onder de staatsvormen kan worden gerangschikt.

Het belang daarvan springt in het oog, wanneer men, — om bij het eenmaal gegeven voorbeeld te blijven — bedenkt, dat de Vlaamsche volksgemeenschap dientengevolge niet alleen het recht heeft om te streven naar een omvorming van den unitaristischen staat België in een federalistische organisatie, zoowel in een organisatie volgens het volkenrechtelijke als volgens het staatsrechtelijk federalisme, maar dat die zelfde volksgemeenschap bovendien het recht heeft, met het oog op hare levensbelangen, te streven naar een nieuwe federalistische organisatie, zoowel volgens de staatsrechtelijke als volgens de volkenrechtelijke figuur, ditmaal te samen met de stamgenooten van eenzelfde geaardheid en beschaving ten noorden van de grenzen welke den Belgischen staat thans afsluiten. De Belgische staatsordening zoude in dit geval, als zijnde van geen belang en veeleer schadelijk voor de perfecta communitas der Vlaamsche volksgemeenschap, hebben te verdwijnen, althans, wanneer ook de andere volksgemeenschap die binnen het Belgisch staatsverband leeft, de Waalsche, de van haar trouwens bekende neiging zoude willen volgen om de eigen perfecta communitas door een aansluiting bij Frankrijk te zoeken.

Ten overvloede zij hieraan nog toegevoegd, dat de H. Thomas wel enkel spreekt van een samenvoeging van civitates tot één grooter geheel. Maar het kan geen twijfel lijden dat hij ook splitsing van een groot geheel in verschillende onafhankelijke civitates even redelijk en in sommige gevallen aanbevelenswaardig acht. Want het ééuig criterium dat hij aan de wenschelijkheid der vorming van een provincia of een regnum ten grondslag legt, is de zorg voor het welzijn der volksgemeenschap, het bereiken van het ideaal der perfecta communitas; en wanneer die perfecta communitas door den band van een groot geheel in de ver-

drukking komt in stede van bevorderd te worden, wanneer het groot geheel geen perfecta communitas is, m.a.w. niet voorziet in de behoeften, maar integendeel het welzijn der volksgemeenschap bemoeilijkt, dan spreekt het van zelf dat de organisatie die slechts een middel is, aan het doel dient te worden opgeofferd. Toevallige omstandigheden kunnen de vorming eener veel staten omvattende organisatie wenschelijk maken; toevallige omstandigheden kunnen eveneens een ontbinding van een dergelijke organisatie rechtvaardigen. Overigens zij nog eens herinnerd aan het gezegde van St. Thomas over de wenschelijkheid, een civitas uit slechts één volksgemeenschap, en niet uit enkele van elkaar zeer verschillende volksgemeenschappen, te doen bestaan, om duidelijk te maken dat onze gevolgtrekking volkomen bij St. Thomas' beginselen aansluit.

Hoe kan nu, praktisch genomen, een volksgemeenschap naar verandering van staatsvorm streven?

Voorop staat natuurlijk de legale weg, de weg die in de constitutie van een staatsordening wordt aangegeven. Doch aangezien een dergelijke constitutie een deel uitmaakt van de staatsordening, dus onder en niet boven die staatsordening zelf staat, kan zij onmogelijk een blijvende hinderpaal zijn om een noodzakelijke verandering van staatsvorm mogelijk te maken ¹⁾; anders zoude trouwens het middel hooger worden gesteld dan het doel: het in stand houden der perfecta communitas, met andere woorden, het dienstbaar houden der staatsorganisatie aan het welzijn van een of meer volksgemeenschappen. ²⁾

---

¹⁾ Cfr. Tischleder, Ursprung und Träger der Staatsgewalt nach der Lehre des hl. Thomas und seiner Schule, bldz. 111.

²⁾ Een geval dat een ingrijpende verandering van den staatsvorm — staatsvorm in den ruimen zin opgevat — illustreert, is de ontbinding in 1905 van de Reële Unie tusschen Noorwegen en Zweden welke op vreedzame wijze geschiedde en twee onafhankelijke staten in het leven riep.

HOOFDSTUK V.

Veranderingen in de Gezags- en Organisatievormen van den staat.

De geschiedenis van wat thans het Koninkrijk der Nederlanden is geeft passende voorbeelden van veranderingen in den staatsvorm, die zoowel den staat zelf als de staatsorganisatie en het staats-gezag een andere gedaante gaven, en soms ook te rechtvaardigen waren met een beroep op de eischen eener perfecta communitas voor de Nederlandsche volksgemeenschap.

Op het eind der Middeneeuwen kende men in onze West-Europeesche gewesten niet een algemeene objectieve ordening van het staatsleven, zooals die thans door formeele constituties geregeld wordt; toen was de staatsordering — zooals Struycken zegt ¹⁾ — „overwegend verbonden aan een geheel van concrete subjectieve rechten”; waar het monarchaal gezag ontbrak, was „de grondslag van de staatkundige organisatie gelegen in het subjectieve recht van bepaalde families en bepaalde corporaties”; welke families en welke corporaties dat recht bezaten werd grootendeels door herkomst en gewoonte bepaald. Daardoor waren de vigeerende organisatievormen zeer moeilijk te veranderen, temeer omdat „het subjectieve recht op gezag dikwijls geheel als een vermogensrecht werd gedacht.” ²⁾

Het is voor de toenmalige vorsten dan ook „een moeilijk staatsrechtelijk probleem” geweest — zooals Kranenburg zegt ³⁾ — de „tweeërlei organisatievormen” die in het

---

¹⁾ Het Staatsrecht v.h. Koninkrijk der Nederlanden, bldz. 9—10.

²⁾ Struijcken. *ibid.* bldz. 11.

³⁾ Nederl. Staatsr. I bldz 36.

feodale stelsel en in dat der stedelijke gemeenebesten hun uitdrukking vonden, „samen te smelten”. In de Nederlanden waren de Boergondische vorsten echter „al een eind gevorderd op den weg van de vorming van een nieuwen sterken staat”¹⁾, die in menig opzicht aan de behoeften der onder Boergondisch gezag levende volksgemeenschappen voldeed.

Die ontwikkelingsgang werd voor de Nederlanden onderbroken door den opstand tegen Philips II. Voor rechtsgrond van den opstand golden, volgens Oldenbarneveldt, „de inbreuken op het gestelde recht van deze landen door den koning gepleegd”²⁾, tot welk recht behoorde dat de vorst geen beschikking had over de religie of „der goeder ingesetenen conscientie”³⁾. Een gedeelte van de Nederlandsche gewesten slaagde er in onafhankelijk te worden. Maar wat voor staatsrechtelijke organisatievormen kreeg dit gedeelte! Ze kunnen even goed onder de figuur van het volkenrechtelijk als van het staatsrechtelijk federalisme worden ondergebracht⁴⁾; en terecht noemt Kranenburg⁵⁾ ze „uiterst gebrekkig”; zoodat het huidige Nederland „eigenlijk eerst in 1798 een staat geworden is”.

Na de wisselvalligheden van het eind der 18e en het eerste gedeelte der 19e eeuw, waarbij de jonge Nederlandsche staat zoowel een soort president als een vreemden en een eigen koning aan het hoofd heeft gehad, zoowel een uitbreiding van grondgebied als een inkrimping daarvan heeft gekend, en zoowel een deel van een anderen staat, den Franschen, heeft uitgemaakt als hij zelf een deel van dien anderen staat heeft beheerscht, en andermaal, even als in de 17e eeuw, enkele Nederlandsche provincies zag weggerukt, na deze wisselvalligheden beleven we „zonder revolutionaire schokken” „de ontwikkeling van het systeem der

---

¹⁾ Ibid. bldz. 38.

²⁾ Kranenburg, Nederl. Staatsr. I, bldz. 39.

³⁾ (Verhooren van Oldenbarneveldt, uitgegeven door het Utrechtsch Historisch Gezelschap, Berigten, deel II², bldz. 150 en volg.)

⁴⁾ Hetgeen inderdaad ook gebeurde. Cfr. Kranenburg, Studiën over Recht en Staat, bldz. 52—53.

⁵⁾ Nederl. Staatsr. I bldz. 41.

beperkte monarchie tot dat der constitutioneele monarchie met parlementair stelsel" ¹⁾). Struijcken zegt hiervan echter het volgende ²⁾): „De gezeten burgerstand ten onzent heeft profijt getrokken uit de woelingen in Frankrijk, de Duitsche Staten en Oostenrijk, waarbij hier meer daar minder de oude Revolutie-denkbelden weder op den voorgrond traden, zonder die denkbeelden zelve tot de zijne te maken. Wat in het buitenland voorviel, brak bij ons den weerstand van den Koning en de leiders zijner staatkunde tegen de sinds lang door velen gekoesterde wenschen, op rechtstreeksche verkiezingen en vermeerdering van den invloed van de volksvertegenwoordiging gericht." Daarbij komt „dat zich in den loop der negentiende eeuw nieuwe factoren in het staatsleven hebben ontwikkeld, die in de grondwet hunne uitdrukking niet vinden, niettemin in menig opzicht de staatkundige beteekenis harer voorschriften bepalen. Het staatsrechtelijk gewoonterecht heeft naast het geschreven recht eene gewichtige plaats in het staatsleven verkregen, zoodat uit de Grondwet alleen de grondgedachten van het staatsleven niet meer zijn te erkennen." ³⁾

Maar met het inhuldigen van dat „gewoonterecht" is niet alles gezegd. Want mr. P. van Bemmelen die het eerst ⁴⁾, het parlementair regeeringsstelsel in ons land als ongeschreven recht heeft erkend, noemt het „formeel usurpatorisch en grondwetschennend."

Volkomen terecht. Hoe pijnloos en ongemerkt een wijziging in den gezags- en organisatie-vorm van een staat plaats vinde, „formeel" zal men bijna immer te doen hebben met een „usurpatorischen en grondwetschennenden" druk, dus met een staatsgreep of zelfs een omwenteling, hetgeen in den grond trouwens op hetzelfde neerkomt.

Het woord „omwenteling" of „revolutie" heeft wel is waar een slechten klank. Die Revolution — zegt Cathrein ⁵⁾ — umfasst alle Gewaltmaszregeln die von einer Partei zum

¹⁾ Kranenburg, Nederl. Staatsrecht, I bldz. 58.

²⁾ Het staatsrecht van het koninkr. der Nederl. bldz. 60.

³⁾ Ibid. bldz. 163.

⁴⁾ Bijdragen tot de kennis van het staats-, provinciaal- en gemeentebestuur in Nederland, XXIX, bldz. 183, XXX bldz. 189 e.v.

⁵⁾ Moralphilosophie II, bldz. 670.

Zwecke des Umsturzes der bestehenden Rechtsordnung unternommen werden; mit der Revolution verbindet man deshalb den Begriff des Unerlaubten, Ungerechten. Maar het woord „aktive Widerstand“ dat vele moraaltheologen voor een niet „unerlaubte“ en niet „ungerechte Revolution“ bezigen, vertolkt geenszins op juiste wijze de beteekenis der talrijke pogingen tot min of meer opgedrongen veranderingen in een staatsordening, welke, zooals b.v. het tot gewoonterecht opdringen van het parlementair regeeringsstelsel, nimmer als zedelijk „unerlaubt“ en „ungerecht“ zijn gebrandmerkt geworden¹⁾, en als zoodanig ook niet gebrandmerkt kunnen worden, zonder bijna alle bestaan hebbende en nog bestaande staatsordeningen voor onzedelijk in hun oorsprong te verklaren. Wij zijn dan ook gedwongen de begrippen revolutie en omwenteling een ruimeren zin dan dien van Cathrein c.s. te geven, en moeten ons aansluiten bij het woordgebruik van Prof. Beysens²⁾, dat in dit oordeel tot uiting komt: „Revolutie is nog niet, omdat het „omwenteling“ is zonder meer, in abstracto of a priori dus, veroordeelenswaardig.“

Van meer dan beschrijvende aard is daarom ook deze samenvatting door Paus Leo XIII van de gezags-, organisatie- en gedaanteveranderingen der staten³⁾:

Quant aux sociétés purement humaines, c'est un fait grave cent fois dans l'histoire, que le temps, ce grand transformateur de tout ici-bas, opère dans leurs institutions politiques de profonds changements. Parfois il se borne à modifier quelque chose à la forme de gouvernement établie; d'autres fois, il va jusqu'à substituer, aux formes primitives, d'autres formes totalement différentes, sans excepter le mode de transmission du pouvoir souverain.

Natuurlijk is het enkel beeldspraak te zeggen dat „de tijd“

---

¹⁾ In de ontwikkeling van het Staatsleven zal het trouwens wel immer waar blijven dat, zooals Mgr. Nolens in de Partijraadsvergadering der R. K. Staatspartij, te Utrecht in Mei 1928 gehouden, gezegd heeft, per slot van rekening macht den doorslag geeft, zelfs in democratisch geregeerde staten, al zij het dan „de macht van het stemmenaantal“.

²⁾ Wijsgeerige Staatsleer, bldz. 53.

³⁾ Alloc. V, 44 etc.; Acta XII, 31 etc.

de bedoelde gedaanteveranderingen der staten teweeg brengt. Leo XIII verduidelijkt dan ook zijn gezegde met deze toevoeging ¹⁾:

Comment viennent à se produire ces changements politiques dont Nous parlons ? Ils succèdent parfois à des crises violentes, trop souvent sanglantes, au milieu desquelles les gouvernements préexistants disparaissent en fait ; voilà l'anarchie qui domine ; bientôt l'ordre public est bouleversé jusque dans ses fondements.

En dan volgt een betoog dat nogmaals zoowel de zedelijke onverschilligheid van een of andere staatsordening, op zich zelf genomen, bevestigt als het recht der betrokken volks-gemeenschappen, om, krachtens hun roeping in staatsverbanden te leven, zelf nieuwe regeeringen of nieuwe staten te vormen. Immers ²⁾ : dès lors une nécessité sociale s'impose à la nation ; elle doit sans retard pourvoir à elle-même. Comment n'aurait-elle pas le droit, et plus encore le devoir de se défendre contre un état de choses qui la trouble si profondément et de rétablir la paix publique dans la tranquillité de l'ordre ? Or cette nécessité sociale justifie la création et l'existence des nouveaux gouvernements, quelque forme qu'ils prennent ; puisque dans l'hypothèse où nous raisonnons, ces nouveaux gouvernements sont nécessairement requis par l'ordre public, tout ordre public étant impossible sans un gouvernement. Il suit de là que dans de semblables conjonctures, toute la nouveauté se borne à la forme politique des pouvoirs civils, ou à leur mode de transmission ; elle n'affecte nullement le pouvoir considéré en lui-même. Celui-ci continue d'être immuable, et digne de respect ; car, envisagé dans sa nature, il est constitué et s'impose pour pourvoir au bien commun, but suprême qui donne son origine à la société humaine.

Een oppervlakkige lezing van het aangehaalde kan het vermoeden wekken dat Leo XIII hier enkel de verandering van een staatsvorm in den beperkten zin van het woord behandelt, enkel een verandering van staatsvorm welke de staatsgrenzen ongemoeid laat. Maar de nadruk dien de Paus

---

¹⁾ Alloc. V, 44 etc. ; Acta XII, 31—33 etc.

²⁾ *ibid.*

legt op het zelfstandig karakter van het niet aan toevallige vormen gebonden gezag dat over volksgemeenschappen dient te regeeren, sluit in dat dit gezag niet door, bijna immer toevallige, staatsgrenzen aan banden kan worden gelegd. En de rechtsgrond van dit gezag, die alleen in de natuurlijke behoefte van een volksgemeenschap aan leiding gelegen is, brengt mede, dat de vorm waarin, en ook het gebied waarbinnen, het gezag zal hebben op te treden, alleen bepaald dient te worden door de behoefte van de betrokken volksgemeenschap. Die behoefte kan, en zal dikwijls, behoud van de bestaande gebiedsgrenzen meebrengen, maar kan ook verruiming, inkrimping of verdeeling dier grenzen vorderen; hetgeen, voor wat verdeeling betreft, duidelijk blijkt uit de vorming der randstaten aan de Baltische zee na de groote crisis welke de val van het tsarisme in Rusland heeft verwekt.

Ten overvloede vervolgt Leo XIII¹⁾: dans toute hypothèse, le pouvoir civil, considéré comme tel, est de Dieu et toujours de Dieu: car, il n'y a point de pouvoir si ce n'est de Dieu (Rom. 13, 1). Par conséquent, lorsque les nouveaux gouvernements, qui représentent cet immuable pouvoir, sont constitués, les accepter n'est pas seulement permis, mais réclamé, voir même, imposé par la nécessité du bien social qui les a fait et les maintient.

Wanneer dus een nieuwe staatsvorming heeft plaats gehad, en aan de natuurlijke behoeften eener volksgemeenschap voldoet, dan vertegenwoordigt de nieuwe staatsordening ipso facto het nimmer uitroeibare gezag waaraan de burgers, om wille van het algemeen welzijn, gehoorzaamheid verschuldigd zijn. Al of niet verandering van gebiedsgrenzen, het al of niet verdwijnen of te voorschijn treden van een of meer staatsordeningen, verandert hieraan niet het geringste. Zelfs onderstreept Leo XIII den plicht van gehoorzaamheid aan het nieuwe staatsgezag met deze woorden²⁾: d'autant plus que l'insurrection attise la haine entre citoyens, provo-

---

¹⁾ ibid. 45.

²⁾ ibid.

que les guerres civiles et peut rejeter la nation dans le chaos de l'anarchie. Et ce grand devoir de respect et de dépendance persévérera, tant que les exigences du bien commun le demanderont, puisque ce bien est, après Dieu, dans la société la loi première et dernière.

Terloops spreekt Leo XIII hier over „insurrection” en „guerre civile”.

Hoewel er, voor wat de hoofdzaak betreft: het dwingen van een regeerend staatsgezag om óf af te treden óf genoeg te nemen met veranderingen in de staatsorganisatie, geen essentiël doch enkel een graadueel verschil te onderscheiden valt tusschen staatsgreep en staatsomwenteling, is het toch goed het vraagstuk van den gewapenden dwang nader te bekijken, ook al omdat een rechtvaardiging van dergelijken dwang tegelijk uitsluitel geeft op de vraag of wel ooit eenige dwang, hoe gering ook, op een wettig staatsgezag, zedelijk geoorloofd kan zijn.

De H. Thomas behandelt het vraagstuk in het hoofdstuk „de seditione, quae opponitur paci.” ¹⁾

Manifestum est, zegt hij ²⁾, quod seditio opponitur et justitiae et communi bono; et ideo ex suo genere est peccatum mortale, — et tanto gravius quanto bonum commune, quod impugnatur per seditionem, est majus quam bonum privatum, quod impugnatur per rixam. Peccatum autem seditionis primo quidem et principaliter pertinet ad eos qui seditionem procurant, qui gravissime peccant; secundo autem ad eos qui eos sequuntur, perturbantes bonum commune. Illi vero qui bonum commune defendunt, eis resistentes non sunt dicendi seditiosi; sicut nec illi qui se defendunt, dicuntur rixosi, ut supra dictum est, quaest. 41, art. 1.

Ad primum ergo dicendum quod pugna quae est licita, fit pro communi utilitate, sicut supra dictum est, quaest. 40, art. 1. Sed seditio fit contra commune bonum multitudinis: unde semper est peccatum mortale.

Ad secundum dicendum quod discordia ab eo quod non

---

¹⁾ S. Th. II, II, qu. 42. Cfr. De Regimine Principum I, IV en VI. Zijn definitie luidt: seditio autem proprie est inter partes unius multitudinis inter se dissidentes, puta cum una pars civitatis excitatur in tumultum contra aliam (II/II, 42, art. 1. c.)

²⁾ II/II qu. 42 art. 2. c.

est manifeste bonum, potest esse sine peccato; sed discordia ab eo quod est manifeste bonum, non potest esse sine peccato: et talis discordia est seditio, quae opponitur unitati multitudinis, quae est manifeste bonum.

Ad tertium dicendum quod regimen tyrannicum non est justum, quia non ordinatur ad bonum commune, sed ad bonum privatum regentis, ut patet per Philosophum in 3 Polit. cap. 5, et in 8 Ethic. cap. 10. Et ideo perturbatio hujus regiminis non habet rationem seditionis; nisi forte quando sic inordinate perturbatur tyranni regimen, quod multitudo subjecta majus detrimentum patitur ex perturbatione consequenti quam ex tyranni regimine. Magis autem tyrannus seditiosus est ¹⁾, qui in populo sibi subjecto discordias et seditiones nutrit, ut tutius dominari possit: hoc enim tyrannicum est, cum sit ordinatum ad bonum proprium praesidentis, cum multitudinis nocumento.

Omdat voor den H. Thomas het welzijn, de volmaking, eener volksgemeenschap de rechtsgrond én het doel van de staatsordening is, ligt het voor de hand, dat een staatsordening die het welzijn van een volksgemeenschap benadeelt en ten onder brengt, een tyrannieke staatsordening is, die niet beantwoordt aan haar doel, en dus gewijzigd moet worden. Dwang van de volksgemeenschap om de staatsordening tot een rechtmatige verzorging van het welzijn der volksgemeenschap te brengen is dan ook niet hetzelfde als „oproer” ²⁾, zegt de H. Thomas, en is geoorloofd, mits de uitgeoefende dwang evenredig zij aan het onthouden recht, of in ieder geval het welzijn der volksgemeenschap bevordere en niet schade, want de bevordering van dit welzijn is de eenige rechtsgrond van den dwang, en die rechtsgrond vervalt wanneer het beoogde welzijn door dwang niet kan worden bevorderd. ³⁾

¹⁾ Cfr. De Regim. Princ. I, VI: Nec putanda est talis multitudo infideliter agere tyrannum destituens, etiam si eidem in perpetuo se ante subjecerat: quia hoc ipse meruit, in multitudinis regimine se non fideliter gerens, ut exigit regis officium, quod ei pactum a subditis non reservetur.

²⁾ Cfr. Beysens, Wijsgeerige Staatsleer, bldz. 57.

³⁾ De in den Syllabus veroordeelde stelling 63: Legitimus

Nu zijn er wel die, in hun ijver om dwang van de zijde der volksgemeenschap, toch de natuurlijke draagster van het staatsgezag, zooveel mogelijk onder het begrip van het op zich zelf verboden oproer te rangschikken, den tyrannus van den H. Thomas willen identificeeren met een bijzonder soort van tyran, namelijk den usurpator.

Maar daardoor wordt de tekst van den H. Thomas geweld aangedaan. Deze spreekt geenszins over een „invasor”, die „dominium sibi per violentiam surripit”, zooals hij ¹⁾ het bijzonder soort van tyran noemt die overweldiger heet, maar over het regimen tyrannicum regentis, over den tyran zonder meer ²⁾. En nu is volgens den H. Thomas een tyran ieder gezagsdrager ³⁾ die niet het algemeen belang, het welzijn der volksgemeenschap, doch zijn eigen belangen en wenschen behartigt. ⁴⁾

Bovendien laat de H. Thomas ten gunste van gewelddadig verzet tegen dwingelandij deze overweging te berde komen ⁵⁾: *Laudantur qui multitudinem potestate tyrannica liberant; sed hoc non de facili potest fieri sine aliqua dissensione multitudinis, dum una pars multitudinis nititur retinere*

principibus obedientiam detrectare, immo et rebellare licet, kan buiten beschouwing blijven, want de Syllabus veroordeelt slechts, zooals Cathrein (II, bldz. 677) zegt: dasz man beliebig den rechtmässigen Fürsten den Gehorsam verweigern und gegen sie rebellieren dürfe.

¹⁾ Sent. II, dist. 44, qu. 2, a. 2 ad 5.

²⁾ Cfr. Cajetan. in S. Th. 2, 2, qu. 42. a. 1 c.

³⁾ Cfr. De Regim. Princip. I, VI, daareven aangehaald.

⁴⁾ Cfr. Fr. Suarez S. J. Defens. fid. 1. 6, c. 4, n° 15: Si rex legitimus tyrannice gubernet et regno nullum aliud subsit remedium ad se defendendum, nisi regem expellere et deponere, poterit respublica tota publico et communi consilio civitatum et procerum regem deponere, tum ex vi juris naturalis, quo licet vim vi repellere, tum quia semper hic casus ad propriam reipublicae conservationem necessarius intelligitur exceptus in primo illo foedere, quo respublica potestatem suam in regem transtulit.

Lessius S. J. De divin. perfection. 1. 10, c. 2: Quia jurisdictio communitatis est naturalis, numquam ita transfertur in unum vel plures, quin maneat in populo tamquam in radice, ut per eam possit populus deponere, quos sibi praefecit, si justitiam servare nolint et principatum in tyrannidem vertant, nec aliud remedium suppetat. (Cathrein II, 491).

⁵⁾ S. Th. II, II, qu. 42, 2, obj. 3.

tyrannum, alia vero nititur eum abjicere; ergo seditio potest fieri sine peccato. En het eenige dat hij tegen deze overweging heeft in te brengen, is, dat in de conclusie: seditio potest fieri sine peccato, de benaming „seditio” voor een bevrijding van dwingelandij niet van pas komt. Afgezien hiervan, dat door de tegenstelling van twee partijen in de volksgemeenschap die tyrannie wordt geregeerd, duidelijk uitkomt dat niet de tyrannie van een vreemden overweldiger maar die van een eigen heerscher is bedoeld, volgt ook nog uit het verband van St. Thomas' betoog, dat zelfs een gedeelte der volksgemeenschap — immers dat deel hetwelk niet den tyran aanhangt — soms een dwingeland verjagen, een tyrannieke staatsordering omverwerpen en door een betere vervangen mag.

Zeer terecht schrijft Tischleder dan ook ¹⁾: Ich halte den Widerspruch bei Thomas nicht für möglich, dasz er dem Privatmann das Recht der Notwehr sogar bis zur Tötung gegen den Tyrannen, der ihn ungerecht angreift, zugesteht ²⁾, und dasz er dasselbe Recht dem Staatsganzen ³⁾ verweigern sollte, dasz er doch sonst hoch über den einzelnen Bürger stellt, um dessen Wohl er das Privatwohl, ja unter Umständen das Leben des Einzelbürgers, bis zur Pflicht der Hingabe unterordnet.

Het loont intusschen de moeite na te gaan wat Paus Leo XIII zegt over het toepassen van dwangmiddelen tegen een tyrannieke staatsordering.

Evenals de H. Thomas ⁴⁾, verklaart Leo XIII ⁵⁾: Jus suum vi armisque defendere concessum est non repugnante natura. En evenals voor den H. Thomas is er voor Leo XIII sprake van tyrannie, wanneer een of andere staatsordering

¹⁾ Ursprung und Träger der Staatsgewalt, bldz. 112.

²⁾ Cfr. S. Th. II, II, qu. 66. a. 8 ad 3.

³⁾ In plaats van Staatsganzen ware beter nog het woord volksgemeenschap gebezigd. Want in het begrip Staatsganzen is óók de tyran begrepen, en deze staat niet tegen zich zelf op. Overigens vereenzelvigt Tischleder vaak de begrippen volksgemeenschap en staatsgemeenschap, hetgeen aan zijn voortreffelijke werken over de staatsleer van den H. Thomas en van Paus Leo XIII soms veel klaarheid ontnemt.

⁴⁾ S. Th. II, II qu. 40, a. 1. c. et ad 3.

⁵⁾ Alloc. III, 215.

in strijd handelt met het bonum commune ¹⁾, het salus publica ²⁾, of de communes civium utilitates ³⁾. Logisch volgt hieruit dat de Paus gewelddadig verzet om een slechte staatsordering ⁴⁾ naar verbeteringen te drijven, niet per se veroordeelen kan.

Maar: dagegen — schrijft Tischleder ⁵⁾ — scheint Leo nicht wie der H. Thomas die Frage ausdrücklich zu stellen, ob dem Volke das Recht zusteht, sich gegen den Tyrannen zu erheben und ihn seiner Gewalt zu entsetzen, wenn der Fürst dauernd seine Rechte mit Füßen tritt, seine Freiheit knebelt und knechtet, sein Wohl dem eignen Nutzen opfert. En zulks komt, zegt de schrijver verder ⁶⁾, omdat: zur Zeit Leos weniger eine Tyrannei von oben als von unten zu befürchten war, dasz weiterhin damals fast in allen Kulturländern die wesentlichen Rechte des Volkes durch Verfassung und Volksvertretung stärker und besser geschützt und gesichert schienen ⁷⁾ als zur Zeit des durch keine Verfassung eingeschränkten Fürstenregimentes im Mittelalter ⁸⁾. Bovendien vervolgt Tischleder ⁹⁾: da Leo zudem nicht wie Thomas aus unmittelbar theoretischem Interesse zu den Fragen des Staatsrechtes Stellung nimmt, sondern in erster Linie immer die praktischen Zeitbedürfnisse im Auge hat, so konnte er

¹⁾ Alloc. III, 101; Herder's uitg. III, 19.

Alloc. II, 147; id. II, 345.

Alloc. I, 213; id. II, 211.

²⁾ Alloc. I, 210; id. II, 203.

Alloc. I, 134; id. II, 147.

³⁾ Alloc. I, 212; id. II, 207.

Alloc. II, 148; id. II, 347. Alloc. II, 48.

⁴⁾ Regimen tyrannicum est omnino corruptum (S. Th. I, II, qu. 95 a. 4, c.) Tyrannis est pessima corruptio regiminis (S. Th. I, II, qu. 105. a. 1 ad 1, obj. 5 et ad 5.)

⁵⁾ Die Staatslehre Leos XIII, bldz. 228.

⁶⁾ Ibid.

⁷⁾ Het kan geen kwaad de voorzichtige uitdrukking „schienen” te onderlijnen.

⁸⁾ Keine Verfassung: dat is te veel gezegd; Struycken wijst er op: „een constitutie in materieelen zin, d.w.z. eene rechtskundige bepaling van de organisatie van het staatsleven, aanwijzende de gezagsorganen in hunne onderlinge verhouding en in hunne verhouding tot de burgers, ontbrak zeker evenmin als thans”, Staatsrecht v.h. Koninkr. der Nederl. bldz. 9.

⁹⁾ Staatslehre bldz. 228.

aus Zweckmäßigsigkeitsgründen von der Frage des aktiven Widerstandsrechts absehen, zumal sich an eine solche Erörterung durch ihn auch leicht Miszdeutungen und Miszverständnisse anknüpfen konnten; denn er behandelte diese Fragen in Rundschreiben, die für die weitesten Kreise bestimmt waren. ¹⁾

De vermaningen van Paus Leo XIII tegen het zoogenaamde revolutierecht op grond van een absolute volkssouvereiniteit ²⁾ gaan derhalve langs ons onderwerp heen. En zijn beroep op de leer der Kerk ³⁾, dat de verlossing in tijden van verdrukking uit de verdienste van christelijke lankmoedigheid en uit dringende gebeden tot God, in stede van uit gewelddadig verzet, moet rijpen, laat hij niet alleen vergezeld gaan van de opmerking „quodsi legislatorum ac principum placita aliquid sanciverint aut jusserint, quod divinae aut naturali legi repugnet, christiani nominis dignitas et officium atque Apostolica sententia suadent obediendum esse magis Deo quam hominibus,” maar ook van de thomistische overweging: ne ordinis tranquillitas magis magisque turbetur, neve societas majus exinde detrimentum capiat.

Leo XIII geeft geen rechtstreeks antwoord op de vraag die ons bezighoudt in geval wél de „legislatorum ac principum placita aliquid sanciverint aut jusserint quod divinae aut naturali legi repugnet”, ⁴⁾ en in geval de vrees „ne ordinis

¹⁾ Vergelijk trouwens de in het vorig hoofdstuk vermelde woorden van den Paus: neque illud Ecclesia damnat, velle gentem suam nemini servire nec externo, nec domino, si modo fieri, incolumi justitia quaeat; Alloc. III, 120; Herder's uitg. III, 59.

²⁾ Alloc. II, 148. Herder's uitg. II, 347.

³⁾ Alloc. I, 50 etc.; Herder's uitg. I, 41.

⁴⁾ De Bisschoppen van Mexico hebben wél een rechtstreeks antwoord gegeven. In hun weerlegging van beschuldigingen, door president Calles verspreid, lezen wij o.m.: „What, then, is the attitude of the Church and of the Bishops with regard to those Catholics and non-Catholics who have resorted to arms? Our reply is categorical: The Church has declared that armed defense is licit, and may be of obligation, when, in the first place, there is no doubt of the fact of tyranny, even though that tyranny be the act of a legitimate Government; and, in the second place, when all peaceful means have been exhausted, without success. This doctrine is one which is held by all men, Catholics or non-Catholics, who are interested in the welfare of our country”. (Zie „The Tidings” van 17 Juni 1927, brief uit San Antonio). In

tranquillitas magis magisque turbetur, neve societas majus exinde detrimentum capiat" ongegrond kan worden genoemd.¹⁾

Men ontkomt derhalve niet aan de noodzakelijkheid een volksgemeenschap ter verdediging van haar levensbelangen het recht op gepaste dwangmiddelen toe te kennen, ook tegen een gevestigde staatsordening die niet deugt, al ware het alleen reeds — om woorden van Leo XIII te bezigen — ²⁾ ne potestas honesta faciendi impediatur ubi rerum malarum licentia tribuitur. Anders zouden deugdzame volksgemeenschappen bijna immer hun heil van misdadige elementen moeten verwachten, en zouden zij daardoor tegelijk het ontstaan van een goede, op het algemeen welzijn gerichte, staatsordening eerder bemoeilijken dan bevorderen. Hetgeen in strijd is met de roeping van iedere in beschaving groeiende volksgemeenschap zich in een staatsverband te

overeenstemming hiermede de verklaring van Mgr. A. Drossaerts, aartsbisschop van San Antonio, in een openbare redevoering gehouden bij gelegenheid der teraarde bestelling van den Mexicaanschen prelaat Mgr. I. Valdespino y Diaz, op 16 Mei 1928, dat de „rebellens" in Jalisco „helden der gewetensvrijheid" zijn. (Zie „De Tijd", 22 Juni '28).

¹⁾ Op deze vrees voor nog meer rampspoed als gevolg van gewelddadig verzet, steunden in groote mate de brieven van Paus Leo XIII over de Iersche opstanden in de tachtiger jaren, in welke brieven als het ware gesmeekt wordt, alleen met vreedzame middelen voor het goed recht van Ierland te strijden (Cfr. Alloc. I, 181; I, 286; II, 2; III, 122). Tischleder merkt dan ook op: diese Stellungnahme Leos in der irischen Frage ist... in erster Linie getragen von praktischen Erwägungen; als Politiker musste Leo XIII erkennen, dass ein blutiger Aufstand des irischen Volkes gegen die übermächtige Herrschaft Englands sein Elend nur verschlimmert, ja seinen Untergang herbeigeführt haben würde (Staatslehre bldz 233).

Dat de Ieren het toch gewonnen hebben, getuigt dan ook — zonder daarom een goedkeuring te kunnen inhouden van alle in Ierland toegepaste geweldmiddelen — voor de juistheid der opmerking van V. Cremers S. J. aan het adres van Yves de la Brière S. J. (Dictionn. Apolog. article Pouvoir): „Wij zien maar niet in, hoe de Paus als zoodanig le plus autorisé des juges et le plus qualifié des conseillers" zou zijn op louter politiek gebied." (Kerk en Staat, bldz. 86.)

²⁾ Reeds in het vorig hoofdstuk vermeld; Alloc. III, 119; Herder's uitg. III, 59.

organiseeren, met voor doel dat hare leden zouden kunnen: bene vivere secundum virtutem.

Door het ontzeggen van het recht op dwang, vervalt men onwillekeurig in het rechtvaardigen van een staats-ordering alleen reeds omdat ze er is, verleent men derhalve normatieve kracht aan het feitelijk bestaande, ook dus aan het bestaande dat in strijd is met het uit de *lex naturalis* voortvloeiende *jus naturale*.

En Beysens betoogt terecht ¹⁾: „in abstracto is de revolutie niet noodzakelijk afkeurenswaardig of ongeoorloofd; daarom kan a priori niet iedere revolutie als uit den booze worden afgekeurd. Immers, als het staatsgezag, als gezag, berust op den door den drang der omstandigheden tot rechtsnood geworden gemeenschapsnood der menschen, als de rechtmatigheid van dezen of dien concreten vorm van het gezag, van dit of dat gezagsorgaan is gewaarborgd door den bijzonderen aard en zelfs ten deele door de historische en feitelijke toestanden en verhoudingen van deze of die gemeenschap, dan is het ook bestaanbaar, dat een zoodanige verandering in toestanden en verhoudingen intrede, waarmede niet langer de bestaande maar een andere gezagsvorm in overeenstemming is. Deze andere is dan de rechte en juiste of de „gerechtigde” geworden, op dezelfde gronden, waarop vóór dien de vroegere zijn gerechtigheid deed berusten. De oude heeft door dusdanige omzetting der omstandigheden opgehouden de gerechtigde te zijn; vervanging door den nieuwen regeeringsvorm kan daarom niet ongerecht worden genoemd, ook al geschiedt het met den sterken arm.” ²⁾

---

¹⁾ Wijsgeerige Staatsleer, bldz. 52.

²⁾ Petrus van Alvernia, de leerling van St. Thomas van Aquino die 's meesters Comm. in Polit. voltooid heeft, merkt op dat er soms ook een plicht tot opstand of revolutie kan bestaan; het volgende treft men aan in lib. V, lect. I: „.... ad hoc, quod aliquis debeat movere seditionem in civitate, oportet, quod habeat justam causam et potentiam: sed virtuosí, ut frequenter, non habent potentiam, nec putant se habere justam causam: ideo non movent. Sed si ista concurrerent, quod haberent causam justam et potentiam, et non esset detrimentum boni communis, moverent seditionem rationabiliter, et peccarent si non moverent.”

HOOFDSTUK VI.

Het wezen eener volksgemeenschap.

In het voorgaande is veel nadruk gelegd op het onderscheid tusschen volksgemeenschap en staat, in dier voege ook, dat de staat enkel een organisatie wordt genoemd, terwijl de volksgemeenschap met de benaming organisme wordt gekenmerkt.

Unter Organismus — zegt Cathrein ¹⁾ — versteht man ein Ganzes, dessen Teile zwar verschiedenartig sind, d.h. ihren besondern unmittelbaren Zweck und eine dementsprechende Einrichtung oder Struktur haben, aber doch geordnet zur Erreichung eines gemeinschaftlichen Zweckes zusammenwirken. Ein solcher Organismus ist z.B. die Pflanze, deren verschiedene Teile, wie Wurzeln, Blätter, Aeste, eine eigene Einrichtung und eine besondere unmittelbare Aufgabe haben, aber planmässig in gegenseitiger Unter- und Ueberordnung zur Erhaltung und Entwicklung der ganzen Pflanze mitwirken. Man kann mit Recht den Staat nach Analogie eines Organismus auffassen, weil er aus verschieden gearteten Teilen besteht, die zur Erreichung des Gesamtwohles einheitlich zusammenwirken.

Met een dergelijke „Analogie“ komt Cathrein, evenals vele anderen, er dan toe om het onderscheid tusschen staat en volksgemeenschap uit te wisschen. Da die öffentliche Gewalt ein wesentlicher Bestandteil des Staates ist, zegt hij ²⁾, so bildet eine Menschenmenge, die durch keine Staatsgewalt zusammengehalten wird, keine politische oder staatliche Einheit. Man kann also auch nicht von einer eigentlichen

---

¹⁾ Moralphilosophie II, bldz. 526.

²⁾ Moralphilosophie II, bldz. 541 (spatiëring van Cathrein).

bürgerlichen Gesellschaft im Gegensatz zum Staate reden. En hij keert zich tegen R. von Mohl, waar ¹⁾ deze, niet zonder reden, betoogt: die jetzt gewonnene Auffassung der Gesellschaft als eines eigenen Lebenskreises, welcher verschieden ist einerseits vom Einzelleben und dessen Erweiterung zu Familie und Stamm, anderseits vom Staate und dessen höherer Zusammensetzung, ist eine wissenschaftliche Tat von groszer Bedeutung.

Zooals Beysens schrijft ²⁾ „behoort dat, wat men staat noemt, klaarblijkelijk tot die instellingen, waarin een samenlevings- en gemeenschapsverband of liever een organisatie of ordening der gemeenschap reëel bestaat; vormelijk en primair bestaat hij in en voor de samenleving; van die samenleving is hij rechtstreeks een regeling of ordening.”

Nu is de organisatie of ordening van een samenleving nog niet de samenleving zelf. En, zooals wij gezien hebben, kan een enkele staatsorganisatie, zooals b.v. de Britsche, tal van samenlevingen of volksgemeenschappen omvatten, kan ook een enkele samenleving of volksgemeenschap, zooals vroeger b.v. de Poolsche, in tal van staatsorganisaties zijn verdeeld of ondergebracht. Bovendien, al is steeds een of andere gezagsordening in iedere samenleving of volksgemeenschap noodig, omdat een samenleving zonder eenig bindend gezag geen samenleving in den vollen zin van het woord is, doch enkel een verzameling van menschen ³⁾, toch ligt er nog een niet te veronachtzamen gradueel verschil tusschen het elementaire gemeenschapsgezag, dat ook wilde volksstammen of nomaden kennen, en het formeele staatsgezag met de kenmerken die wij in het begin van onze studie hebben opgeteekend. Bij nomaden zal b.v. afscheiding van een aanzienlijk groepsdeel vaak niets anders dan een numerieke vermindering beteekenen, en geen enkel groepsdeel behoeft rechtens gehouden te zijn aan een blijvende erkenning van het geldend groepsgezag omdat geen vitale belangen van het geheel tot het in acht nemen van aller eenheidsband

---

¹⁾ Enzyklopädie der Staatswissenschaften, bldz. 34.

²⁾ Wijsgeerige Staatsleer, bldz. 3. (spatiëring van Beysens).

³⁾ Cfr. Beysens, Wijsgeerige Staatsleer, bldz. 3—4.

verplichten. In een staat is zulks anders; daarin beteekent afscheiding van een aanzienlijk groepsdeel doorgaans een ingrijpende gedaante-verandering, welke tal van ernstige gevolgen na zich kan sleepen, zoowel op cultureel als op economisch en militair gebied. Zoodat, in het algemeen gesproken, de rechtsverhouding tusschen een groepsdeel van een staat en de rest van het geheel, door andere elementen bepaald wordt dan die tusschen groepsdeelen van zwervende volksstammen. Vandaar ook het zeer groote belang dat in den staat immer is gehecht aan alles, wat met het territoir of grondgebied in verband stond ¹⁾, hoewel „de staatsrechtelijke theorie, zooals Kranenburg zegt ²⁾, altijd groote moeite heeft gehad met de vraag: wat is de rechtsverhouding van den staat tot zijn territoir?” De staat is trouwens, zooals Steinmetz ³⁾ en Schmidt ⁴⁾ opmerken, een betrekkelijk vergevorderd stadium van gemeenschapsleven, en omdat hij in zijn ontstaansmoment, abstract genomen, enkel een collectivum van een samenleving of volksgemeenschap is, — en soms door zijn slechte organisatie of zijn verkeerd aangewend gezag een destructivum wordt — moet wel terdege rekening worden gehouden met „einer eigentlichen bürgerlichen Gesellschaft im Gegensatz zum Staate”. ⁵⁾

Die lang niet altijd noodzakelijke maar althans mogelijke tegenstelling tusschen een volksgemeenschap en de afzonderlijke factoren welke die volksgemeenschap tot een staatsbestanddeel maken, kunnen wij tot haar recht laten komen

¹⁾ Cfr. Struyken, het Staatsrecht van het Koninkrijk der Nederlanden blz. 182—183, 187—189 en 192—193.

²⁾ Nederlandsch Staatsrecht II, blz. 121.

³⁾ De Nationaliteiten in Europa. blz. 1—3.

⁴⁾ Rasse und Volk, blz. 29, waar de schrijver, na over de zeieleigenschappen der oudste rassen te hebben uitgeweid, zegt: Demgegenüber steht die Stammes- und Staatsbildung nur in den schwächsten Anfängen.

⁵⁾ R. Kjellen maakt in Die Grossmächte der Gegenwart, bldz. 4, volgend onderscheid: die geographische Einheit, das einer Macht zugehörige Gebiet = Reich; die ethnische, die Gesamtheit der Bewohner mit ihren nationalen, anthropologischen, kulturellen Unterschieden = Volk; dieselbe Bewohnerschaft, in ihrer sozialen Differenzierung betrachtet = Gesellschaft; die eigentümliche Organisation, in der jede Macht lebt und die in der Verfassung ihren Ausdruck findet = Staat im engeren Sinn.

door het staatsverband onder de categorie „organisaties” te rangschikken en het verband eener volksgemeenschap bij die der „organismen” in te deelen.

Natuurlijk komt deze methodische uitdrukkingswijze op beeldspraak neer; het wezen van een volksgemeenschap is al evenmin als dat van een staat gelijk te stellen met het wezen van een plant of een ander schepsel, waarvan de onderdeelen slechts leven voor en krachtens het geheel. Maar het woord „organisme” is, zooals Jellinek ¹⁾ aantoonst, een rekbare en tot op zekere hoogte een willekeurige benaming; en niets verhindert het aan te wenden om op elkaar gelijkende, alhoewel geenszins gelijke, verschijnselen te groepeeren. Voor ons betoog is de term van waarde, omdat hij vaak ten onrechte, althans in een verkeerden zin, voor den staat wordt gebezigd en daarentegen zeer geschikt is om een zijde van het wezen der volksgemeenschap te belichten, welke dan even vaak over het hoofd wordt gezien. Een volksgemeenschap groeit immers, niet enkel in aantal maar ook in cultureel opzicht, als een van andere volksgemeenschappen verschillend geheel, zooals een plant, van zelf, van nature, krachtens eigen aanleg en de omstandigheden waarin zij leeft; terwijl het werk eener staatsordering eerder het beeld vertoont van het organisatorische aandeel, de opzettelijk gewilde en kunstmatig uitgevoerde beïnvloeding die b.v. een plantenkweker bij de ontwikkeling van de voorhanden organismen laat gelden.

Dat een staatsordering, ondanks tal van beïnvloedingsmiddelen, zoo maar niet een volksgemeenschap kan maken, zeker niet een volkomen harmonisch uitgegroeide volksgemeenschap, zooals door menschelijke toeleeg wel zeer harmonisch geconstrueerde machines kunnen worden gemaakt, bewijst het uiteenvallen van talrijke groote en eeuwen trotseerende staatsformaties, zooals in onzen tijd nog het Russische tsarenrijk en de monarchie der Donaulanden waren. En het geheim daarvan schuilt hierin, dat de elementen welke de kinderen eener bestaande volksgemeenschap verbinden, zoodanig in het wezen van den enkeling wortelen, dat zij, in tegenstelling met de elementen van een staats-

---

¹⁾ Allgemeine Staatslehre, bldz. 157—158.

verband, niet naar believen door gelijksoortige elementen kunnen worden vervangen, maar de spontaniteit en vasthoudendheid bezitten, welke het verband in een van nature gegeven „organisme” kenmerken.

Dat de mensch van nature een sociaal, een tot een volksgemeenschap behoorend wezen is, berust volstrekt niet alleen, zooals sommigen het wel eens voorstellen, op de noodzakelijke arbeidsverdeeling en onderlinge dienstbetrekkingen in het maatschappelijk leven. Jaren lang is de mensch, als kind, in alle opzichten geheel afhankelijk van verzorging door anderen en nadien is voor hem een volwaardig bestaan slechts mogelijk dank zij de zeer talrijke hulpmiddelen die hem ter beschikking worden gesteld door zijn naaste omgeving en door de ervaringen der voorgeslachten.¹⁾ De denk- en scheppingskracht van den menschelijken geest en de vaardigheid der menschelijke zintuigen zijn bij den enkeling in den beginne slechts vermogens, die zonder voorlichting door medemenschen en zonder oefening onder leiding van medemenschen gedoemd zijn grootendeels onvruchtbaar te blijven, onbekwaam blijven om louter uit zich zelf die hooge en veelzijdige ontwikkeling te bereiken waartoe de natuur den mensch in en door de samenleving, door de volksgemeenschap, brengt. Door de volksgemeenschap: niet alleen de familie, maar het groote geheel waaruit ook de familie op haar beurt voortkomt, helpt de enkelingen door inwerking op de geesten en de gemoederen, door voorlichting van het aan ieder in potentie gegeven verstand en door aanleering van de aan ieder in potentie gegeven bekwaamheden; en niet alleen de familie maar ook de volksgemeenschap beheerscht de vorming, de ontwikkeling en den groei der menschelijke ziel. Deze ziel toch — hoe substantiëel, onmiddellijk door God geschapen, zij bij de verwekking van leven ook is, — wordt in hare vermogens en in de ontvouwing

---

¹⁾ Cfr. *Summa contra Gentiles*, lib. III, cap. 122: *Considerandum est quod, in specie humana, proles non indiget solum nutritione quantum ad corpus, ut in aliis animalibus, sed etiam instructione quantum ad animam; nam alia animalia habent naturaliter suas prudentias, quibus sibi providere possunt; homo autem ratione vivit, quem per longi temporis experimentum ad prudentiam pervenire oportet.*

daarvan niet enkel beperkt en gedeeltelijk bepaald door eigenschappen van het lichaam, zooals dit in concreto een vrucht is uit bepaalde ouders in een bepaalde omgeving, doch insgelijks door de wijze waarop en de mate waarin de naastbestaanden, de opvoeders en de samenleving haar richten en leiden; en wel zóó, dat tal van uitingen der ziel, als begrippen, gedachten, gevoelens, zeden, fatsoen, moraal en godsdienstigheid bij de enkelingen en dezer groepen, voor een aanzienlijk gedeelte slechts weerspiegelingen of inprentingen zijn van de daarmede corresponderende uitingen der gemeenschap waarin die enkelingen en groepen zijn ontstaan en leven. ¹⁾ De omzichtigheid en het noodige voorbehoud, die bij iedere vergelijking passen, in acht genomen, kan dan ook op de taal en op de onderlinge verscheidenheid van talen worden gewezen als op een zinnebeeld van den gewichtigen factor dien de samenleving zoowel in positieven als in negatieven zin uitmaakt bij de definitieve boetseering van het geestelijk bestaan der menschen, van dat bestaan, dat juist voor den mensch het onderscheidende kenmerk is tegenover ieder ander bestaan. ²⁾

Eenzelfden gedachtengang volgt Haessle wanneer hij de leer van St. Thomas als volgt verklaart ³⁾:

Der reale *Sein* s g r u n d der Gesellschaft beruht nicht auf Vertrag, nicht auf Willkür, nicht auf rationaler Zweckmäßigskeitsberechnung, sondern liegt in der Natur des Menschen, in seinem physischen Sein. Wie der Mensch von Natur aus Einzelwesen ist, so auch ebenfalls „a priori“ Sozialwesen. Die Natur hat den Menschen hingeordnet und angelegt zunächst zu einer *Vitalgemeinschaft* mit den andern Menschen. Darum gab sie dem Manne seine Mannheit und dem Weibe seine Weibheit, verband beide durch Natur-

---

¹⁾ Cfr. Mag. Doodkorte, „De Beiaard“ Juni 1922, bldz. 408 en vlg.; Steinmetz, „De Gids“ 1910, IV, bldz. 13.

Summa Theologicà I, qu. 91; qu. 96, a. 4, c.; qu. 20; I, II, qu. 25, a. 2; qu. 51, a. 1; qu. 63, a. 1; II, II, qu. 26, 7. De Regimine Principum I, I. Summa contra gent. I, c. 91.

²⁾ Cfr. S. Theol. I, qu. 34, a. 1. De Veritate 4, 1, obj. 8 et resp. ad 8um.

³⁾ Das Arbeitsethos der Kirche nach Thomas von Aquin und Leo XIII, bldz. 111—114. (spat. van H.).

triebe zur Lebensgemeinschaft und ordnete sie auf das Kind hin; das ist die erste soziale Naturalkonjunktion, die in der Eltern- und der Kindesliebe ihren impulsiven Ausdruck findet. Diese primäre Sozialintention, die physisch-konstitutiv eingebaut ist in das Individuum und zwar gleich mit seiner Schöpfung analog der Ich-intention der Selbstliebe, erweitert sich, umfasst von Natur aus auch die Sozietät. Das zeigt sich nach Thomas und Leo an der differenten Ausrüstung der Physis zwischen Mensch und Tier... In das ideelle Wesen, in den naturalen Grundriss seiner Wesensbildwirklichkeit ist vom Schöpfer auch hineingezeichnet die Spannung nach Personengemeinschaft, so dass die äussere ökonomisch-zivilisatorische Vitalgemeinschaft hineinstreben soll in eine geistig-kulturelle Innenverbundenheit der Geister. Die Sprache des Menschen oder das Wort mit seinem Logos, seiner Sinnbedeutung ist neben seiner Auszenfunktion auch spezifisch personal qualifiziert und innen verbindend, phänomenaler Träger und Motor der gemeinsamen Geisteskultur... Dieses Grundverhältnis der Menschen untereinander lässt sie zu einer organischen Einheit zusammenwachsen, die naturale Liebe ist eine „vis unitiva et concretiva“; ihre Wirkung ist die soziale Hinordnung alles Tuns von innen heraus auf das Wohl der andern. Die Kindesliebe, Elternliebe, Heimatliebe, Vaterlandsliebe sind Gestaltungsformen des „amor naturalis“ zur Erreichung eines jeweils zugeordneten Idealguts.

Woronicieki, die „dans la vie sociale comme un dédoublement entre la Nation (de volksgemeenschap) et l'Etat“ constateert, ontwikkelt insgelijks dezelfde gedachten ¹⁾:

¹⁾ In M. Vaussard's *Enquête sur le Nationalisme*, bldz. 291—293. Cfr. van denzelfden schrijver, *Quaestio disputata de natione et statu civili*, „Divus Thomas“, A. XXIX, no. 1, 1926, bldz. 27—28: *Unitas ergo quae constituitur per potestatem civilem et leges civiles fundat societatem civilem, quae vocatur status; huic elemento accedit proxime alterum, nempe territorium exclusive subjectum huic potestati. Unitas autem, quae constituitur per mores et consuetudines est fundamentum constitutivum nationis; huic elemento proxime accedunt: unitas consanguinitatis, nam non raro natio non est nisi prolongatio unius familiae vel tribus et matrimonia saepe saepius contrahuntur inter connationales;*

L'homme ne possède pas dans sa nature de ces dispositions parfaitement déterminées pour guider son activité morale à chaque instant de sa vie. Cette facilité et précision que l'instinct donne dans la vie sensitive, l'homme doit l'acquérir pour sa vie morale au prix d'un lent travail d'éducation. Il en résultera un ensemble de dispositions qui lui feront accomplir les mêmes actions avec une habilité toujours plus grande. Les termes comme habitudes, vertus, moeurs, coutumes, usages, se rapportent tous à ce phénomène d'auto-détermination, stabilisée dans les facultés psychiques individuelles par cette action réflexe que chaque acte exerce sur sa puissance-mère et sur toute l'organisation psychique. C'est, croyons-nous, à cet élément de la potentialité naturelle de l'homme que se rattache la nécessité de la vie en Nation. On pourrait donc dire, en employant les expressions de saint Thomas : *Sicut leges sunt organa quaedam ad finem civitatis, ita mores sunt organa quaedam ad finem nationis*. S'il en est ainsi, l'importance primordiale de l'élément national pour la vie morale ne saurait échapper à personne : il devient par là facteur principal d'éducation dans l'ordre naturel et l'on sait bien quelle immense valeur possède à l'égard de l'éducation surnaturelle une base naturelle bien organisée.

Het ligt dan ook voor de hand, dat de innige banden welke den enkeling van nature aan diens volksgemeenschap binden, vergezeld gaan van even zoovele zedelijke verplichtingen.

„Agere sequitur esse” ¹⁾: de mensch is in wezen zoowel lid der volksgemeenschap als enkeling, dus zal hij in zijn handelen evenzeer de volksgemeenschap als het eigen leven hebben te ontzien. „Ens et bonum convertuntur” ²⁾: de

---

praeterea unitas linguae communis et unitas religionis. Inde sequitur nationem et statum differre per sua elementa formalia constitutiva, scilicet per ipsa principia, quae multitudinem reducunt ad unitatem. Sicut enim status constituitur per unitatem potestatis civilis, ita natio constituitur per unitatem morum et consuetudinum, quae multitudini uniformem quondam modum agendi tribuunt, et sicut „leges sunt organa quaedam ad finem civitatis” (Comm. in Polit., lib. IV, lect. 7.), ita mores organa sunt quaedam ad finem nationis.

¹⁾ Summa contra Gentiles, lib. III, cap. 69.

²⁾ II, II, qu. 109, a. 2.

volksgemeenschap met haar eigen geaardheid en eigen beschavingselementen is een goed dat bemind en gediend moet worden. „Consociatio est ratio dilectionis”¹⁾: de liefde van den enkeling voor diens volksgemeenschap is hem evenzeer aangeboren, en tot norm te stellen, als de liefde voor eigen lijf en ziel. Maar, „bonum multorum commune divinius est quam bonum unius”²⁾: dientengevolge zal de enkeling zijn volksgemeenschap — in de gewone omgangstaal: zijn vaderland³⁾ — meer liefhebben dan zich zelf, althans bereid moeten zijn tot offers voor het welzijn der volksgemeenschap, de bron der stoffelijke en geestelijke weldaden waarmede zijn bestaan verrijkt is geworden.

„Liefde voor iemands vaderland bevat in zich drie dingen, — aldus verklaart Doodkorte de leer van St. Thomas over de zedelijke verplichting die den enkeling tot liefde voor diens volksgemeenschap dwingt⁴⁾ — n.l. den plicht van dankbaarheid, den plicht van eerbied, en den plicht van hulpbetoon, gelijk ook ouderliefde en Godsdienst; daarom zou het ook goed zijn van vaderlandsdienst en ouderdienst te spreken, gelijk we ook van godsdienst spreken en niet alleen van liefde tot God, hoewel het daarop het meeste aankomt.”

Zelf zegt de H. Thomas⁵⁾: *Post Deum est homo maxime debitor parentibus et patriae. Unde sicut ad religionem pertinet cultum Deo exhibere, ita secundario gradu ad pietatem pertinet exhibere cultum parentibus et patriae.*

Paus Leo XIII oordeelt er niet anders over. *Civitatem, in qua editi susceptique in hanc lucem sumus, — zegt hij⁶⁾ —*

¹⁾ II, II, qu. 26, a. 4, c.; a. 5, c.

²⁾ II, II, qu. 31, a. 3, ad 2.

³⁾ Met Cicero zegt de H. Thomas van Aquino: *Pietas est per quam sanguine junctis, patriaeque benevolis officium et diligens tribuitur cultus.* (S. Th. II, II, qu. 101, a. 1. sed contra). Cfr. Leo XIII, Alloc. IV, 8, Herder's uitg. III, 109: *Adamanda igitur patria est, unde vitae mortalis usuram accepimus...*

Cfr. P. W. de Koning, *Volk en Staat*, bldz. 31—32. Het boekje van mr. de Koning, dat te laat verscheen (September 1928) om in dit proefschrift nog behandeld te kunnen worden, behoort tot het beste dat, voor zoover bekend, over het vraagstuk „nationaliteit en staat” geschreven werd.

⁴⁾ „De Beiaard”, Juni 1922, bldz. 402.

⁵⁾ II, II, qu. 101, a. 1; Cfr. qu. 80.

⁶⁾ Alloc. IV, 8, Herder's uitg. III, 109; Cfr. Acta Leonis XII, 31.

praecipue diligere tuerique jubemur lege naturae usque eo, ut civis bonus vel mortem pro patria oppetere non dubitet.

Terecht merkt Tischleder bij Paus Leo's verhandelingen over de vaderlandsliefde op ¹⁾: In dieser Auffassung des Vaterlandes als des väterlichen Urgrundes unseres natürlichen Lebens ist ausgedrückt der Gedanke seiner zeitlichen Priorität und seiner ideellen Superiorität vor seinen Kindern sowie die Anerkennung, dasz das Gemeinwohl des Vaterlandes ein scharf umrissenes Eigengut darstellt, durch dessen Pflege der Einzelbürger eben die dem Vaterlande geschuldete Unterwerfung, Ehrfurcht und Liebe allein in gottgewollter Weise betätigen und ihm so den Dank für das von ihm empfangene Leben abstaten kann.

Paus Leo XIII maakt in den door ons aangehaalden passus weliswaar geen duidelijk onderscheid tusschen patria en civitas, vaderland en staatsgemeenschap, maar dat komt grootendeels, zooals Tischleder opmerkt ²⁾, „weil ja zu seiner Zeit schon in weitgehendem Masse Staat und Nation zusammenfielen“. Overigens kent de Paus het onderscheid, waaraan hier zooveel belang dient gehecht, zeer goed; hetgeen o.m. blijken kan uit zijn brieven over de Iersche opstanden in de jaren '80, waarin hij met zooveel woorden spreekt over de „justam patriae causam“ ³⁾, de rechtvaardige zaak van het Iersche volk, van het Iersche vaderland, die verdedigd mocht worden tegenover de Britsche staatsordening, welke bijgevolg als niet identiek met het vaderland der Ieren wordt beschouwd.

De H. Thomas van Aquino laat het onderscheid tusschen vaderland en staatsgemeenschap o.m. ook hierdoor uitkomen dat hij den plicht, debitum morale, van eerbetoon jegens het staatsgezag pas na den plicht van liefde voor ouders en vaderland laat gelden.

Hierbij gaat hij uit van het beginsel: „homo efficitur diversimode aliis debitor, secundum eorum diversam excellentiam, et diversa beneficia ab eis suscepta“ ⁴⁾, of, zooals iets verder aanvullenderwijs wordt

¹⁾ Die Staatslehre Leos XIII, bldz. 146.

²⁾ ibid. bldz. 144.

³⁾ Alloc. II, 2.

⁴⁾ S. Th. II, II, qu. 101, a. 1.

gezegd, de mensch heeft verschillende verplichtingen al naar gelang de „*personis magis conjunctis, quibus magis obligamur*”¹⁾.

In utroque autem Deus summum obtinet locum, — aldus redeneert hij²⁾ — qui et excellentissimus est, et est nobis essendi et gubernationis primum principium. Daarom staat de deugd van godsdienstigheid, waardoor de mensch op vaardige wijze zijn plicht jegens God vervult, hooger dan de deugd van piëteit waardoor hij zich op vaardige wijze kwijt van zijn plicht tot eerbied en dankbaarheid jegens ouders, bloedverwanten, volksgenooten en vrienden van het vaderland. Maar deze deugd van piëteit komt onmiddellijk in de tweede plaats: *Secundario vero nostri esse et gubernationis principium sunt parentes et patria, a quibus et in qua et nati et nutriti sumus; et ideo post Deum est homo maxime debitor parentibus et patriae.* Na deze deugd van piëteit jegens ouders en vaderland komt pas in de rangorde van zedelijke verplichtingen de deugd van „*observantia*”, van eerbetoon, die voor doel heeft ons op vaardige wijze eerbied en dankbaarheid te doen betuigen aan den persoon „*quae quantum ad aliquid providentiam circa nos gerit*”, diensengevolge deelachtig wordt aan de taak, de functie van ouders en vaderland, „*particulariter participat proprietatem patris*”; en een dergelijke persoon die aanspraak heeft op ons eerbetoon is ook de drager van het staatsgezag: *Persona autem in dignitate constituta (quae) est sicut principium gubernationis respectu aliquarum rerum, sicut princeps civitatis in rebus civilibus, dux autem exercitus in rebus bellicis.*

Deze gedachtengang vindt nog zijn bekroning in dezelfde questio der „*secunda secundae*”, wanneer de H. Thomas zegt³⁾: *Et ideo sicut sub religione, per quam cultus tribuitur Deo... invenitur pietas, per quam coluntur parentes (et patria); ita sub pietate invenitur observantia per quam cultus et honor exhibetur personis in dignitate constitutis.* Het debitum morale

¹⁾ II, II, 102, a. 3.

²⁾ II, II, 101, a. 1.

³⁾ II, II, 102, a. 1.

jegens het vaderland is derhalve grooter dan dat jegens de dragers van het staatsgezag, die enkel in aanmerking komen als zijnde „*principium gubernationis respectu aliquarum rerum*”, terwijl de ouders, en het daarmede, volgens den H. Thomas, op ééne lijn staande vaderland, voor den mensch zijn: *principium essendi et gubernationis*. De „*pietas*” sluit de „*observantia*” in, maar omgekeerd sluit de „*observantia*” niet de „*pietas*” in ¹⁾. Wel kan ook het staatsgezag aanspraak maken op onze „*pietas*”, maar dan alleen in zoover het een weldoener is van het vaderland ²⁾.

Ten overvloede vat de H. Thomas het vraagstuk nog eens samen in deze bewoordingen ³⁾: *Et ideo comparatio observantiae ad pietatem necesse est quod attendatur secundum diversas habitudines diversarum personarum ad nos, quas respicit utraque virtus. Manifestum est autem quod personae parentum et eorum qui sunt nobis sanguine conjuncti, substantialius nobis conjunguntur quam personae quae sunt in dignitate constitutae: magis enim ad substantiam pertinet generatio et educatio, cujus principium est pater (et patria) quam exterior gubernatio, cujus principium sunt illi qui in dignitate constituuntur* ⁴⁾.

¹⁾ I. c. ad 1.

²⁾ II, II, qu. 102, a. 3: *Personis in dignitate constitutis potest aliquid exhiberi dupliciter: Uno modo in ordine ad bonum commune, puta cum aliquis eis servit in administratione reipublicae; et hoc jam non pertinet ad observantiam, sed ad pietatem, quae cultum exhibet non solum patri, sed etiam patriae.*

³⁾ loco citato.

⁴⁾ Volkomen in overeenstemming met de leer van den H. Thomas van Aquino is dan ook hetgeen Woroniecki, „*Divus Thomas*”, Jan. 1926, bldz. 44, schrijft: *Si enim bonum commune societatis humanae attente considerabimus, videbimus illud elementum, quod affert illi vita nationalis, maioris esse momenti quam illud, quod obtinet ex parte status. Vita enim in natione dat societati humanae unitatem internam, fundatam in educatione morum, et talis unitas manifeste praeceminet unitati externaе, quam efficit status per leges civiles et media coercitiva. Sicut enim in ordine speculativo intantum aliquid apparet magis verum, inquantum magis necessario et immediato nexu unitur cum primis principiis speculativis, ita in ordine practico illa media praecminent aliis, quae magis necessario et immediato nexu uniuntur fini ultimo vitae humanae. (S. Th. I, II, qu. 90, a. 2 ad 3.) Sub hoc autem respectu natio praeceminet statui, nam*

Uit den nauwen samenhang dien St. Thomas tusschen „parentes” en „patria” legt, vloeit ook voort wat het vaderland is, althans voor iemand die in de normale omstandigheid verkeert dat hij geen vondeling, geen ontwortelde of geen bastaard is, en in zijn wezen de onmiskenbare trekken draagt van ouders, voorouders en volksgemeenschap waaruit hij is geboren en te midden waarvan hij is opgegroeid. Het vaderland is niets anders dan het land der vaderen, met alles wat daarmede gepaard gaat en daaraan verbonden is: eigen volksgenooten, eenzelfde afstamming, ten minste in zekere mate, gemeenschappelijke taal, eenzelfde verleden, gelijke zeden, gemeenschappelijke beschaving, eenzelfde algemeen streven, gelijke belangen, gemeenschappelijk lief en leed, in een woord: eigen volksbestaan.

Voor Jezus Christus tijdens zijn omwandeling op aarde was het vaderland niet het Romeinsche keizerrijk, de Romeinsche staat waartoe Palestina behoorde en waaraan hij gaf wat Cesar toekwam, maar het land der Joden, het land der Joodsche vaderen, waaruit zijn Moeder was voortgekomen en temidden waarvan hij zijn Goddelijke Zending heeft volbracht, sprekende de taal zijner Joodsche volksgenooten, levende zooals zij leefden en zich gevende aan hen zooals hij alleen aan hen zich vóór zijn verscheiden uit de wereld gegeven heeft.

En voor de Vlamingen — om tot het eenmaal gekozen voorbeeld terug te keeren — is het vaderland niet België, maar het land der Vlaamsche vaderen, met zijn Vlaamsche volk, zijn Vlaamsche taal en zijn Vlaamsche beschaving, waarvan reeds Dante's *Divina Comedia* gewaagt ¹⁾ en die van vóór Hadewych en Ruusbroec, tot aan Guido Gezelle's geboortejaar hadden bestaan toen het nog onzeker was of

tribuit singulis hominibus maius incrementum virium moralium: plus enim conferunt ad virtutes stabiliendas et promerendas mores quam leges.

¹⁾ De Hel, zang XV, vers 4—6; in de vertaling van P. fr. C. Kops O. F. M. bldz. 113.

In „Het Laatste Nieuws” — overgenomen door de „N. R. Crt” van 24—8—'27 — deelde Dr. M. Sabbe het vorige jaar mede dat reeds P. P. Rubens in een brief aan Duquesnoy schreef over „la Flandria nostra carissima patria”: Vlaanderen ons dierbaar Vaderland,

de revolutie welke te Brussel onder leiding van Fransche staatslieden en generaals ging plaats vinden, het aanzijn zoude geven óf aan den nu sinds een kleine eeuw tot stand gekomen Belgischen staat óf aan een rechtstreeksche gebiedsuitbreiding van Frankrijk ten koste van de eenheid der Nederlanden ¹⁾).

---

¹⁾ Cfr. M. Josson, Frankrijk de eeuwenoude vijand van Vlaanderen, bldz. 493—495. A. Sorel, *l'Europe et la Révolution française*, VIII, bldz. 505. R. F. Groeninx van Zoelen, Een bijdrage, bldz. 24—25. Dr. P. Geyl, Nederland en België, bldz. 50—51. Dr. L. J. C. van Gorkom, de Beteekenis van den Fransch-Duitschen oorlog 1870—'71, bldz. 19.

HOOFDSTUK VII.

De volksgemeenschap als nationaliteit.

Blickt das vaderländische Empfinden auf das durch die Sprach- und Kulturgemeinschaft geschlungene Band, dann meinen wir die Nation. Aldus J. Mumbauer ¹⁾, met wiens gezegde wij tot het verband komen dat bestaat tusschen de begrippen volksgemeenschap of vaderland en natie of nationaliteit. Natie of nationaliteit: vaak worden de twee woorden voor een en hetzelfde begrip gebezigd. Die Nationalität, zegt Cathrein ²⁾, dürfte wohl am besten definiert werden als das gesamte geistig-leibliche Gepräge, welches einer grösseren, durch dieselbe Sprache verbundenen Menschenmenge infolge längerer geschichtlicher Entwicklung eigentümlich ist und sie von andern Menschenmengen unterscheidet.

Alsof hij de twee woorden tegelijk wilde gebruiken gaat Cathrein dan verder: Einer Nation ist also ein gewisser physischer Typus eigentümlich und damit zusammenhangend ein eigentümlicher Charakter, eigentümliche Sitten und Gebräuche und eine eigentümliche Sprache ³⁾.

In overeenstemming met hetgeen Mumbauer en Cathrein schrijven, is hetgeen A. Rademacher zegt, wanneer hij bij de

---

¹⁾ Vaderland I, bldz. 22.

²⁾ Staatslexikon III, bldz. 1278; Moralphilosophie II, bldz. 711.

³⁾ Duidelijkheidshalve voegt Cathrein hieraan toe: Die nationale Eigentümlichkeit tritt aber nicht bei allen Individuen gleich charakteristisch zutage. Wir unterscheiden sehr wohl zwischen einem echten Franzosen, in dem der französische Typus uns in scharfer Prägung entgegentritt, von einem anderen, in dem derselbe mehr oder weniger zurücktritt. Bei dem Vergleich verschiedener Nationen musz man sein Augenmerk auf den Durchschnitt derselben richten.

behandeling van het onderwerp „was ist Vaterland und Vaterlandsliebe?“ tot deze formuleering komt ¹⁾: Nationalität ist die auf Abstammung oder geschichtlicher Entwicklung beruhende und meist in der Gemeinsamkeit der Sprache und Kultur sich äussernde völkische Eigenart.

Met het woord „nationaliteit“ wordt weliswaar niet altijd hetzelfde begrip weergegeven. Het heeft, zooals Schamelhout zegt ²⁾, „minstens twee beteekenissen : een staatkundige, welke vast omschreven is als de hoedanigheid van staatsburger, b.v. Nederlandsche nationaliteit (Nederlanderschap) en een ethnische, welke ofwel volk in het algemeen beduidt, ofwel „een bevolking, die geen staatkundig geheel vormt, doch door den band der taal zich één voelt“ (H. Kern)“ ³⁾.

R. Johannet wijst als volgt op hetzelfde verschijnsel ⁴⁾: A l'heure actuelle, nationalité a plusieurs sens, que l'on confond souvent à tort et qu'aucun dictionnaire n'explique nettement : ^{1°} Un sens abstrait juridique. Quand on parle de la nationalité d'un individu, dans ce sens, on veut simplement dire qu'en vertu de telles et telles lois ou traités cet individu ressortit à tel ou tel Etat. C'est le lien juridique qui rattache un homme à un Etat et qu'on exprime par le terme d'indigénat. ^{2°} Un sens concret politico-ethnographique. Nationalité signifie alors groupe humain formant ou propre à former un Etat national.

Het is geen toeval dat Johannet bij de begripsaanduiding van het woord nationaliteit, ook in den tweeden of wetenschappelijken zin, het zwaartepunt legt in het bestaande of het mogelijke staatsverband. In deze sluit hij zich aan bij

¹⁾ „Akademische Bonifatius-Korrespondenz“. XXXI, 1915/16, 3, Kriegsnummer bldz. 19.

²⁾ Dr. G. Schamelhout, „De Volkeren van Europa en de strijd der Nationaliteiten, I bldz. 96.

³⁾ (Prof. H. Kern, Rassen, volken, staten, „Studies in Volkskracht“, eerste reeks, no. IV.)

⁴⁾ Le Principe des Nationalités, bldz. 3. Op bldz. 1 zegt de de schrijver: le mot de nationalité vient de national qui vient de nation. Nation vient du latin natio, apparenté à nasci, naître. Hij wijst er op dat in de Spaansche taal blindgeboren wil zeggen : ciego de nacion. Op bldz. 5 maakt hij melding van de twee Engelsche termen voor nationaliteit: „nationhood“, dont le sens est politique et „nationality“, dont le sens est ethnographique.

velen zijner landgenooten die in niet geringe mate onwillig zijn om een volksgemeenschap anders dan binnen het raam van een staatsordening te erkennen. Zijn lijvig boek is een grootscheeps opgezette poging om afbreuk te doen aan de zeer verbreide neiging in onzen tijd de volkeren volgens een nationaliteiten-criterium te onderscheiden en in te deelen, en in een van zijn betoogen ¹⁾ spreekt hij van de „tendances sévères de l'école juridique française, toute positive de méthodes et d'inspiration, et pour qui la notion d'Etat, seule saisissable par l'intelligence, prime de beaucoup celle de la nationalité.” ²⁾

Le lien qui unit l'individu à l'Etat, c'est à dire au groupe social suprême et indépendant, est ce que l'on appelle la nationalité; aldus G. Cogordan ³⁾. P. Topinard, die spreekt van „la nation ou la nationalité”, komt tot eenzelfde standpunt ⁴⁾. R. Johannet vat zijn onderzoekingen samen met deze formuleering ⁵⁾: une nationalité est l'idée d'une personnalité collective, variable d'inspiration, de conscience, d'intensité et de grandeur, relative à l'Etat, soit qu'elle représente un Etat unifié disparu, soit qu'elle coïncide avec un Etat unifié existant, soit qu'elle aspire ou se prête à former un Etat unifié futur, et qui cherche dans des caractéristiques naturelles d'origine la justification de son identité comme de ses prétentions.

Ook in deze definitie wordt voor een aanzienlijk gedeelte van de gedachte eener staatsgemeenschap uitgegaan, maar zij toont toch eenige verwantschap met de traditioneele

¹⁾ *ibid.* bldz. 228.

²⁾ Cfr. B. Auerbach, *Les Races et les Nationalités en Autriche-Hongrie*, bldz. 5—6: Pour que le jugement d'un Français soit sincère et objectif en un pareil sujet il doit se défier et se défaire de sa propre conception nationale: en appliquant à l'Autriche ou à la Hongrie notre formule de l'Etat, nous serions amenés à prendre parti pour les centralistes et les unitaires à outrance, pour les Allemands et les Magyars contre les nationalités opprimées.

³⁾ La nationalité, bldz. 2. Tegelijk merkt Cogordan op dat het woord „nationalité” voor het eerst in het jaar 1835 is opgenomen in den *Dictionnaire de l'Académie française*.

⁴⁾ *Eléments d'anthropologie générale*, bldz. 212—213.

⁵⁾ *Le Principe des Nationalités*, bldz. 423.

opvatting welke in de omschrijving van Ivanoff is verwerkt ¹⁾: Une nationalité est une collectivité d'hommes ayant une individualité physique et morale, des traditions et des aspirations communes. Les éléments qui constituent et maintiennent l'individualité nationale sont: l'unité de race, les limites géographiques, la langue, la religion, l'unité politique, l'histoire et les traditions, la littérature, la manière de vivre et les manifestations culturelles, communes; plus les éléments sont manifestes chez telle nationalité, plus ses organismes sont unis, et plus le sentiment national qui l'anime est ardent et vigoureux.

Overigens dient rekening er mede gehouden dat, zooals Johannet opmerkt ²⁾, entre les deux pôles que nous venons de signaler s' étage toute une gamme d' opinions diverses et diversement spécialisées: la science, l' histoire, le sentiment, le droit, la géographie trouveront tour à tour leurs truchemans favoris ou leurs sectateurs exclusifs.

En hetzelfde geldt voor het woord „natie”.

Das Wort Nation, zegt I. Seipel niet ten onrechte ³⁾, ist nichts weniger als eindeutig. Es wird bald im Sinn von Staatsvolk, der Gesamtheit aller Bürger eines Staates, bald zur Bezeichnung des politisch vollberechtigten Teiles der Staatsbürgerschaft ⁴⁾ gebraucht, bald bedeutet es mehrere mit eigentümlichen Vorrechten begabte Gruppen des Staatsvolkes, die durch Abstammung oder Sprache von einander getrennt sein können, aber nicht müssen. Intusschen: von den meisten Autoren wird anerkannt, schrijft hij elders ⁵⁾, dasz die Nation ihrem eigentlichen Wesen nach eine Kultur-gemeinschaft ist. En hij gaat accoord met de opmerking van R. von Herrnritt ⁶⁾: dasz die grosze Verschiedenheit in der

¹⁾ Les Bulgares devant le congrès de la Paix. Bij A. v. Gennep, *Traité Comparatif des Nationalités*, bldz. 26.

²⁾ *Princ. des Nat.* bldz. 11.

³⁾ *Nation und Staat*, bldz. 75.

⁴⁾ B.v. vroeger in het Ottomaansche rijk; alleen de mohammedanen waren toen „vollberechtigt” en werden tot de natie gerekend. Cfr. A. von Kremer, *Die Nationalitätsidee und der Staat*, bldz. 94 en volg.

⁵⁾ *Nation und Staat*, bldz. 40—41.

⁶⁾ *Die Nationalität als Rechtsbegriff*, bldz. 3.

Fassung des Begriffes Nation weniger von einem Gegensatz der Meinungen als der Standpunkte herkommt.

Het „Standpunkt“ brengt b.v. Ernest Renan als Franschman er toe ¹⁾ den nadruk op het staatsverband te leggen. Ce qui constitue une nation, zegt hij ²⁾, ce n'est pas de parler la même langue ou d'appartenir au même groupe ethnographique, c'est d'avoir fait ensemble de grandes choses dans le passé et de vouloir en faire encore dans l'avenir. Maar de Petit Larousse illustré omschrijft het begrip natie als volgt: réunion d'hommes habitant un même territoire et ayant une origine et une langue communes, ou des intérêts depuis longtemps communs. Littré is het hiermede eens; natie is voor hem een: réunion d'hommes habitant un même territoire, soumis ou non à un même gouvernement, ayant depuis longtemps des intérêts assez communs pour qu'on les regarde comme appartenant à la même race.

Masaryk gaat van de gedachte der staatsgemeenschap uit ³⁾: Nation bedeutet also das politische, staatlich zusammengefasste Ganze, Volk hat einen mehr demokratischen Sinn und bedeutet die intensive Nation (Volkstum) als kollektiv sich betätigende Masse. Doch dan schrijft hij verder: Die Nationalität, der nationale Charakter oder „Geist“ äussert sich nicht blosz in der Sprache, sondern in mannigfachsten Sitten und Gewohnheiten (Kleidung u.s.w.), auch die Art der Siedelung und Wohnung (Haus-, Dorf- und Stadtanlage), das Arbeiten und Wirtschaften, das Recht und der Staat, die Moral, die Religion, die Wissenschaft und Philosophie, Bildung und Kunst — alle diese Teilinhalte können als Ausdruck des Nationalcharakters angesehen werden.

¹⁾ „Wohl um das Elsass als „national“-französisch behaupten zu können“, zegt Seipel, Nation und Staat, bldz. 76.

²⁾ Qu'est ce qu'une nation? (Préface). Cfr. Dictionnaire de l'Académie française: nation = la totalité des personnes nées ou naturalisées dans un pays et vivant sous un même gouvernement. A. Meillet, Les Langues dans l'Europe nouvelle, bldz. 96: appartenir à une nation est affaire de sentiment et de volonté.

³⁾ Zur russischen Geschichts- und Religionsphilosophie I, bldz. 241.

Bluntschli onderscheidt uitdrukkelijk natie en „Volk”, in den zin van staatsbevolking, en schrijft ¹⁾: wir verstehen in der deutschen Sprache, ebenso wie die alten Römer in der lateinischen Sprache, unter Nation (nationalità der Italiener) einen Culturbegriff.

De bekende definitie van Pascal Mancini luidt ²⁾: Nazione è una società naturale di Uomini, dà unità di territorio, di origini, di costumi, di lingua conformata a comunanza di vita e di coscienza sociale.

Deze omschrijving die van 1851 dateert, vertoont nog steeds veel overeenkomst met die van Cathrein en geeft een tamelijk juist beeld van hetgeen de meesten onder het begrip natie verstaan.

Om echter de begrippen natie en nationaliteit uit elkaar te houden, en beider beteekenis, hoewel scherp afgebakend, toch onaangetast te laten, volgen wij hier de terminologie welke door Steinmetz aldus wordt weergegeven ³⁾: De natie is een kultuureenheid; nationaliteiten zijn natiën, die zich niet tot natie in eigen staat ontwikkelen konden, of wel het niet meer zijn, embryonale, vaak ook tevens rudimentaire natiën. ⁴⁾

J. Ude, die onder „natie” verstaat hetgeen wij nationaliteit noemen, zou liefst het eigen Duitsche woord „Volk” gebezigd zien ⁵⁾, en Schamelhout die, anders dan Ude, onder „natie” staatsgemeenschap verstaat ⁶⁾, wil insgelijks het

¹⁾ Lehre vom modernen Stat I, bldz. 91.

²⁾ Prelezioni, bldz. 37.

³⁾ De Nationaliteiten in Europa, bldz. 7 en 14.

⁴⁾ Cfr. E. Bernatzik, Die Ausgestaltung des Nationalgefühls im 19 Jahrhundert bldz. 8. Met hem en Schamelhout, de Volkeren van Europa etc. I, bldz. 96, moeten wij zeggen: onbeschaafde stammen zijn geen nationaliteiten; dit in overeenstemming met de schrijvers die een nationaliteit een „Kulturnation” noemen en een natie een „Staatsnation”. Johannet, le Principe des Nationalités, bldz. 423, volgt eenzelfde gedachtengang wanneer hij zegt: La nation n'est qu'une nationalité épanouie, la nationalité une nation en germe.

⁵⁾ „Der Fels” XIX, 1915/16, 3/4, bldz. 53—54.

⁶⁾ De volkeren van Europa etc., bldz. 9. Ook mr. de Koning, Volk en Staat, bldz. 5, gebruikt het woord „natie” voor: „dat deel der menschheid, dat rechtens tot de bevolking van een staat behoort”.

woord „volk” in eer herstellen ¹⁾ „voor den stam die — het zij dan ook met opneming van vreemde raselementen — tot een eenheid met eigen taal is gegroeid”; maar niet zonder grond merkt Seipel op ²⁾: es wäre gewisz im Interesse der internationalen Wissenschaft gelegen, wenn sich die Sprachreinigung an gewisse wissenschaftliche Termini nicht heranwagte.

Van Dale's Groot Woordenboek verstaat onder „volk” in eerste instantie de „bewoners van een land die afstamming, taal, zeden, overlevering gemeen hebben en al of niet onder één hoofd vereenigd zijn: de volken der aarde, het Duitsche, het Nederlandsche volk” dus een natie of nationaliteit, maar zegt in tweede instantie toch: de „bewoners van een zelfde land, onder dezelfde wetten levende: het Oostenrijksche, het Belgische volk”, dus de negatie in zekeren zin van de natie of nationaliteit, de massa eener staatsbevolking zonder meer te samen genomen. Littré omschrijft het woord „peuple” als een „groupe d' hommes soumis à une même autorité”, te kennen gevende „un rapport de nombre et d' ensemble”, waarbij vergeleken het woord „nation” weergeeft een „groupe d' hommes de même origine ou rassemblés par de très anciens intérêts”, vertolkende „un rapport commun de naissance et d' origine”.

Het verdient zeker aanbeveling het woord „volk” uitsluitend in den zin van nationaliteit of natie te gebruiken, maar het vervangen van de woorden nationaliteit of natie door „volk”, waardoor de beide benamingen van lieverlede zouden worden afgestaan voor de vertolking van het begrip staatsgemeenschap, staatsburgerschap, moet de toch al bedenkelijke spraakverwarring onder de schrijvers over de betrokken vraagstukken nog doen toenemen, te meer omdat rekening dient te worden gehouden met den term „nationaliteitsbeginsel” die algemeen verspreid is geworden en niet gemakkelijk met een gelijkwaardige uitdrukking te vertalen valt.

Reeds thans, nu toch gezegd kan worden dat de communis opinio in wetenschappelijke kringen bij de termen nationaliteit en natie in de eerste plaats denkt aan z.g. kultuur-eenheden

---

¹⁾ ibid. bldz. 12—13.

²⁾ Nation und Staat, bldz. 45.

ter onderscheiding van staats-eenheden, aan groepeerings van menschen die, niet dank zij het staatsverband waarin zij leven, maar dank zij bijzondere eigenschappen en kenmerken van andere menschen-groepeerings te onderscheiden zijn, is de afwezigheid van een algemeen geldende eenheid van terminologie voor sommige ijveraars ten bate van het ongeschonden behoud der eenmaal bestaande staatsverbanden, een gretig benutte omstandigheid om zich zelf en anderen te suggereeren dat de betrokken begrippen en de daarachter schuilende werkelijkheden geen erkenning verdienen.

Afgaande op het wezen der velerlei menschengroepeerings welke onder de categorie der naties en nationaliteiten kunnen worden gerangschikt, komen wij derhalve tot deze samenvatting: Een natie is een nationaliteit die in het bezit is van een eigen staatsordening; een nationaliteit is een volksgemeenschap welke in geaardheid en in belangrijke uitingen van haar beschavingsleven van andere volksgemeenschappen verschilt.

Dienovereenkomstig spreken wij van „nationaliteit en staat” om het in deze bladzijden behandelde onderwerp aan te geven: een onderzoek naar de gronden der rechtsverhouding tusschen een volksgemeenschap en een staatsordening welke tegelijkertijd deze én andere volksgemeenschappen omvat. Want, wanneer een natie gelijk is aan een nationaliteit welke in het bezit van een eigen staatsordening is, dan kan er bij een natie geen sprake zijn van de conflicten met de staatsordening, welke wel bij nationaliteiten denkbaar zijn en ook inderdaad voorkomen; tusschen „natie en staat” komt dan enkel een relatie voor welke samenvalt met de rechtsverhouding tusschen staatsvolk en staatsoverheid in den meest gemeenen zin.

Zeggen wij nu dat een nationaliteit een volksgemeenschap is die in geaardheid en in belangrijke uitingen van haar beschavingsleven van andere volksgemeenschappen verschilt, dan is daarmee toegegeven dat iedere volksgemeenschap welke in geaardheid en in belangrijke uitingen van haar beschavingsleven van andere volksgemeenschappen te onderscheiden valt, een nationaliteit is, — en, natuurlijk een natie, wanneer zij in het bezit is van een eigen staatsordening.

Maar dit beduidt nog geenszins, dat alle nationaliteiten met elkander op ééne lijn kunnen worden geplaatst, dat alle nationaliteiten gelijkwaardig zijn, en alle heelemaal dezelfde rechten hebben. Want er zijn soorten van nationaliteiten in de mate als er soorten zijn van volksgemeenschappen, volksgemeenschappen dan, die een zekere mate van beschaving hebben bereikt en in aanmerking komen om met andere beschaafde volksgemeenschappen te worden vergeleken.

Een vergelijking tusschen den staat en de nationaliteit in deze is misleidend. De staat behoort tot een andere categorie van verschijnselen onder de menschen dan de nationaliteit. Men zou kunnen zeggen: de staat is een statisch verschijnsel, en de nationaliteit een dynamisch. Een staat is er en is als staatsfiguur doorgaans volkomen, wanneer de drie constituerende elementen, staatsvolk, staatsgebied en staatsoverheid aanwezig zijn. Met de volksgemeenschap of nationaliteit is zulks eenigszins anders; een verzameling van menschen die op zich zelf nog geen volksgemeenschap en derhalve nog geen nationaliteit vormt, kan op den duur wel het karakter van volksgemeenschap of nationaliteit verkrijgen, kan dus in meer of mindere mate volksgemeenschap of nationaliteit worden; de beantwoording van de vraag of wij in een bepaald geval met een volksgemeenschap of nationaliteit te doen hebben, hangt in de eerste plaats af van de vraag, in hoever een duidelijk nawijsbare volkseenheid bestaat of bereikt is, die in het bezit kan heeten van — eigen — vormende, opvoedende hoedanigheden, welke aan het maatschappelijk vereischte in den mensch beantwoorden. Eveneens is er verschil in het verdwijnen van een staat en van een volksgemeenschap of nationaliteit; een staat kan in een minimum van tijd verdwijnen, verdeeld worden en in zijn geheel bij een anderen staat ingelijfd, uit hoofde van een veldslag, een erfenis en een verdrag, maar een volksgemeenschap of nationaliteit kan eeuwen lang aan hardnekkige pogingen tot ondermijning of opslorping weerstand bieden, kan ook van lieverlede met een verwante volkseenheid tot een meer omvattende en eenigszins anders getinte nationaliteit uitgroeien, en kan eveneens geleidelijk in een staat van ontbinding overgaan, ondanks den band van een passende staatsordening, tengevolge van overwoekering door vreemde elementen,

groote groepen van inwijkelingen met geheel anderen aanleg en invloeden van buiten, die de kenmerken van het eigen volksbestaan uithollen en uitwisschen, maar nimmer zal zulks in een korte spanne tijds gebeuren, tenzij onder den druk van ongemeen gewelddadige middelen, uitmoording en deportatie.

De vergelijking van de tegenstelling tusschen de verschijnselen staat en nationaliteit met die tusschen een statisch en een dynamisch verschijnsel, loopt geheel parallel met de vroegere vergelijking tusschen den staat als organisatie en de volksgemeenschap als organisme. Als kunstmatig in het leven geroepen, kan de organisatie van een staat ook weer kunstmatig worden ontbonden; maar een volksgemeenschap ontstaat slechts door langzamen groei, zooals natuurlijke organismen ontstaan, men kan haar, evenals alle natuurlijke organismen geweld aandoen, te vuur en te zwaard uitroeien, doch men kan haar niet tot leven wekken, men kan haar in kiem aanwezige leven enkel bevorderen en min of meer langs vooraf vastgestelde wegen leiden.

Nemen wij ter verduidelijking en als een voorbeeld uit talloos vele, een tweetal volksgemeenschappen, die niet met elkaar op één lijn zijn te plaatsen, als volksgemeenschappen niet op gelijke waarde kunnen aanspraak maken.

De republiek der Vereenigde Staten van Noord-Amerika herbergt een heel andere soort van volksgemeenschap dan de Duitsche republiek. In de eerste republiek leven door elkaar millioenen negers en millioenen afstammelingen van Ieren, van Engelschen, van Zuid- of Oost-Europeanen en van tal van onderscheiden volkssoorten, terwijl in de Duitsche republiek een volksgemeenschap leeft waarin de onderscheiden groepen tamelijk goed af te grenzen eenheden vormen, welke bovendien onderling veel overeenkomst bezitten en allen Duitschers zijn, niet enkel in staatkundig maar ook voor een aanzienlijk gedeelte in ethnologisch opzicht.

Beschouwt men deze beide volksgemeenschappen van uit het gezichtspunt der gelijkenis met een organisme, dan vertoont de Duitsche volksgemeenschap een zuiverder, een gaver, een edeler organisme dan de heterogene volksgemeenschap der Amerikaansche republiek, waarin millioenen burgers als minderwaardige en tot blijvende minderwaardigheid gedoemde menschen worden bejegend.

Het groote verschil tusschen beide „organismen” komt klaarblijkelijk hierdoor, dat de Duitsche volksgemeenschap op een veel langer gemeenschappelijk verleden der onderscheiden groepen berust, terwijl de Amerikaansche volksgemeenschap, bovendien zóózeer van elkaar verschillende elementen bevat, dat niemand de hoop kan koesteren binnen afzienbaren tijd die volksgemeenschap te zien uitgroeien tot een werkelijke volks- en beschavingseenheid, zooals de Duitsche republiek bezit. ¹⁾ R. Kjellèn ²⁾ ziet dan ook in de volksgemeenschap der Vereenigde Staten nog maar „die Geburt einer neuen Nation”.

Hetgeen voor een volksgemeenschap met een eigen staatsordening geldt, geldt natuurlijk ook voor een volksgemeenschap die geen eigen staatsordening bezit, doch te samen met andere volksgemeenschappen onder een en dezelfde staatsordening leeft. En in de omstandigheid nu dat een nationaliteit in meer of mindere mate nationaliteit kan zijn, dat het nationaliteitskarakter betrekkelijk van aard is, ligt voor een niet gering gedeelte de reden van de uiteenloopende definities welke samengesteld zijn en worden om de elementen te bundelen die een samenleving van menschen tot nationaliteit helpen stempelen, of, juister, die onderscheiden samenlevingen van menschen en daardoor onderscheiden nationaliteiten laten onderkennen. ³⁾

¹⁾ Cfr. Schamelhout, *De Volkeren van Europa*, etc. bldz. 60: „De zwarte bevolking met haar psyche, die van de Angelsaksische geweldig afwijkt, drukt op de Sterren- en Strepen-Republiek als een nachtmerrie. De samenstelling van blanken en negers tot een organische eenheid is noch mogelijk, noch wenschelijk en het vreedzaam naast elkaar wonen van beide rassen, is misschien iets onbereikbaars. Geen wonder, dat ondanks de kunstmatige taaleenheid, de Yankees zich niet één volk, zelfs niet één natie voelen met hun zwarte landgenooten. Deze verkeeren in de niet benijdenswaardige positie van ongewenschte vreemdelingen die men niet kan uitwijzen en wien men geen gelijkgerechtigde plaats in het gemeenebest gunt.”

²⁾ Die *Groszmächte der Gegenwart*, bldz. 132.

³⁾ Th. Platenburg, *De ontleding van de Natie-idee*, in „Kath. Soc. Weekblad”, 11-8-'28, blz. 500—501, komt tot de conclusie: „hoe onze bepaling theoretisch ook luidt, practisch is het een feit, dat er werkelijk onderscheiden beschavingen zijn van innerlijk onderscheiden volks- of natiezielen.” Cfr. *Het R. K. VI. National „Branding” I*, blz. 13—14.

I. Seipel legt den nadruk op „das Schicksal“ ¹⁾, voor hem is de nationaliteit „eine aus mehr oder weniger gleichartigen, zum mindesten aber assimilationsfähigen Elementen vom Schicksal bis zur Kultur- und Spracheinheit zusammengeschweiszte Menschenmasse.“ De schrijver, die, even als vele Oostenrijksche auteurs, de behandeling van het nationaliteitsvraagstuk moeilijk buiten den invloed kan houden van het verlangen om de vroegere Donaumonarchie in stand te zien blijven ²⁾ — zijn boek verscheen in 1916 — laat hierdoor niet voldoende recht wedervaren aan den natuurlijken groei en de van nature ontbloeiende beschaving eener volksgemeenschap; „das Schicksal“ kan wel helpen verklaren hoe, achteraf beschouwd, een nationaliteit is ontstaan, maar het behoort hoegenaamd niet tot de wezenskenmerken der nationaliteit, en het vooropstellen er van bemoeilijkt een afdoende verklaring o.m. van de geslachten lang blijvende aanhankelijkheid jegens het land der vaderen bij naar Amerika en Australië uitgeweken Ieren. Seipel erkent trouwens ³⁾ dat „die Religion oft genug ihre Bedeutung für die Bewahrung der ursprünglichen oder die Bildung einer neuen Nationalität erwiesen hat“, waardoor hij langs een omweg opnieuw als overwegende elementen laat gelden hetgeen hij eerst voor „het lot“ heeft doen wijken; want de rol dien de godsdienst o.m. in het Oosten bij de vorming en het behoud eener nationaliteit speelt, wordt in het noorden van Europa vaak door de taal vervuld.

Hoezeer de taal, zelfs in het Oosten, „het lot“ beheerschen kan, wordt o.m. door G. Deschamps aangetoond ⁴⁾, en Johannet brengt in herinnering dat ook de godsdienst in niet geringe mate van de taal afhankelijk kan zijn. „On a calculé, zegt deze ⁵⁾, que le nombre des Américains catholiques d'origine irlandaise n'atteignait pas de beaucoup le montant qu'il devrait atteindre d'après les chiffres de l'immigration et les tables de peuplement. C'est que beaucoup de ces déracinés, en s'anglicisant, en oubliant la langue de leurs

¹⁾ Nation und Staat, blz. 6.

²⁾ ibid. blz. 18—19.

³⁾ ibid. bldz. 83.

⁴⁾ La Grèce d'aujourd'hui, bldz. 321.

⁵⁾ Princ. des Nationalités, bldz. 394.

pères, ont abdiqué par là-même leur religion que leur distribuent de préférence des prêtres de langue irlandaise : ils sont devenus méthodistes, anabaptistes, peut-être mormons."

Toch overdrijft J. Wassermann wanneer hij beweert ¹⁾: die Sprache ist es, die ein Volk zu einem vitalen Ganzen einigt. Het moge waar zijn dat, zooals A. Dauzat zegt ²⁾: „la langue est devenue à notre époque le symbole le plus tangible de la nationalité", F. Mauthner moge gelijk hebben wanneer hij getuigt ³⁾ dat de liefde voor het vaderland het sterkste tot uiting komt in de liefde voor de moedertaal, en de opmerking van J. Schrijnen ⁴⁾ dat „het volkswezen zonder de taal onverklaarbaar is" moge volkomen juist zijn, dit alles wil nog geenszins zeggen, dat gelijkheid van taal gelijkheid van nationaliteit medebrengt.

Het Iersche volk heeft nooit opgehouden een eigen nationaliteit te vormen alhoewel de verengelsching zulke groote afmetingen had aangenomen dat nog slechts in uit- hoeken van het eiland het oude Gaëlish gesproken werd; ondanks de eenheid van taal is er voldoende onderscheid tusschen Kroaten en Serviërs om toe te laten dat zij als twee verschillende nationaliteiten worden beschouwd ⁵⁾. Afdoende mag de verwijzing heeten naar de negers in Noord-Amerika die enkel de Engelsche taal verstaan.

Wel moet worden aangenomen dat, in normale gevallen, verschil van taal, althans wanneer het niet met elkaar verwante talen betreft, een verschil b.v. als tusschen Fransch en Nederlandsch, verschil van nationaliteit beteekent. Want „taalverschil wijst op afstammingsverschil en het ondergaan hebben van zeer verschillende invloeden van allerlei aard, het doorloopen van zeer verschillende geschiedenis", zooals Steinmetz schrijft ⁶⁾, hetgeen onrechtstreeks door A. Meillet

¹⁾ „Die Neue Rundschau" 1915, 6, bldz. 763.

²⁾ La Philosophie du langage, bldz. 144.

³⁾ Muttersprache und Vaterland, bldz. 12—14.

⁴⁾ Handleiding bij de Studie der vergelijkende Indogermaansche Taalwetenschap, bldz. 87.

⁵⁾ Cfr. Steinmetz, De Nationaliteiten in Europa, bldz. 64. Het Politiek testament van St. Raditsj, „N. R. Crt." 9—8—'28.

⁶⁾ De Nationaliteiten in Europa, bldz. 8.

Cfr. W. Schmidt S. V. D., Rasse und Volk, bldz. 28. J. v. Ginneken

bevestigd wordt wanneer hij zegt ¹⁾: „la langue est le premier, le plus clair et le plus efficace des caractères par lesquels se distingue une nation”, en op merkwaardige wijze geïllustreerd wordt door het feit dat zelfs in Zwitserland — zoogenaamd ééne natie, één volk, met drie verschillende talen — de sympathieën in den wereldoorlog met een verrassende spontaniteit, zooals Th. Ruyssen constateert ²⁾, zich volgens de taalgrenzen hebben gesplitst.

In een andere richting dan Seipel en Wassermann overdrijft P. Topinard, wanneer hij beweert ³⁾ dat de anthropologie — of het begrip ras ⁴⁾ — met het vraagstuk der nationaliteit niets te maken heeft. Alle landen van het Amerikaansche werelddeel, de bekende segregatie-kwestie in Zuid-Afrika, getuigen tegen de stelling van Topinard, en W. Schmidt, overigens een verklaard tegenstander der „Rassentheoretiker” die van een al te nauw verband tusschen verschil van nationaliteit en verschil van ras uitgaan, merkt op ⁵⁾, dat „die weissen Rassen Europas . . . unter sich durch mindestens

S. J., De erfelijkheid der klankwetten. G. Royen O. F. M. „Tijdschrift voor Taal en Letteren” Juli 1928, bldz. 173. Dauzat, la Philosophie du langage, bldz. 32 en 193.

¹⁾ Les Langues dans l'Europe nouvelle, bldz. 96.

²⁾ Les minorités nationales d'Europe et la guerre mondiale, bldz. 118.

³⁾ Eléments d'anthropologie générale, bldz. 212—213.

⁴⁾ Ook het woord ras wordt voor meer dan één begrip gebezigd; hier gebruiken wij het enkel in den anthropologischen zin. Tot nadere verduidelijking deze omschrijving van W. Schmidt, Rasse und Volk, bldz. 3: „Während die (physische) Anthropologie die Rassen, als Gruppierungen körperlicher Eigenschaften, zum Arbeitsgebiet hat, bilden das Forschungsobjekt der Ethnologie, ihrem Nahmen „Völkerkunde” entsprechend, die Völker, als Gruppierungen geistiger, kultureller Art. . . So notwendig und nützlich diese klare Abgrenzung war, so darf sie doch nicht das Endgültige sein. So wie in der Person des Menschen Seele und Leib zu einer organischen Einheit verbunden sind, so müssen auch die beiden Wissenschaften zu organischem Zusammenarbeiten sich wieder die Hand reichen. Nur musz sich jede ihrer besonderen Eigenart und der Grenzen ihres Gebietes stets bewusst bleiben, damit nicht eine schädliche Vermengung eintrete.” Cfr. Johannet, Princ. des Nat. bldz. 380: la race „anthropologique” contrairement à la race „historique”, a ceci de distinctif que ses caractères communs se transmettent par hérédité.

⁵⁾ Rasse und Volk, bldz. 58.

ebenso tiefe Rassenunterschiede getrennt sind als sie von einer Anzahl asiatischer und afrikanischer Rassen verschieden sind".

Hoe onnaspeurbaar de ras-invloeden bij sommige nationaliteiten mogen zijn, toch moet er dan ook rekening worden gehouden met verschil van ras bij het onderzoek of sommige menschengroepen te samen, wel een harmonisch geheel kunnen vormen.

Niet heelemaal ten onrechte schrijft Steinmetz ¹⁾: „De vermogens, het gedrag, de praestaties van het volwassen individu worden, alle, zoowel door de aangeboren eigenschappen, den aanleg, als door de opvoeding van het leven bepaald. De mensch op een gegeven oogenblik is het nauwkeurig produkt van beider gecompliceerde en voortdurende wisselwerking van af de geboorte. Het is misschien niet meer noodig er aan te herinneren, dat het verkregen en op een gegeven oogenblik gereede inzicht even goed als het tot werkzaam bezit geworden geweten, tot de zeer belangrijke factoren in dit produkt behooren. Het leven geeft regen en zonneschijn aan den boom of onthoudt die, de opleiding leidt en snoeit, beide samen doen groeien en gedijen, ofwel zij fnuiken en dooden, maar de aard van den boom wordt bepaald door het eens gegeven zaad". Met andere woorden, en redeneerend van uit een ander gezichtspunt dan de vrijzinnige ethnoloog, komt de bestuurder van het Vaticaansche museum voor volkerenkunde, W. Schmidt, tot een gevolgtrekking die veel overeenkomst vertoont ²⁾: „der Körper, in den die neue Seele hineingeschaffen wird, der bringt allerdings Erbmassen von ungezählten Generationen mit sich, und das ist sicherlich auch für diese neugeschaffene Seele nicht bedeutungslos. Denn mit diesem Körper geht sie ja nicht ein oberflächlich-äusserliches Nebeneinander-sein, sondern eine äusserst innige, organische Verbindung ein. Und da die Seele einen groszen Teil der Aeuserungen ihres organischen Lebens nicht ausüben kann ohne den Körper, so musz es sicherlich von weittragender Bedeutung für sie sein, welche Vererbungsanlagen dieser Körper ihr schon entgegenbringt."

¹⁾ De toekomst van ons ras, in „De Gids", 1910, IV, bldz. 13.

²⁾ Rasse und Volk, bldz. 16.

Alleszins op feiten gebaseerd is de stelling van Schamelhout¹⁾: „Voor de ontwikkeling van het karakter is het aandeel van het ras of van de rasvermenging vaak beslissend; niet alleen lichamelijk maar ook geestelijk is er iets blijvends in de raseigenschappen; deze zijn aangeboren en organisch, zoodat de volksaard, minstens voor een goed deel het gevolg is van de anthropologische componenten.” Waar vandaan anders het diepgaande onderscheid van karakter, van geaardheid, tusschen de volkeren die wij Slavisch noemen en diegene die onder den verzamelnaam Germaansch zijn samen te vatten? In geen geval kan iemand Johannot tegenspreken wanneer deze zegt²⁾: „Sans doute, les croisements fortifient le corps et l'intelligence — du moins dans certains cas cela paraît prouvé — mais les incorporations en masse d'éléments étrangers provoquent des maladies nationales de la personnalité, dont l'issue peut être la mort ou l'évanouissement.” Voor de juistheid van dit gezegde getuigt de geschiedenis van meer dan eene volksgemeenschap uit de oudheid én uit de moderne tijden.

Zooals nu vermenging van zeer onderscheiden rassen niet nalaten zal een diepgaanden invloed op een nationaliteit te oefenen, zoo moet dan ook in een nationaliteit een groote mate van ras-eenheid, of een eenheid die uit aan elkaar verwante ras-groepen is samengesteld, een gelijkheid van geaardheid veroorzaken die een geduchten hinderpaal vormt tegen assimilatie met naburige, maar uit geheel andere volksgroepen gegroeide nationaliteiten.

Dit laatste in aanmerking genomen en vooropgesteld, kan men instemmen met de stelling van Woroniecki³⁾: *mores sunt elementum distinctivum nationum*, constituunt hoc principium formale secundum quod multitudo coadunatur in unam nationem; en hetzelfde geldt voor hetgeen Doodkorte zegt⁴⁾: „als 't er nu op aankomt te zeggen, wat het meest eigene en typeerende van een natie als natie is, dan lijkt mij dat op de eerste plaats toe te zijn een aantal domineerende zieleigenschappen, die men bij alle zonen van een

1) De Volkeren van Europa etc. bldz. 42—43.

2) Princ. des National. bldz. 382.

3) „Divus Thomas”, mense januario 1926, bldz. 31.

4) „De Beiaard” Juni 1922, bldz. 404—405.

natie terug vindt... Één van natie zegt: een van hart, een van gemoed, één van gevoelen, één van oordeel over goed en kwaad, aangenaam en onaangenaam, nuttig en onnuttig, enz.". ¹⁾

Op zich zelf genomen, in den beperkten zin die doorgaans aan het begrip wordt gegeven, zijn echter „de zeden” van een menschengroep niet voldoende om het aanwezig zijn van een afzonderlijke nationaliteit te laten onderkennen, zoomin als de taal, de godsdienst of gemeenschappelijke lotgevallen. Wanneer in elkaars buurt wonende nationaliteiten — of naties — niet, zooals b.v. tusschen Ieren en Engelschen wel het geval is, diepgaand verschil van ras-invloeden vertoonen, dan zijn „de zeden” niet bij machte als scheidingscriterium te dienen, hetgeen o.m. niet moeilijk in Oost- en Zuid-Oost-Europa is na te gaan. Overigens kan eenheid van beschaving, verschil van zeden overbruggen, zooals blijkt uit de eenheid van nationaliteit — of natie — in Duitschland en in de Nederlanden ²⁾. Ook de eenheid van „domineerende zieleigenschappen”, op zich zelf genomen, kan niet altijd als maatstaf ter onderscheiding van verschillende nationaliteiten dienen; want buiten gelijkheid van zeden helpt gelijkheid van godsdienst in niet geringe mate tot de vorming van gelijke zieleigenschappen, en Doodkorte merkt zelf op ³⁾ dat het typeerende van een nationaliteit — of natie — niet zit „in den godsdienst, want twee naties kunnen denzelfden godsdienst belijden.”

En het zit, natuurlijk, ook niet in „den wil”, in de gezindheid tot een bepaalde nationaliteit of natie te willen behooren,

---

¹⁾ Cfr. P. W. de Koning, Volk en Staat, blz. 1—2: „In den geestelijken aanleg zoeken wij wat het eene volk van het andere onderscheidt.”

²⁾ Schmidt, Rasse und Volk, blz. 28, schrijft o.m.: Dieselbe Isolierung führt zur selben Zeit nicht nur die Besonderheiten der äusseren Kultur, der Sprache, der Sitten, der sozialen Formen, sondern auch der Rasseneigenschaften hervor. Damals waren zweifellos Sprache, Kultur und Rasse eines, d.h. jede Rasse hatte auch ihre eigene Kultur und ihre eigene Sprache. Es ist müszig, zu fragen, welches von diesen drei Elementen das frühere und ältere und damit das verursachende und tragende gewesen sei; sie sind eben alle zu gleicher Zeit entstanden.

³⁾ „De Beiaard” Juni 1922, blz. 404.

zooals de school van Renan en tal van andere Fransche schrijvers met hun theorie der „nationalité électorale” verkondigen; want volkomen waar is hetgeen Johannet tegen dezen aanvoert ¹⁾: „De tous les déterminismes qui entravent la liberté humaine, il n'y en a pas de plus rigoureux que celui de la nationalité, au même titre qu'il n'y en a pas de plus irréparable que celui de la naissance avec ses corollaires du lieu et du milieu, de l'éducation, des ressources économiques, morales, religieuses. La naturalisation et son contraire, soit collective, soit individuelle, pour fréquente qu'elle soit, n'est pas la règle. La règle c'est la nationalité, don gratuit et obligatoire de la naissance; elle nous est imposée avec le jour. Nous ne la choisissons pas plus que nous ne choisissons notre famille.”

Hiermede is ook te verstaan gegeven dat omstandigheden als: gemeenschappelijke overleveringen, gevaren die allen van buiten bedreigen, dynastieke banden, langdurige staatsgemeenschap, natuurlijke grenzen, economische belangen, de bezieling of de leiding van groote mannen, het drijven van krachtige minderheden, de invloed geoefend door bedienaren van den godsdienst en door universiteiten of andere voorname elementen uit de wereld van het geestesleven, geen scheppende factoren zijn in de vorming van nationaliteiten, al kunnen zij ongetwijfeld afdoende zijn om verwante menschengroepen tot een enkele nationaliteit of natie te vereenigen, zooals zij ook in staat kunnen zijn om de splitsing van een groote volksgemeenschap in twee of meer nationaliteiten te veroorzaken wanneer zij hun samen bindende werking tot gedeelten van het groote geheel beperken.

Juist is de samenvatting van Struycken ²⁾: „Op de vraag, welke elementen, buiten het staatkundig verband, de volks-eenheid bepalen, is nimmer een scherp omlijnd antwoord gegeven en waarschijnlijk ook niet te vinden. Tal van factoren doen zich gelden: eenheid van ras, taal, godsdienst,

---

¹⁾ Princ. des Nation. blz 257. Cfr. M. van Schelvenhoeve, Bijdrage tot de Wijsbegeerte van het Nationalisme, in „De Dietsche Gedachte; 24 Zomermaand 1928, blz. 7.

²⁾ Het Staatsrecht van het Koninkrijk der Nederl. blz. 185 (spat. v. Str.).

zedes, gewoonten, geografische ligging, historische ontwikkeling, en vooral het gevoel, het bewustzijn der volkseenheid"; — mits deze opmerkingen van Jellinek ¹⁾ daaraan worden toegevoegd: „das Nationalbewusstsein oder Nationalgefühl macht aber nicht das Wesen der Nation aus, sondern ist eine Wirkung derselben", en, zij het in mindere mate, : „um das Nationalgefühl zu erzeugen, musz auch noch der Gegensatz gegen andere Nationen hinzukommen."

---

¹⁾ Allgemeine Staatslehre, blz. 120.

HOOFDSTUK VIII.

De volksgemeenschap als nationaliteit. II.

De moeilijkheid eener begripsomschrijving — van de nationaliteit in haar algemeenheid — welke misverstanden uitsluit, of, met andere woorden, de onmogelijkheid om een feilloos toetsingsmiddel voor het onderkennen van het aantal nationaliteiten te verstrekken, verhindert geenszins met volkomen zekerheid sommige bevolkingsgroepen aan te wijzen die in het bezit zijn van een zoodanig nationaliteitskarakter, van zoo sterk tot uiting komende trekken eener naar buiten afgeronde eenheid met eigen geaardheid en eigen beschavingsleven, dat zij als op zich zelf staande volksgemeenschappen, als nationaliteiten in den vollen zin van het woord dienen te worden beschouwd.

Niemand heeft getwijfeld aan het bestaan van een Iersche, een Poolsche en Tsjechische nationaliteit, toen deze volksgemeenschappen geen eigen staatsordening meer bezaten. Maar voor de volledigheid van ons betoog is het toch wenschelijk even aan te toonen, uit welke concrete omstandigheden blijken kan, dat wij inderdaad met een nationaliteit hebben te doen, en niet met een zich op eenigerlei wijze onderscheidende bevolkingsgroep die te zeer met de andere bevolkingsgroepen in dezelfde staatsgemeenschap vergroeid is geworden, om aanspraak te kunnen maken op een eigen volksbestaan.

Hierbij dient echter in aanmerking genomen, dat alleen een eigen volksbestaan binnen het raam van de gegeven staatsordening is bedoeld; een afzonderlijke volksgemeenschap kan immers zoowel gedeeltelijk als in haar geheel onder een vreemde staatsordening leven of onder een staatsordening die ook andere nationaliteiten omvat, en wanneer een

deel dier volksgemeenschap het tot een eigen staatsordening heeft gebracht, terwijl een ander deel daarvan verstoken blijft, dan verkeeren wij in de omstandigheid dat het eene deel een natie dient genoemd en het andere een nationaliteit.

Bij het terugkeeren tot het voorbeeld van de Vlaamsche volksgemeenschap dient dan ook rekening er mede gehouden, dat slechts sprake kan zijn van een Vlaamsche nationaliteit als een afgeronde eenheid met eigen geaardheid en eigen beschavingsleven, in zoover uitsluitend gelet wordt op de verschillende volksgemeenschappen binnen het raam van de Belgische staatsgrenzen; want bij een buiten beschouwing laten dier grenzen, zijn er — zooals nader blijken zal — geen voldoende factoren meer aanwezig om de Vlaamsche volksgemeenschap te onderscheiden van de zuidelijke helft der Nederlandsche volksgemeenschap. Natuurlijk vermindert de eenheid in volkswezen die alle Zuid-Nederlanders tusschen de Noordzee, de Nederlandsche taalgrens dwars door den Belgischen staat en de Maas tot aan den Moerdijk verbindt, geenszins het nationaliteitskarakter der Vlaamsche volksgemeenschap; zij versterkt integendeel dit karakter in aanzienlijke mate, evenzeer als de eenheid in volkswezen die alle Duitschers verbindt het nationaliteitskarakter van de Sudeten-Duitschers in den Tsjechischen staat, van de Zuid-Tirolers in den Italiaanschen staat en van de Elzassers in den Franschen staat versterkt.

Waaruit blijkt nu o.m. het sterke nationaliteitskarakter der Vlaamsche volksgemeenschap?

Deze volksgemeenschap is sinds een vijftiental eeuwen gevormd geworden, door nederzettingen van Germaansche stammen, in hoofdzaak Franken, die de Nederlanden in bezit hebben genomen en zich blijvend vestigden ten noorden van het vroegere Kolenwoud en den Romeinschen heirweg van Boonen naar Keulen, thans nog nagenoeg de scheidingslijn tusschen het Vlaamsche land en Wallonië, waar Romaansche tongvallen worden gesproken, terwijl ten noorden van Wallonië overal Dietsche — dit zijn: Nederlandsche — dialecten van de gemeenschappelijke afkomst of onderlinge verwantschap der bevolking getuigen ¹⁾. „Rasvermenging tot

¹⁾ Cfr. J. Vercoullie, *De Taal der Vlamingen*, in: *Vlaanderen door de Eeuwen heen*, I, bldz. 189, 198, 211—212 en 218. J.

een bepaalde verhouding, en meer nog gemeenschapsgevoelens van historischen, religieuzen, politieken en socialen aard, gemeenschappelijke invloed van traditioneele levenswijze, klimaat en gesteldheid des bodems, dit alles schiep een milieu, dat op ons volkswezen een geheel eigenaardig kenmerk drukte en het stempelt tot het volkswezen van Groot-Nederland; zeer zeker, tot volledige samensmelting, tot volstreckte eenvormigheid van kleur en toon is het niet gekomen; maar wij treffen toch geen toon aan, die niet opgaat in de eenheid van het akkoord", — aldus J. Schrijnen¹⁾, die verder uitweidt over de verwantschap in karakter en volksaard die o.m. West-Vlamingen en Zeeuwen, Noord- en Zuid-Brabanders, Oost-Brabanders en alle Limburgers te samen gebonden houdt.

De namen van Veldeke, Hadewych, Ruusbroec, den Vos Reinaerde en Maerlant getuigen er voor, welk een vlucht de Dietsche taal over geheel het land der Vlamingen reeds in de 12e, 13e en 14e eeuw bereikt heeft.

Maar die vlucht is niet enkel een bewijs van den opbloei eener letterkunde; zij licht ook den sluier op die een diepgewortelde en fijne beschaving verbergt. „Hadewych's kunst — aldus de Hadewych-vorscher van Mierlo Jr.²⁾ — zoowel wat haar proza als wat hare poëzie betreft, is zoo volmaakt, dat zij noodzakelijk een lange geschiedenis reeds, én van ons proza én van onze poëzie, veronderstelt. Uit haar is het, dat de stroom van mystisch leven is voortgegaan, die zich breed en machtig uitbreidt in Ruusbroec en zich van daar uit in duizenderlei vertakkingen, over Vlaanderen en Holland, door de veertiende en vijftiende eeuwen, gaat heenstorten."

Getuigt de Ruusbroec-kenner Reypens van „de verbazende

Lecoutere, Inleiding tot de Taalkunde en de Geschiedenis van het Nederlandsch, bldz. 256—258. J. v. Ginneken S. J. Handboek der Nederlandsche taal, I, bldz. 1, 4, 128 en 169. Holwerda Nederland's vroegste Geschiedenis. L. van der Kindere, La Formation territoriale des principautés belges I, bldz. 14, 39, 180 en II, bldz. 119—120. Enquête anthropologique sur la couleur des yeux et des cheveux en Belgique; Bulletin de la société royale belge de géographie, 1879, bldz. 409—449.

¹⁾ Nederlandsche Volkskunde I, bldz. 48—51 en II, 343—344

²⁾ „Dietsche Warande en Belfort", jaargang XXII nr. 1, blz. 93—94.

kunstvaardigheid van een Hadewych, die een eeuw vroeger met onze taal getooverd heeft, als geen modern dichter, van welke nationaliteit dan ook, het in eigen woord haar gemakkelijk zal nadoen, en gelijk wij in geen enkele taal in dien tijd gedaan vinden" ¹⁾, over den Groenendaalschen mysticus verklaart hij ²⁾ dat deze „bladzijden geschreven heeft waar zelfs de artisticeit van een Hadewych niet aan kan, en die dan ook bij het beste en het hoogste zullen blijven dat men in het Nederlandsch, en in welke taal dan ook, schrijven zal". ³⁾

De eerbiedwaardige ontwikkeling op het gebied van het geestesleven in het — aanvankelijk woeste, onvruchtbare, uitermate arme — Vlaanderland der middeleeuwen is gepaard gegaan met een economischen opbloei, een maatschappelijke welvaart en een schittering der schoone kunsten, dit alles uit de eigen kracht der bewoners ontspruitend, zoo bizonder en indrukwekkend, dat thans nog over nijverheid, handel en aanzien der Vlaamsche steden, over het Vlaamsche gildewezen en over de Vlaamsche schilderkunst gesproken wordt, als over hoogtepunten van Europa's beschaving in dit tijdperk. Bekend is de luister dien vreemde vorsten en vorstinnen in Vlaanderen aantroffen; aanzienlijk was de mate van zelfstandigheid die de Vlaamsche gemeenbesten tegenover hun eigen landsheeren bezaten: „alleen de uiterlijke vorm ontbrak aan de Vlaamsche steden nog om te gelden als onafhankelijke staten" zegt Lodewijk de Raet; op alle brandpunten van het toenmalig wereldverkeer vond men de vertegenwoordigers van Vlaanderen in eere gehouden; Antwerpen, dat Brugge's voorspoed overnam, werd in de 16e eeuw de grootste handelsstad en de voornaamste geldmarkt van Europa; en toen de Florentijn Guicciardini in 1567 een beschrijving van al de Nederlanden te boek

---

¹⁾ „Dietsche Warande en Belfort" XXIII, nr. 1, blz. 7.

²⁾ *ibid.* blz. 8.

³⁾ Ter zelfder plaatse noemt Dr. Reypens den Zaligen Joannes van Ruusbroec „vollediger dan Thomas van Kempen dien hij op andere punten inspireerde", en vergelijkt hij Ruusbroec's grootheid met die van Dante en van den H. Thomas van Aquino.

stelde, noemde hij Vlaanderen het voornaamste en machtigste graafschap van de christelijke wereld.¹⁾

Typeerend in dit verband is de verklaring van Blok²⁾: „vóór drie eeuwen was van een scheiding tusschen Noord en Zuid geen sprake. Het Zuiden mag zich eerder hebben ontwikkeld dan het Noorden, mag voor het Noorden de bakermat zijn der beschaving, het uitgangspunt der sociale en godsdienstige ontwikkeling, soms de wieg der staatkundige instellingen: van eene scheiding in twee scherp onderscheiden deelen is vóór het einde der 16e eeuw niet te spreken”³⁾, — waarbij enkel dient te worden opgemerkt, dat ook ná het einde der 16e eeuw eigenlijk niet van twee „scherp” onderscheiden deelen mag worden gesproken. Terecht heeft Alberdingk Thijm — toen hij schreef over „het volk dat ons het naast is van allen, en met wie wij, in den vollen zin des woords, naar de meening van Prof. J. Bosscha, slechts ééne natie uitmaken”, de Vlamingen, „wier oorsprong, taal, volkszeden en lotgevallen, ja wier geheele geschiedenis in de meeste opzichten even nauw aan die van Holland verbonden is, als Noord-Brabant, Zeeland en Friesland ons Holland bestaat” — eens de vraag gesteld⁴⁾ „wáár de Nederlandsche nationaliteit was, toen er in letteren en kunsten met geen schijn van regt spraak van twee Nederlanden kon zijn — het Nederland van Vondel (te Antwerpen of te Amsterdam?) van Heinsius (te Gent of te Leiden?) van Poirters en Cats (in welke binnenkamers niet?) van Teniers en Dou, van Steen en Metsu, van Rubens en Rembrandt, Jordaens en van Tulden, van Campen en Quellijn?”

---

¹⁾ Dit alles uitvoerig in Vlaanderen's Economische Ontwikkeling, door Lodewijk De Raet, bldz. 23—140.

²⁾ Geschiedenis van het Nederlandsche Volk, inleiding, bldz. 1.

³⁾ Cfr. Liederik, Vlaanderen een zelfstandige staat, bldz. 21, en Vlaanderen's economische zelfstandigheid, bldz. 166.

⁴⁾ Het gedrukte stuk, naar de afmetingen blijkbaar uit Thijm's almanak afkomstig, werd een viertal jaren geleden ter inzage verkregen van wijlen Pater J. Alb. Thijm S.J. te Mariëndaal bij Grave, die veronderstelde dat het omstreeks 1860 voor het eerst in „De Tijd” verschenen was. Ook P. Fredericq maakt van het stuk melding in zijn Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging, I, bldz. 48, maar vermeldt het jaartal 1848.

Vercoullie wijst op het merkwaardige feit ¹⁾ dat juist op het eind der 16e eeuw, waarin de Nederlandsche taal „in het Noorden tot een volledige ontwikkeling gedijt en tevens tot voertuig dient aan de alzijdige letterkunst en aan alle wetenschappen, waardoor ze met de andere beschaafde talen van het moderne Europa gelijken tred houdt”, „het gebrandiseerde Vlaamsch zich naar het Noorden te midden van het Hollandsch ging verplaatsen.” Eggen heeft een geheel boek moeten schrijven ²⁾ om een overzicht te geven van den moeilijk te overschatten invloed dien de meer dan honderd duizend verbannen en uitgeweken Vlamingen toen op ieder gebied, zelfs op dat der verspreiding en vestiging van het Calvinisme, in Noord-Nederland hebben geoefend, en met reden begint hij zijn „besluit” aldus: „de invloed der Zuidnederlandsche uitwijkelingen was overwegend, hij is de eenig mogelijke verklaring van de schielijke grootheid van Noord-Nederland.” Pol de Mont, „trekkende de slot-somme” van zijn studie over „de Schoone kunsten in de Vlaamsche Gewesten” ³⁾ verklaart: „vóór al het andere hebben wij vast te stellen, dat, in alle vakken zonder onderscheid, de Vlaamsche kunst zich, in haar innigste wezen, veropenbaart als in en door Nederlandsch”, niet enkel vóór het einde van de 16e eeuw, maar ook nog in deze eeuw. En Prinsen getuigt over de Vlaamsche letterkunde van onzen tijd ⁴⁾: „Frisch en fleurig, innig gezond en krachtig bloeit

¹⁾ De taal der Vlamingen, bldz. 222—224.

²⁾ De invloed door Zuid-Nederland op Noord-Nederland uitgeoefend op het einde der XVIe en het begin der XVIIe eeuw door mr. J. L. M. Eggen. zie o.m. bldz. 203—212. Cfr. Busken Huet in zijn Land van Rembrandt, II, 1, bldz. 146 en volg.: „Antwerpen was de moeder van Amsterdam, evenzoo Brussel die van Den Haag.”

³⁾ Vlaanderen door de Eeuwen heen, I, bldz. 416.

⁴⁾ Dr. J. Prinsen J.Lzn. Handboek tot de Nederlandsche Letterkundige geschiedenis, bldz. 637 en vlg.

— Het vorig jaar zijn in enkele landen tentoonstellingen van „de Belgische schilderkunst” gehouden. In verband hiermede deze opmerking van Alb. Plasschaert uit de „Groene Amsterdammer” van 2 Juli 1928: „Sommigen, die over de Belgische schilderkunst schrijven op vlotte maar niet zeer zuivere wijs, willen haar maken tot een samenstel van Vlaamsche kunst en van Waalsche kunst, en redden zich door te zeggen, dat de Waalsche kunst alleen

sedert ongeveer 1890 in Zuid-Nederland een litteratuur, die we hier geheel als de onze gevoelen, in geen enkel opzicht van de onze de mindere."

H. Pirenne — vóór wien, volgens Albert Counson ¹⁾, België een Arlekijnsmantel was, waarin geen eenheid van geschiedenis gevonden werd — heeft de wezenseenheid die Zuid- en Noord-Nederland verbindt en zich in gelijkheid van volksaard, taal en beschaving uit, willen betwisten; hij beweert, dat er steeds een innige wisselwerking tusschen Vlaanderen en Wallonië heeft bestaan en zulks hieruit blijkt, dat Vlaanderen altijd tweetalig is geweest, met dien verstande, dat het Fransch in Vlaanderen steeds een tweede nationale taal mocht heeten, althans bij de hoogere standen ²⁾.

Met recht heeft Aug. Vermeulen evenwel van Pirenne's geschiedkundige stelling gezegd ³⁾, dat zij „een vluchtige generalisatie is van eenige op zich zelf staande feiten", en daartegen ingebracht „dat Vlaanderen nooit tweetalig is geweest".

In den Vos Reinaerde lezen we: „Als Isengrijn dit hadde gesproken, stont up een hondekijn, hiet Courtois, ende claghede den Coninc in françois," — waarmede bedoeld is, dat Courtois anders sprak dan een gewoon mensch van Dietschen bloede en zelfs een geheel oneigen taal, enkel bekend bij hovelingen onder vreemde, in casu Fransche, suzereiniteit. Van de Heilige Lutgardis van Tongeren, een

anders is dan de Vlaamsche kunst. Het is misschien hier overbodig op te merken, dat er Vlaamsche kunstenaars en ook Waalsche kunstenaars zijn, maar wanneer ge de dingen in het algemeen wilt omlijnen, dan is de waarheid, dat er in België één Vlaamsche kunst is, en dat deze daar de grootste is en was, en het meest de natuurlijke diepten van het schilderen bezit; dat die Vlaamsche kunst natuurlijkerwijs het rijkste is; ook nu."

¹⁾ La Formation de la nation belge, bldz. 7.

²⁾ Histoire de Belgique, I, bldz. 141 en 304; II, blz. 413—414. Idem G. Kurth, La frontière linguistique en Belgique et le nord de la France, II, bldz. 31.

³⁾ Rede in den Belgischen Senaat op 13 Maart 1923, volgens het „Algemeen Handelsblad" n°. 30894. — Cfr. D. A. Stracke S.J. Was Vlaanderen altijd tweetalig als nu?, bldz. 12. In Arm Vlaanderen, bldz. 27, zegt dezelfde schrijver dat zelfs Brussel „nooit tweetalig was, dan na de omwenteling van 1830."

tijdgenoot van Hadewych, die van adellijke afkomst was en in een Waalsch klooster bezuiden de taalgrens leefde, is het wonder bekend, dat zij een ongelukkige vrouw met haar woorden vermocht te troosten, alhoewel deze, zooals van Mierlo Jr. zegt ¹⁾: „een Walin was, geen woord Dietsch verstond, en Lutgardis geen woord Romaansch begreep.”

J. van de Loo kon dan ook op grond van onze midden-eeuwsche litteratuur aantoonen ²⁾, „dat de adel in de 13e eeuw eentalig-vlaamsch geweest is, en, daar de fransche invloed hier in de 13e eeuw het sterkst was en geen stand zoozeer aan verfransching bloot stond dan de adellijke, dat heel Vlaanderen heel de middeleeuwen door, eentalig-vlaamsch is geweest.” En J. Pacquay vermeldt ³⁾ Vlaamsche huwelijksvoorwaarden, verpachtingen, testamenten en grafschriften van edellieden, zoowel uit de 14e en 15e als uit de 16e en 17e eeuw, zulks in de naaste nabijheid van Luik; en het prins-bisdom Luik, zegt hij verder, „had een gansch tweetalig bestuur”, het oppergerecht van het graafschap Loon „volgde uitsluitend vlaamsche proceduur”, „niet alleen was de vlaamsche taal de eenige bestuurlijke taal tusschen den prins-bisschop en de vlaamsche steden, maar van den tijd af dat de latijnsche taal ophield de eenige officieele taal te zijn, 't is te zeggen vanaf de XIVe eeuw, waren al de oorkonden der Vlaamsche steden van 't land van Luik en Loon uitsluitend in 't Vlaamsch; het archief der stad Tongeren, dicht bij de taalgrens gelegen, levert daarvan een sprekend bewijs.”

Wittkamp verhaalt ⁴⁾, dat toen Jan zonder Vrees, gehuwd met Margaretha van Beieren, de Vlaamsche landen in 't westen erfde, en in 1405 ingehuldigd werd, de Vlamingen hem verzochten „dat alle Vlaamsche zaken in de landstaal zouden behandeld en in schrift gebracht worden”, hetgeen door den Franschen vorst werd toegestaan „tot groot genoegen der Vlamingen”. En Juste vertelt ⁵⁾ dat bij de

¹⁾ „Dietsche Warande en Belfort” jaarg. XXI, n°. 11, bldz. 486.

²⁾ „Vlaamsche Arbeid” Juni 1921, bldz. 138—142.

³⁾ „Dietsche Warande en Belfort”, jaarg. XXII, n°. 7, bldz. 853—859.

⁴⁾ Geschiedenis der Zeventien Nederlanden, I, bldz. 669—670.

⁵⁾ In zijn Histoire de Belgique, II, bldz. 113.

inhuldiging op 22 Augustus 1598 van de Aartshertogen Albertus en Isabella, als vorsten over de zeventien Nederlandsche gewesten, de Staten-Generaal hen in de groote zaal van het Kasteel Coudenberg ontvingen, waarbij de pensionaris der Staten van Brabant in de Vlaamsche of Dietsche taal voorlezing deed van de Blijde Inkomst, en — eerst in het Vlaamsch en dan in 't Latijn — den eed uitsprak dien Aartshertog Albertus, mede namens zijn gemalin, aflegde.

De opsomming van dergelijke getuigenissen tegen de bewering van Pirenne kan aanzienlijk worden uitgebreid, maar volstaan moge er naar te verwijzen, dat de gevierde historicus tot staving van zijn stelling, o.m. een beroep doet op een uitlating van den Antwerpschen cartesiaan Aernout Geulincx, hoogleeraar te Leuven en later te Leiden, die in 1653 „*dédaigneusement*” zou hebben gezegd „*que le flamand doit se contenter de se faire entendre à la cuisine et à l'estaminet*”, terwijl uit den betrokken tekst blijkt, dat zulks juist niet de meening was van Geulincx, die, alhoewel voortreffelijk latinist, zijn wijsgeerige werken ook in uitstekend Nederlandsch publiceerde, en aan zijn Vlaamsche studenten leerde, dat hunne moedertaal voor wijsgeerig gebruik meer geschikt was dan het Latijn, de taal van al de toenmalige universiteiten ¹⁾. Zelf zegt Pirenne trouwens op een andere plaats ²⁾ over de verspreiding van de Fransche taal in Vlaanderen gedurende de 16e eeuw: „*pour la plupart de ceux qui le parlent, il n'est qu'une langue apprise, substituée artificiellement à la langue maternelle.*”

In zijn propagandaboekje voor Pirenne's idee der Belgische „natie”, verklaart A. Counson ³⁾ dat, indien er een „katholiek België” is, onafhankelijk van het „calvinistische Holland”,

¹⁾ Cfr. C. F. de Sadeleer, Geulincx verongelijkt, Kantteekeningen bij een tekstverdraaiing van Prof. Pirenne, *passim*.

²⁾ *Histoire de Belgique*, III, bldz. 326. — Men vergelijke hiermede deze merkwaardige meening van niemand minder dan Simon Stevin, die in zijn „*Beginselen des Waterwichts*” hoogelijk de Dietsche taal roemt: „de veelheyt der hondert duysenden can my niet bewegen te ghelooven dat de fransche tael ryck, suyver of zoet is”. Cfr. Simon Stevin door Dr. J. Rombouts, „*Dietsche Warande en Belfort*”, jaarg. XXIII, n°. 10, bldz. 1010.

³⁾ *La Formation de la nation belge*, bldz. 8.

zulks te danken valt aan de Jezuïeten. Diezelfde Jezuïeten geven intusschen duidelijk te verstaan, dat het gebruik van de Fransche taal ook gedurende de 17e en 18e eeuw in Vlaanderen alles behalve „nationaal” was, zoomin als de verhouding tot Wallonië zeer innig kon worden genoemd.¹⁾

In een verhandeling over de geschiedenis der provincie „Germania Inferior” van de Jezuïetenorde, schrijft L. v. Miert S. J.²⁾: „reeds den 24en Mei 1612 werd een grenslijn getrokken die de twee taalgebieden van elkander scheidde en tot aan de suppressie der Orde (1773) bleef voortbestaan; het Waalsche gedeelte ontving den naam van Provincia Gallo-Belgica, het Vlaamsche, waartoe o.a. alle in Nederland gelegen huizen behoorden, dien van Provincia Flandro-Belgica”³⁾. En Stracke, die de verslagen heeft nagezien van de schoolfeesten welke gegeven werden in de dertien Colleges van de provincie Flandro-Belgica der Jezuïeten, en gespeeld „voor den hoogen adel uit stad en dorp, en de onontwikkelde

1) Dat de bekende uitroep van Jules Destrée in zijn *Lettre au Roi* — *Revue de Belgique*, 15 Aug.—1 Sept. 1912 — „Sire, il n’y a pas de Belges”, er zijn slechts Walen en Vlamingen, geen nieuwigheid was, kan blijken uit de woorden van Simon Stevin over de Gallen „die bij ons Walen gheenoemt worden, int ghemeeen nu Françoisen heeten” Cfr. Dr. Rombouts, „Dietsche Warande en Belfort” jaarg. XXIII, nr. 10 blz. 1002. De aandacht verdient in dit verband de mededeeling van Léo Claretie in „Le Monde Nouveau” van 1 Maart 1923, bldz. 30—31, dat M. Cohen in het kasteel van Chantilly een document heeft gevonden, afkomstig van de Dames Blanches de l’Ordre de Saint Michel te Hoei bij Luik, waaruit de ontdekker de afstamming en een volledige grammatica van het Waalsche dialect heeft kunnen opmaken, met de conclusie: in het Waalsch de taal der voorouders te erkennen, het Fransch van de 16e eeuw.

2) „Archief van de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht”, 49e deel, 3e aflev., 1924, bladz. 334—335.

3) Het adjectief Belgica of de naam Belgium mag niet eenzijdig worden verstaan. Reeds Cesar gebruikte het woord vóór er sprake was van de definitieve groepeerings der huidige volkstammen die nu de Nederlanden, Wallonië en Noord-Frankrijk bevolken. En in het begin der 17e eeuw werden de noordelijke provincies der Nederlanden langen tijd genoemd „Belgium foederatum”, werd onder „lingua belgica” de Nederlandsche taal verstaan. Afgezien van den Belgischen staat, zooals deze sinds 1830 tot stand is gekomen, dekt het woord België alleen een min of meer vaag geografisch begrip.

menschen, die dikwijls 40.000 sterk zich op de groote speelplaatsen der Colleges of op de straten verdrongen" ¹⁾, komt tot de conclusie ²⁾: dat „het Jezuïeten-theater in de kleinere steden van Vlaanderen uitsluitend bijna Nederlandsch (was), zelfs in Fransch-Vlaanderen, tot en na de verovering (door Lodewijk XIV) overwegend Vlaamsch; de drie groote steden stellen het Latijn op de eereplaats; Gent echter laat het Vlaamsch nog sterk overwegen, Antwerpen en Brussel het Latijn; doch terwijl Brussel op collegefeesten meer Fransch geeft dan Vlaamsch ³⁾, hoort men te Antwerpen zelden Fransch, vaak genoeg de moedertaal, en blijven beide steden als het geen „ludi scholares" geldt, waar het Latijn werd opgelegd ⁴⁾, of Fransch door de landvoogden geëischt, aan het Vlaamsche karakter der landzaten getrouw" ⁵⁾.

Ongetwijfeld heeft de bittere tragiek der Zuidnederlandsche gewesten na de inname van Antwerpen door Parma in 1595 ⁶⁾, toen duizenden van de meest begaafde en de meeste sterke persoonlijkheden in ballingschap waren gegaan, toen gruwelijke armoede de eertijds zoo bloeiende gewesten

¹⁾ Was Vlaanderen altijd tweetalig als nu? bldz. 9.

²⁾ *ibid.* bldz. 17.

³⁾ Elders wijt de schrijver dit aan den invloed der hofkringen met hun groot aantal vreemdelingen.

⁴⁾ n.l. door de oversten der orde.

⁵⁾ Cfr. Dr. F. Blauwkuip. De Taalbesluiten van Koning Willem I, bldz. 171, waar de schrijver uit een briefwisseling in het jaar 1823 van den directeur van politie te Antwerpen, Klinkhamer, met Koning Willem's minister van Maanen, een rapport citeert inhoudende, dat Antwerpen sedert den aanvang der zeventiende eeuw tot in het jaar 1800 een geneeskundige hoogeschool heeft gehad, waarin de lessen steeds in de Nederlandsche taal werden onderwezen. — Prayon van Zuylen. De Belgische Taalwetten, bldz. 73, herinnert er aan dat in Mei 1814, aan den Oostenrijkschen generaal Vincent, stadhouder van de mogendheden die een eind aan de Fransche overheersching hadden gemaakt, een verzoekschrift uit Brussel werd overhandigd, hetwelk om herstel der Vlaamsche landstaal in het genot harer vroegere rechten vroeg en onderteekend was door 9 opperdekens en 150 dekens der ambachten, vertegenwoordigers van den ouden derden stand.

⁶⁾ P. Geyl, Nederland en België, bldz. 27, vestigt de aandacht er op, dat „tijdgenooten reeds het eigenaardige samengaan hebben opgemerkt van de politieke met de rasgrens" (tusschen Wallonië en de Nederlanden in den strijd tegen Spanje) en „het

teisterde ¹⁾, onophoudelijk haast, tot in de 19e eeuw, vreemde legers en vreemde bewindslieden het volk onderdrukt en gekneveld hielden, en Vlaanderen tot een schaduw van zijn vroegere heerlijkheid ineenschrompelde ²⁾, diepe sporen gegroefd in het wezen der Vlaamsche volksgemeenschap. De Vlamingen verloren veel van hun durf, hun zelfvertrouwen, hun vaardigheid in het organiseren van eigen politieke en economische kracht, hun vrijmoedigheid, fierheid, voornaamheid en beslistheid ³⁾; zij werden schuchter, vreesachtig, lijdzaam en geneigd tot dienstbaarheid ⁴⁾; hun forsche, lenige, welluidende en rijke taal, door de hogere standen verwaarloosd, door vreemde overheerschers met ongemeene vijandigheid behandeld en uit alle onderwijs verbannen ⁵⁾, verviel langzamerhand tot het peil van dialect; de volksmassa, murw geslagen door onmacht, dwingelandij, onwetendheid, tegenspoed en de ontberingen van een moeizaam leven met overmatigen arbeidslast en een schamel stuk brood ⁶⁾, werd grof, achterlijk, onmondig, onbewust van eigen waarde, en

---

in ieder geval merkwaardig is, dat de ondergang van de Nederlandsche eenheid bezegeld werd door gewesten die Fransch zouden worden nog voor een eeuw verlopen was". Cfr. Juste's *Histoire de Belgique*, II, bldz. 98.

¹⁾ Cfr. Lodewijk De Raet, *Vlaanderen's economische ontwikkeling*, bldz. 142—144. P. Fredericq in *Vlaamsch België sedert 1830*, I, bldz. 82—83.

²⁾ Cfr. M. Jossion, *Frankrijk de eeuwenoude vijand van Vlaanderen*, bldz. 151—152, passim. P. Hamelius, *Histoire politique et littéraire du mouvement flamand*, bldz. 27—28. Dr. D. A. Stracke S.J. *Volksslaap en -ontwaken*, bldz. 1—12.

³⁾ Cfr. 't Schriftuurken van Dr. A. Depla in *Schets van eene geschiedenis der Vlaamsche Studentenbeweging door Lod. Dosfel*, bldz. 115.

⁴⁾ Cfr. *Pro Flandria Servanda*, bldz. 90 en volgd.

⁵⁾ Cfr. *Pro Flandria Servanda*, bldz. 4—6. Blauwkuip, *De Taalbesluiten van Koning Willem I*, bldz. 17—18. *Bibliographie van den Vlaamschen taalstrijd*, I, bldz. 7, passim.

⁶⁾ Cfr. Lodew. De Raet, *Vlaanderen's economische ontwikkeling*, bldz. 161, 444—445 en 471—473. J. St. Lewinski, *l'Evolution industrielle de la Belgique*, bldz. 77—79 en 87—97. Liederik, *Vlaanderen een zelfstandige staat*, bldz. 8—11, en *Vlaanderen's economische zelfstandigheid*, bldz. 20 en volg. Goblet d'Alviella, *1830—1880, Cinquante ans de liberté*, I, bldz. 1. P. Hamelius, *Histoire politique et littéraire du mouvement flamand*, bldz. 230.

in breede geledingen een gemakkelijke prooi voor alcoholisme en verwildering. ¹⁾

Maar de langdurige scholing van het Vlaamsche volk in uithoudingsvermogen en veerkracht, bleek een bezit dat niet licht kon worden verbeurd verklaard, een paar eeuwen van rampzalige overwoekering door vreemde elementen ²⁾ kon de nalatenschap van meer dan duizend jaren gestadigen groei in Dietsche geaardheid niet uitputten, en de kortstondige hereeniging met Noord-Nederland, van 1815 tot 1830, was voldoende om in de volksgemeenschap een weliswaar zwak maar taai en niet meer te smoren streven naar bewustwording en opbeuring van het volkseigene te verwekken ³⁾; en terwijl de goeude burgerij afviel, zich willoos onderwierp aan de verfranschings-politiek die het Belgisch staatsbestuur met onverbiddelijke vasthoudendheid doordreef ⁴⁾, ontbloeiide spontaan een krachtig Vlaamsch cultureel leven, dat op dichters en schrijvers, toonkunstenaars en schilders kan bogen die mede tot de beste in het Nederlandsch beschavingsleven worden gerekend ⁵⁾.

---

¹⁾ Cfr. D. A. Stracke S.J. *Arm Vlaanderen*, bldz. 33. Claudius Severus, *Vlaanderen's Weezang*, bldz. 23 volg. St. Streuvels, over de boeren van Vlaanderen, in *Vlaanderen door de Eeuwen heen*.

²⁾ Cfr. P. Geyl, *Nederland en België*, bldz. 39—40. G. Gossaert, *De Internationale beteekenis der Vlaamsche Beweging*, bldz. 42—43.

³⁾ Voor wording en invloed van de Vlaamsche Beweging zie men o.m. de *Handelingen der Nederlandsche congressen te Gent in 1867 en 1891 en te Amsterdam in 1893*. Cfr. *De Belgische Wetten op het gebruik der Nederlandsche Taal* door mr. L. Dosfel. Van denzelfden schrijver: *Geschiedenis der Vlaamsche Beweging in Vlaanderen door de Eeuwen heen*, I. P. Fredericq, *Schets eener Geschiedenis der Vl. Beweging*, III, bldz. 416 en volg.

⁴⁾ Cfr. *Pro Flandria Servanda*, bldz. 14. G. Gossaert, *Nederlandsche Gedachten*, II, bldz. 50—51.

⁵⁾ Cfr. M. Sabbe over den opbloei der Vlaamsche muziek in de 19e en 20e eeuw, in *Vlaanderen door de Eeuwen heen* I, passim.

— Een treffend bewijs er voor dat A. Counson niet volledig is wanneer hij zegt — *la Formation de la nation belge*, bldz. 9 — „qu'il n'y a pas de littérature belge, pour la simple raison qu'il n'y a pas de langue belge”, vindt men in een der beschouwingen van Karel van de Woestijne over „Symbolisme”, gepubliceerd in het letterk. bijblad van de „N. R. Crt.”, Febr. 1923. In een bespreking van het „Belgisch Symbolisme” citeert hij eerst van

Achter den bedrieglijken schijn van een Belgische volks-eenheid, voorgetooverd door het klatergoud van het verfranschte en verfranschende Brussel, met zijn grooten aanhang en nog grooter machtspositie in ieder centrum van verkeer-nijverheid en handel, blijken in Vlaanderen nog al de factoren aanwezig, die, te samen genomen, de voornaamste kenmerken bundelen welke op de volksgemeenschap een nationaliteits-stempel drukken, een nationaliteitsstempel die duidelijker en scherper van snede kon zijn, althans voor wat het nationaliteits-bewustzijn der volksgemeenschap in haar algemeenheid betreft, maar overigens niet de geringste aanleiding tot eenigen twijfel biedt ¹⁾. Noch de Poolsche, noch de Tsjechische, noch de Iersche volksgemeenschap heeft vroeger in sterker mate dan de Vlaamsche thans al de wezensbestanddeelen eener nationaliteit behouden.

André Fontainas: „België is, in zijne twee deelen, bij zijne twee rassen, gaarne regionalistisch. Reeds bij de voorloopers der „Jeune Belgique” is dit goed waar te nemen. Pirmez is zonder tegenspraak een Waal. De Coster is zonder mogelijken twijfel een Vlaming; Lemonnier blijft een Vlaming, ook waar hij Waalsch doet. Raseigenschappen doen zich in de „Jeune Belgique” — zelve voor, waar aan de Parnassiens, die er de eerste opstellers van zijn, geene andere personaliteit wordt overgelaten dan die hunne indrukken Waalsch of Vlaamsch weer te geven. Verhaeren en Maeterlinck zullen zich bij voorbeschikking Vlaamsch hebben te uiten, net als Georges Rodenbach die ze voorging, willen zij eenige uitzonderlijke beteekenis krijgen”. Dan gaat v. d. Woestijne, die de verklaring van het door Fontainas vermelde verschil tusschen Vlamingen en Walen, ook al uiten beiden zich in de Fransche taal, hierin zoekt, dat de Vlamingen eerder visueel en de Walen meer auditief van aard zijn, aldus verder: „Nu is het een feit: Maurice Maeterlinck is doof voor muzikale indrukken. Met Verhaeren ging het al niet beter: muzikaal-rhythmische zin was iets waar hij totaal buiten stond, hij die in dit land de technisch beste vrije verzen zou dichten. Wij weten uit zijne brieven dat Charles van Lerberghe die zoo vaak door muziek geïnspireerd schijnt, vooral door visuele en intellectuele beelden wordt aangedaan. In Wallonië gaat het andersom. De Walen zijn trouwens geen visueelen: César Franck is een veel klassieker, veel zuiverder componist dan de Vlaming Peter Benoit, dien men met een schilder met Rubens, ging vergelijken.”

¹⁾ Cfr. R. Speleers: Is de Vlaamsche Beweging een Nationale Beweging, ja of neen?

Vlaanderen bezit immers eenheid van taal wijzende op gelijkheid van afstamming; vergeleken met Wallonië, geeft het sinds vijftien eeuwen verschil van taal met verschil van afstamming te aanschouwen ¹⁾; het bezit verder eenheid van aanleg en zielsgesteldheid in het volk, zich uitende in gelijkheid van zeden, beschaving en scheppingsvermogen, onderscheidt zich ook daardoor van Wallonië dat onder cultureel opzicht een verlengstuk van Frankrijk is. ²⁾

De Vlaamsche volksgemeenschap blijft bovendien, ondanks de eeuwenlange verdrukking en aantasting door vreemde elementen, een vormende kracht behouden, zoo levendig en rijk ³⁾, dat zij klaarblijkelijk voor geen nationaliteit ter wereld

---

¹⁾ Cfr. J. Destrée, *Wallons et Flamands*, bldz. 14: Il y a en Belgique, depuis plus de mille ans, une frontière interne que ni les guerres, ni les dominations, ni les catastrophes, ni la prospérité ont pu modifier sensiblement. Elle correspond donc à une nécessité naturelle plus forte que les volontés humaines. Les frontières politiques se sont faites et défaites; elle seule n'a pas varié. Elle divise notre pays en deux parties à peu près égales: au nord, la langue néerlandaise et des dialectes germaniques; au sud, la langue française et des dialectes romans. Idem Fernand Passelecq, *La question flamande et l'Allemagne*, bldz. 32.

²⁾ In Augustus 1906 schreef Alphonse Jouet, advocaat bij het Hof van Beroep te Parijs, in *La Grande Revue*, deel 39, bldz. 355, dat aangezien België maar een kunstmatige schepping van de diplomatie was, een mengsel van twee in wezen verschillende bevolkingen, van de Vlamingen, ten slotte niets anders dan Hollanders (dixit Jouet), en de Walen, zuiver en alleen Franschen, het, in het belang der toenadering tusschen Frankrijk en Duitschland gewenscht zoude zijn, de taalgrens in België tot een politieke grens tusschen Holland, Duitschland en Frankrijk te maken. — Een dergelijk geluid was overigens geen novum. H. Hauser, *Le Principe des Nationalités, ses origines historiques*, bldz. 26, citeert deze woorden van Napoleon III aan Rouher: Il faut se placer hardiment sur le terrain des nationalités. Il importe d'établir dès à présent qu'il n'existe point de nationalité belge. et de fixer ce point essentiel avec la Prusse.

³⁾ Niet alleen talentvolle kunstenaars blijven voortdurend uit de rangen van Vlaanderens geringe luiden, werklieden, boeren en kleine middenstanders voortkomen, maar ook menschen van buitengewonen zielenadel; men denke slechts aan den overvloed van missionarissen uit Vlaanderen en aan figuren onder dezen als de Paters C. Lievens en Damiaan de Veuster. — De aandacht verdient in dit verband een artikel van mr. A. J. van Waveren

in zedelijke waarde behoeft onder te doen, en derhalve rechteaanspraak mag maken op ongerept behoud en onverbasterden uitgroei van den eigen volksaard met al het eigene dat daarmee gepaard gaat en daaraan verbonden is, ook de eigen Nederlandsche taal.

---

uit 's-Gravenhage in „Neerlandia” van April 1928, over „het Vlaamsche volkskarakter”. De schrijver, die ingaat tegen de verkeerde meening dat al de Vlamingen in meer of mindere mate Pallieters zouden zijn, onderkent in hun geaardheid o.m. : „aangeboren geestelijke aristocratie, zin voor orde en tucht, zin voor geestelijke verheffing, neiging tot zedelijke ingetogenheid, zin voor de opgewekte zijde van het leven, zin voor het decoratieve, en zin voor het monumentale”. Hoewel blijkbaar geen katholiek en alleen lettende op de Vlamingen van onzen tijd, teekent de schrijver op treffende wijze karaktertrekken die duidelijk spreken b.v. uit de figuur van den Vlaamschen heilige bij uitnemendheid, Joannes Berchmans.

HOOFDSTUK IX.

Het Nationaliteitsbeginsel.

Na hetgeen tot dusver behandeld is, blijkt :

dat in een staat onderscheid moet worden gemaakt tusschen volksgemeenschap en staatsordening,

dat de staatsordening er is voor de volksgemeenschap, de volksgemeenschap te dienen heeft,

dat de staatsordening de specifieke belangen der onderscheiden volksgemeenschappen waarover zij regeert, moet ontzien en bevorderen,

dat de volksgemeenschappen krachtens het natuurrecht mogen streven naar een zoodanige hervorming van de staatsordening waaronder zij leven, dat die staatsordening in harmonie zij met de specifieke behoeften van elk der onderscheiden volksgemeenschappen,

dat een volksgemeenschap krachtens het natuurrecht naar ontbinding van de over haar regeerende staatsordening en naar de vorming van een eigen staatsordening mag streven, mits en voor zoover de levensbelangen van de volksgemeenschap zulks vereischen,

dat een volksgemeenschap in het streven naar hervorming of vervanging eener bestaande staatsordening machtsmiddelen mag aanwenden, wanneer de heerschende staatsordening niet het welzijn der volksgemeenschap maar andere belangen behartigt, mits de aanwending van machtsmiddelen niet eerder tot schade dan tot voordeel van de volksgemeenschap leidt,

dat, aangezien een nationaliteit niets anders is dan een volksgemeenschap welke te samen met andere volksgemeenschappen onder een en dezelfde staatsordening leeft, aan de nationaliteit dezelfde rechten als aan de volksgemeenschap moeten worden toegekend.

Woroniecki zegt dan ook volkomen terecht ¹⁾: „Status civilis jus habet vi cogere subditos suos ad submissionem, solummodo intra limites juris divini, naturalis et positivi; quod si hos limites excedit, nemo tenetur ipsi parere, saltem non ex titulo justitiae, sed solum aliquando ex titulo prudentiae ad majus malum vitandum. Vita autem nationalis in jure divino naturali fundatur, ac proinde status tenetur eam conservare: si contra ipsam agit et conatur ipsam corrumpere ipse infirmat suam auctoritatem et subditos ad seditionem provocat”, en ²⁾: „nationi (lees: aan de nationaliteit) non esse denegandum jus tendere ad autonomiam, imo ad plenam independentiam et hoc eo magis, quo antiquiorem et magis radicatam habet culturam nationalem. Unusquisque enim jus habet tueri vitam suam moralem: quando ergo mores nationales ex parte status opprimuntur et corrumpuntur et vita moralis civium exponitur periculo, natio jus habet quaerere liberationem a tali statu.”

Bij onze laatste gevolgtrekking behoeven wij enkel te herinneren aan het gezegde van den H. Thomas van Aquino: het is beter dat een staat slechts een enkele volksgemeenschap in plaats van verschillende volksgemeenschappen of nationaliteiten omvat — „constare debet civitas ex una gente potius, quia gens unius moris et unius consuetudinis est, quae amicitiam propter similitudinem inter cives conciliat ³⁾” — om, alleen reeds op grond van zuiver thomistische stellingen tot een standpunt te komen dat in niet geringe mate verwant is aan het zoogenaamde nationaliteitsbeginsel.

Seipel noemt het z.g. nationaliteitsbeginsel ⁴⁾: „die Anschauung, dass der Staat seiner Idee nach nichts anders sei als die politisch unabhängig gewordene Nation und dass darum jede Nation, wenn ihre Entwicklung entsprechend weit vorgeschritten ist, notwendig danach strebe, für sich einen Staat zu bilden”. Cogordan geeft deze omschrijving ⁵⁾: „L'identité de la race (bedoeld is: gemeenschap van af-

¹⁾ „Divus Thomas”, A. XXIX, n°. 1, 1926, De natione et statu civili, bldz. 45—46.

²⁾ *ibid.* bldz. 53.

³⁾ Comm. in Polit., lib. III, lect. II.

⁴⁾ Nation und Staat, bldz. 72.

⁵⁾ La nationalité, bldz. 5.

komst) et de la langue et plus encore le souvenir d'un long passé commun contribuent grandement à créer une telle union, qui, lorsqu'elle existe, confère une sorte de droit naturel à former un Etat. Et le principe des nationalités, qui est si souvent invoqué de nos jours, a précisément pour but de faire coïncider les frontières des Etats avec celles des nations". Kjellèn zegt ¹⁾: „Das ist nämlich die Bedeutung des modernen Nationalitätsprinzips, dasz es für jede Nation staatliche Existenz und für jeden Staat nationale Unterlage verlangt." En reeds Bluntschli vatte het beginsel samen in de formule ²⁾: „Jede Nation ein Staat. Jeder Staat ein nationales Wesen"; maar niet zonder op te merken dat geen absolute doch slechts een relatieve beteekenis aan het beginsel mag worden toegekend.

Veel kwaad is er over het nationaliteitsbeginsel gezegd, niet het minst door katholieke schrijvers.

Men verwijt aan het nationaliteitsbeginsel, dat het een bedenksel is uit de rationalistische geestesstroomingen van vóór en tijdens de Fransche Revolutie. Maar verklaarde tegenstanders van het nationaliteitsbeginsel, toonen zelf aan, dat een dergelijk verwijt op ernstige vergissingen berust. Johannot b.v. schrijft ³⁾: „On se tromperait beaucoup en datant d'un passé récent les questions de nationalité, même sous les formes variées où elles se posent. L'erreur serait moins grande d'en étendre les préoccupations aux peuples les plus anciennement civilisés que de les restreindre à la période contemporaine, voire moderne." Elders vervolgt hij ⁴⁾: „Quand Strabon nous confie qu'il fut un temps où les peuples du Caucase se répartissaient suivant leurs langues respectives, il contribue précieusement à l'histoire du nationalitarisme et lui donne une profondeur insoupçonné. Quand la Bible nous apprend que la dispersion des peuples s'opéra d'après la linguistique, la géographie et la race, elle montre que Moïse en savait autant que nous sur ce point: „ab his divisae sunt insulae gentium in regionibus suis, unusquisque secun-

¹⁾ Die Grossmächte der Gegenwart, bldz. 12.

²⁾ Die Lehre vom modernen Stat I, bldz. 107—111.

³⁾ Le Principe des Nationalités, bldz. 295.

⁴⁾ *ibid.*, bldz. 365.

dum linguam suam et familias suas in nationibus suis". En Chélaré merkt op ¹⁾: „Si la Révolution française avait voulu émanciper les races (lees: nationaliteiten), elle n'eut pas commencé par supprimer les anciennes provinces de France, elle n'eut pas commencé par enlever aux Basques et aux Bretons leurs immunités nationales et l'usage officiel de leur langue". Waarna dezelfde schrijver nog de aandacht er op vestigt ²⁾ dat Napoleon „précisément en comprimant l'esprit de race, en le piétinant en Allemagne et en Autriche comme il l'a fait, a suscité ³⁾ la question des races; c'est aux actes tyranniques de Napoléon que nous devons la naissance ³⁾ de la théorie des nationalités dans la conscience européenne, comme c'est aux actes de germanisation ou plutôt d'unification germanisatrice de Joseph II en Autriche et Hongrie qu'on doit l'évolution de la haine des races en Orient."

Een bezwaar tegen het nationaliteitsbeginsel vaak ingebracht is verder, dat het tot oorlog leidt en de goede nabuurschap van de verschillende bevolkingsgroepen in een werelddeel bemoeilijkt. Maar dit bezwaar kan met meer reden worden aangevoerd tegen de miskennis van het nationaliteitsbeginsel door tal van staatslieden, van staatslieden die intusschen maar al te vaak den schijn aannemen het nationaliteitsbeginsel te huldigen, zooals die der geallieerde mogendheden die te Versailles de eenheid van alle Duitschers hebben willen verhinderen en den schijn aannemen alsof zij de zelfstandigheid van Oostenrijk beoogden te verzekeren ⁴⁾. Juist is de opmerking van von Bülow ⁵⁾: „Wäre es auf unserer Erde einzurichten, dass die Nationalitäten sich durch Grenzpfähle und Grenzsteine so fein säuberlich von einander trennen lieszen wie die Staaten, so wäre der Weltgeschichte,

¹⁾ Le Principe des nationalités au point de vue philosophique et abstrait, „Mercure de France", XLVII, bldz. 659.

²⁾ *ibid.*, bldz. 659—660. Cfr. Henri Hauser, *le Principe des Nationalités, ses origines historiques*, bldz. 22.

³⁾ Beter ware: het weder ontstaan, het verlevendigen van het nationaliteitsbeginsel, want het heeft nooit opgehouden onder den een of anderen vorm van invloed te zijn, zooals Johannet, o.a. op blz. 375—376 van zijn boek in herinnering brengt.

⁴⁾ Cfr. J. M. Keynes, *De economische gevolgen van den vrede*, bldz. 35.

⁵⁾ *Deutsche Politik*, bldz. 255—256.

wäre der Politik dessen Aufgabe es ja ist, Weltgeschichte zu machen, ihr schwerstes Problem genommen. Wäre es weiterhin möglich, dasz die Angehörigen verschiedener Nationalitäten mit verschiedenen Sprachen, Sitten und verschiedenartigem Geistesleben Seite an Seite in einem und demselben Staate lebten, ohne der Versuchung zu erliegen, einander die eigene Nationalität aufzudrängen, so sähe es ein gut Teil friedlicher aus auf Erde." En met recht schrijft Bodenstein ¹⁾: „Geef aan elk volk in een bepaald staatsverband levend, de volle vrijheid zichzelf te zijn en er bestaat voor zijn stamverwanten buurman geen enkele reden om tot een oorlog te geraken". Niet alleen leidt overheersching van nationaliteiten tot verzet, opstand en oorlogen, maar ook leidt het omvatten van meer dan eene nationaliteit in een enkel staatsverband tot imperialisme, omdat het ontbreken van een natuurlijke volksgrens allicht den lust prikkelt om aan een deel der staatsbevolking verwante volksgroepen eveneens in te palmen; zuiver nationale staten voeren dan ook doorgaans een veel vreedzamer politiek dan gemengde of nationaliteiten-staten, die, zoo zij al niet op nieuwe aanwinsten zinnen, toch voor verlies beducht en daarom gemakkelijk wantrouwend zijn.

Natuurlijk kleven er fouten aan het nationaliteitsbeginsel, zooals het vaak wordt voorgesteld; het wederopbloeien ervan in een eeuw die schommelingen van het eene uiterste op het gebied der geestesstroomingen naar het andere heeft gekend, rationalisme, individualisme en materialisme hoogtij zag viëren, moest wel een overspannen formuleering veroorzaken die het waarachtig wezen der menschelijke samenlevingen niet tot zijn recht laat komen en het noodzakelijk voorbehoud bij ieder politiek streven, eerbied voor alle maatschappelijk gegroeide rechten en voorzichtigheid bij het betrachten van ingrijpende hervormingen, buiten beschouwing laat.

Uit den aard der zaak is iedere deterministisch getinte formuleering van het nationaliteitsbeginsel verkeerd, want zij houdt een ontkenning in van 's menschen vrijen

---

¹⁾ Is het nationalisme oorzaak van den wereldoorlog? „De Toorts", 3 Februari 1917.

wil, een ontkenning derhalve van het wezen der mensche-lijke ziel. Maar ook een normatief getinte formuleering van het nationaliteitsbeginsel is verkeerd, want zij houdt geen rekening met het voor verandering en wisseling vatbare, het dynamische, karakter der nationaliteit. Zij is alleen goed wanneer zij uitdrukking geeft aan het wenschelijke, zij het dan ook soms in zeer hooge mate wenschelijke, van een afzonderlijke staatsordening voor iedere afzonderlijke nationaliteit.

Niet alleen is de nationaliteit vatbaar voor wijzigingen, voor uitbreiding en inkrimping, voor beïnvloeding en ver- menging, voor opname in, harmonisch medeleven met, en heilzame overwelving van andere nationaliteiten, maar zij kan ook te kort schieten in vermogen om het algemeen welzijn harer kinderen voldoende te bevorderen, en daardoor haar rechtstitel op behoud van eigen zelfstandigheid verliezen. ¹⁾

Vandaar het oordeel van Petrus van Alvernia ²⁾: „Si contingat unum totum genus vel unum inter alios sic differre in genere ab aliis secundum virtutem, ut virtus ejus excedat virtutem omnium aliorum, justum est hoc genus esse regale, vel illum, si sit unus, et regnum et dominium esse unum omnium: hoc enim est secundum naturam quod ille qui excedit secundum virtutem sit dominus aliorum.” ³⁾

¹⁾ Cfr. De Regimine Princip. I, XIV.

²⁾ Comment. in Polit. III, XVI. — Cfr. Summa Theolog. I, II, qu. 97 a. 1: „Ex parte vero hominum, quorum actus lege regulantur, lex recte mutari potest propter mutationem conditionum hominum, quibus secundum diversas eorum condiciones diversa expediunt, sicut Augustinus ponit exemplum in I de Libero Arbitrio c. 6: „si populus sit bene moderatus et gravis, communisque utilitatis diligentissimus custos, recte lex fertur, qua tali populo liceat creare sibi magistratus, per quos respublica administretur. Porro, si paulatim idem populus depravatus habeat venale suffragium, et regimen flagitiosis sceleratisque committat, recte adimitur populo tali potestas dandi honores, et ad paucorum bonorum reddit arbitrium.”

³⁾ Cfr. P. W. de Koning, Volk en Staat, bldz. 19: „Wel ieder volk zal een ingrijpen van anderen in het recht van zelfbestuur moeten gedoogen, wanneer het onwillig of onmachtig mocht zijn den staat te houden binnen de perken van het recht. Dat zulk een ingrijpen echter nooit verder mag gaan, dan voor de rechtsverhouding en het rechtsherstel noodzakelijk is, lijkt

Niet iedere overheersching door vreemden is uit den booze. Want alleen het *bonum commune*, het welzijn der nationaliteit, is de norm waaraan een staatsordening dient te worden getoetst, en wanneer een nationaliteiten-staat, een staatsordening welke verschillende nationaliteiten omvat, beter voor het welzijn der afzonderlijke nationaliteiten vermag te zorgen dan de los van elkaar staande nationale staten dit zouden kunnen, dan is daardoor de nationaliteiten-staat in concreto volkomen gerechtvaardigd.

Tanto autem regimen est sublimius quanto ad finem ulteriorem ordinatur ¹⁾: dit geldt niet enkel voor een afzonderlijke nationale staatsordening maar ook voor iedere staatsordening, ongeacht het aantal nationaliteiten waarover zij regeert.

Let men hierbij nu op den norm: „tanto aliquid dignius est quanto per se sufficientius invenitur” ²⁾, dien de H. Thomas juist in een betoog over de wenschelijkheid van zuiver-nationale staten laat gelden, en brengt men hem in verband met St. Thomas’ opmerking over de grootere geschiktheid van een statenverbond ³⁾ dan van een enkelen staat om in al de behoeften der daarbij betrokken volksgemeenschappen te voorzien, dan komen wij vanzelf tot de wenschelijkheid eener federalistische ordening in het staatswezen, — en daardoor tot een zijde van het nationaliteitsbeginsel die maar al te vaak over het hoofd wordt gezien, blijkbaar omdat men zich blind staart op den unitaristischen, centralistischen staatsvorm die na de renaissance door het absolutisme der vorsten en later door de atomistische democratie van Rousseau en de Fransche Revolutie ⁴⁾ in zwang is gekomen, daardoor ook geen oog meer heeft voor de omstandigheid dat reeds de oudste geschiedenis der menschheid

---

mij vanzelf sprekend. Recht is dat herhaling van onrecht zoo veel mogelijk worde uitgesloten, niet dat een ander naar eigen wensch of voordeel de straffen bepaalt. Want dan wordt niet het recht hersteld, maar het onrecht, schoon in anderen vorm, bevestigd.”

¹⁾ De *Regimine Principum*, lib. I, cap. XIV.

²⁾ *ibid.* II, III.

³⁾ *ibid.* I, I.

⁴⁾ In dien tijd sprak men ervan „l'hydre du fédéralisme” te vermorzelen.

sporen van een federalistisch feodalisme heeft nagelaten ¹⁾, dat het beginsel van het federalisme in de Middeneeuwen langen tijd het denkbeeld van een de geheele christelijke wereld omvattend rijk, een waren volken-bond, heeft laten bloeien, en dat het in Zwitserland tot op onze dagen zijn voortreffelijke hoedanigheden toont om vrede en onderlinge verdraagzaamheid tusschen in belangrijke opzichten van elkaar verschillende volksgemeenschappen te laten heerschen.

Hoe scherp de H. Thomas de behoefte van verschillende zelfstandige volksgemeenschappen aan een federalistische ordening, aan een gemeenschappelijk bestand ter behartiging van aller welzijn, heeft gepeild, kan o.m. ook blijken uit het sinds jaren weer oplevende denkbeeld der Vereenigde Staten van Europa, hierop steunend, dat geen enkele staat in het hedendaagsch Europa nog langer zelfgenoegzaam is, nog langer een volkomen autarchie bereiken kan, en, ter voorziening in de veelzijdige en zeer ingewikkelde behoeften zijner bevolking, de hulp van andere staten noodig heeft, zoodat dan ook het souvereiniteits-beginsel niet langer in zijn tot dusver verkondigde volstrektetheit te handhaven valt.

Intusschen: terecht geeft M. de Munnynck O. P. op de vraag „moet men dus streven naar het stichten van een Wereldstaat?” het volgende antwoord ²⁾: „Niets zou een grooter herschenschim zijn; want zulk een plan zou stuiten op de meest gebiedende eischen van de menschelijke mentaliteit. De mensch wordt door God geschapen, door zijn ouders voortgebracht, maar tot het merg van zijn beenderen gevormd door de invloeden die hij ondergaat in den loop van het leven. De schepping van God verzekert ons ongetwijfeld, een gemeenschappelijk vaderschap; maar de physiologische oorsprong van ons bestaan en de diepgaande modeleering van onze ziel door het stoffelijk en psychisch midden geven ons een bijzondere geestes-physionomie die op een onweerstaanbare wijze onze sympathie en onzen afkeer beïnvloedt. Daaruit volgt een verscheidenheid van „zeden” die nooit een voldoende grondslag kunnen schenken

¹⁾ Cfr. W. Schmidt, S. V. D., Rasse und Volk, bldz. 34.

²⁾ „Wat is Kultuur?” in „Dietsche Warande en Belfort” jaarg. XXVIII, Juli—Aug. 1928, blz. 538—539.

voor een gemeenschappelijke wetgeving, noch voor een politiek wereldbestuur dat waarlijk werkdadig zou zijn."

Maar hetzelfde geldt in meer of mindere mate voor een en hetzelfde staatsbestuur over een veelheid van volksgemeenschappen, al naar gelang die volksgemeenschappen in geaardheid en eigen beschavingsleven onderling verschillen. Zoodat evenzeer in een nationaliteiten-staat als in de staatkundige ordening van een werelddeel, dient te worden overwogen of niet door middel van het federalistisch beginsel een harmonische oplossing te beproeven valt van het tweezijdige probleem: hoe het eigen wezen van iedere nationaliteit te eerbiedigen en tegelijk in de behoefte dier nationaliteiten aan een gemeenschappelijk verband te voorzien.

Waar het niet mogelijk is iedere nationaliteit binnen het raam eener eigen staatsordening te laten uitgroeien, — omdat, zooals Woroniecki zegt ¹⁾: „multae enim possunt dari circumstantiae, ut conditiones geographicae, ethnographicae, oeconomicae, historicae, quae efficiunt ut impossibile sit, tam singulis nationibus proprium statum fundare, quam etiam statui omnes subditos ad unam nationalitatem reducere: hoc evidenter patet in regionibus, ubi permixtim multae nationes convivunt" — daar biedt een federalistische staatsordening tal van mogelijkheden om de goede kern van het nationaliteitsbeginsel, de aanspraak op behoud en ontwikkeling van het volkseigen waardoor iedere nationaliteit zich onderscheidt, recht te laten wedervaren, en daardoor de verwezenlijking van het doel der samenleving-in-staatsverband, het „bene vivere secundum virtutem" der landzaten, te bevorderen. ²⁾

¹⁾ „Divus Thomas" (Placentia), blz. 51.

²⁾ Cfr. P. W. de Koning, Volk en Staat, blz. 64: „Wij meenen dus dat alleen een volkstaat, een waarin volk en natie feitelijk hetzelfde zijn, als het ware vanzelf aan de eischen van het recht zal voldoen. Drukt eenzelfde staatsmacht echter op meerdere volken, dan is een bestuursscheiding binnen die staatseenheid een dwingende noodzakelijkheid".

CORRIGENDA

- Blz. 6, noot 2, lees: Comment. in lib. II Sent.
d. XLIV qu. 1, art. 3, c.
- Blz. 10, noot 2, lees: Comment. in lib. II Sent.
d. XLIV, qu. I, art. 3, c., in plaats van
Sententiarum I, art. 3.
- Blz. 12, noot 1, lees: unde et unus ordo Domi-
nationum vocatur.
- Blz. 17, eerste regel, rustra, moet zijn: frustra.
- Blz. 84, noot 3 aan het slot. lees: Cfr. Het R. K.
Vlaamsch Nationalisme, „Branding” I,
blz. 13—14.

INHOUD.

	Blz.
Hoofdstuk I. Het Staatsbegrip	1
Hoofdstuk II. Ontstaan en bestaansreden van den Staat	7
Hoofdstuk III. Doel en taak van den Staat. . . .	19
Hoofdstuk IV. Gezags- en organisatievormen van den Staat	31
Hoofdstuk V. Veranderingen in de Gezags- en Organisatievormen van den Staat	46
Hoofdstuk VI. Het wezen eener volksgemeenschap .	60
Hoofdstuk VII. De volksgemeenschap als nationaliteit I	74
Hoofdstuk VIII. De volksgemeenschap als nationaliteit II	93
Hoofdstuk IX. Het Nationaliteitsbeginsel.	109

STELLINGEN.

I.

De uitlegging door Koning Willem I van de bepaling in art. 1 der Londensche Voorwaarden, dat de bestaande grondwet van het Koninkrijk der Nederlanden zou worden gewijzigd „d'un commun accord", was niet onjuist.

II.

Het Koninklijk „Besluit van 24sten Mei 1928, houdende beslissing (in afwijzenden zin) op het beroep, ingevolge de Electriciteitsverordening van Overijssel ingesteld door de Naamlooze Vennootschap Twentsch Centraal Station voor Electriche Stroomlevering te Hengelo (O.) tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel van 19 October 1926, inzake de levering van electriche stroom aan de gemeente Ambt-Delden," geeft een onjuiste interpretatie van art. 4 der electriciteitsverordening van Overijssel, inhoudende dat een aanvraag om vergunning, als door het Tw. C. S. bedoeld, „slechts kan worden geweigerd om redenen ontleend aan het belang eener doelmatige electriciteitsvoorziening."

III.

De motie van den Rotterdamschen Gemeenteraad van 20-9-'28, waarin het betreurd wordt dat de benoeming van den nieuwen Burgemeester buiten eenig overleg met B. en W. heeft plaats gehad, is staatsrechtelijk niet te verdedigen.

IV.

Eenzijdige nationale ontwapening is, volgens de staatsleer van den H. Thomas van Aquino, niet vereenigbaar met de eerste nationale taak van een staatsgezag: het behoud der volksgemeenschap als zoodanig.

V.

Om dezelfde reden — n.l. het alles beheerschende doel van het welzijn der betrokken volksgemeenschappen — waarom het beginsel der volstrekte staatssoevereiniteit onhoudbaar is, moet ook een volstrekt interventieverbod in het Stellig Volkenrecht verwerpelijk worden geacht.

VI.

De aanhangers van het positivisme in het Volkenrecht huldigen huns ondanks het bestaan van een alle positief recht beheerschend natuurrecht, n.l. door het vooropstellen van altijd en overal geldende normen als b.v. „pacta sunt servanda.”

VII.

De door velen verkondigde stelling, dat de H. Stoel sinds 1870 geen volkenrechtssubject kon zijn omdat alleen Staten als internationale rechtspersonen zouden mogen beschouwd, is ook vóór 1919 foutief geweest en is in het bijzonder sinds de tot standkoming van den Volkenbond volstrekt onhoudbaar.

VIII.

De niet-inachtneming sinds 1919 van de verplichte neutraliteit die België in 1839, mede ten bate van Nederland, op zich genomen heeft, is een vergriep tegen de regelen van het Stellig Volkenrecht.

IX.

Het vrijhandelssstelsel, tot politiek axioma verheven, is een hinderpaal voor het staatsgezag om zijn taak van behartiging der alzijdige welvaart van de volksgemeenschap te vervullen.

X.

De liberalistische en de socialistische maatschappij-beschouwing miskennen beide het natuurlijke wezen eener volksgemeenschap en zijn ook uit dien hoofde ongeschikt als grondslagen voor den opbouw eener in sociaal-economisch opzicht goed geordende samenleving.

XI.

De stelling van von Böhm-Bawerk — Positive Theorie des Kapitals, I, 4e uitg. 1921, blz. 403 — „dasz das Angebot an Gegenwartsgütern durch die Nachfrage numerisch überboten werden muß” is door hem niet bewezen.

XII.

De overwegingen en beginselen die aan het canoniek verbod inzake geld-rente ten grondslag hebben gelegen, behouden nog steeds hun volle waarde voor onzen tijd, bieden o.m. een voortreffelijken leidraad voor een goede loon-, prijs- en dividend-politiek in het tegenwoordig bedrijfsleven.

XIII.

De gedachtenstrijd tusschen sommige aanhangers der scholastieke staatsleer over het vraagstuk of het gezag in den staat een forma of een eigenschap der volksgemeenschap is, heeft geen reden van bestaan; het staatsgezag is noch het een noch het ander.

